अध्यापकमित्रम्
केरलपाठावलिः
संस्कृतम्
अष्टमी कक्ष्या
अक्कादमिक-संस्कृतविद्यालयानां कृते।

TEACHER TEXT

KERALA SANSKRIT READER

Standard VIII

For Academic &Sanskrit Schools

Government of Kerala
Department of Education
2015

TEXT BOOK DEVELOPMENT COMMITTEE
SANSKRIT STANDARD VIII

Participants

1. **Hariprasad**. V.T.H.S.A, (Skt.) G.H.S.S, Thiruvangad, Thalassery,Kannur.
2. **Jose.S** , H.S.A (Skt.), H.S.S Mezhathur,Palakkad.
3. **Manoj.K** . H.S.A, (Skt) Koodali H.S.S, Kannur.
4. **Rema Bai** .K.G. H.S.A (Rtd) Priyalaya, Kannapuram, Cherukunnu, Kannur.
5. **Sreekumar.C.R**, Padmavilasam, HSS Chokkli, Kannur
6. S.Sreekumar, PPMHSS, Karakonam, Thiruvananthapuram

Experts

1. **Dr.T.D Suneethi Devi,** Special Officer (Sanskrit) DPI, Thiruvananthapuram
2. **N.K Ramachandarn,** District Educational Officer (Rtd.), Wayanad
3. **V.Vijayan** Senior Lecturer DIET (Rtd) Krishna Kripa, Maruthur, Pattambi, Palakkad.

Advisor

1. **Dr. R. Vasudevan Potti,** Professor (Rtd.), Govt. Sanskrit College, Thiruvananthapuram

Academic Co ordinator

Dr. Shameeja.P
Research Officer (Sanskrit) SCERT

Prepared by

e Council of Educational Research and Training (SCERT)

Vidya Bhavan, Poojappura, Thiruvananthapuram 605012

website www.scertkerala.gov.in

email scertkerala@asianetindia.com

Department of Education. Government of Kerala 2015

भूमिका

छात्रकेन्द्रीकृता प्रवर्तनाधिष्ठिता नूतनाशयैः सन्निविष्टा च पाठ्यपद्धतिः केरलेषु प्रचलति। शिशोः समग्रं विकासं लक्ष्यीकृत्यैव एषामाशयानां प्रवृत्तिः। शिशुमनःशास्त्रम् अनुसृत्यैव परिष्कृता पाठ्यपद्धतिः।

प्रथमं पाठभागः ततः पठनप्रवर्तनानि अनुबन्धश्च इति क्रमः प्रत्येकस्मिन्नेकके स्वीकृतः। पाठ्यांशस्यावतारणाय उचितसन्दर्भानायोजयितुम् अध्यापकाः सोत्सुकाः भवन्तु। तदर्थम् अध्यापकमित्रमिदम् उपकारकं भविष्यति। पाठपुस्तके निर्दिष्टानां सर्वेषामपि पठनप्रवर्तनानां प्रचालनक्रमाः उत्पन्नरूपेण परिकल्पनीयाः अंशाः निरन्तरमूल्यनिर्णयविधयश्च अध्यापकमित्रेऽस्मिन् निर्दिष्टाः। अधिकपठनप्रवर्तनान्यपि यथोचितं कक्ष्यायां दातुम् अध्यापकस्य स्वातन्त्र्यमस्ति।

लिखितानां व्यवहाररूपाणां सूचनानुसारं परिष्करणेन छात्राः भाषाप्रयोगे समर्थाः भवेयुः। निरन्तरमूल्यनिर्णयं सफलं कर्तुम् अध्यापकः यतताम्। तदर्थम् अध्यापकमित्रमिदं सहायकं भवेत्। अपि च संस्कृतपठनं सर्वथा मधुरं सफलं च भवतु इति आशासे।

भवदीयः

डॉ. एस् . रवीन्द्रन् नायर्

निदेशकः

राज्यशैक्षिकानुसन्धानप्रशिक्षणपरिषद्

केरलाः

विषयानुक्रमणिका

विषयः	पुटसंख्या
सामान्योपगमः।	5
संस्कृतभाषोपगमः।	16
मूल्यनिर्णयोपगमः।	18
सञ्चितपुटानां मूल्यनिर्धारणम्।	22
अध्यापकमित्रं नाम किम्? किमर्थम्?	28
वार्षिकासूत्रणम्।	29
एककम् - 1 स्वस्थवृत्तम्	
1. विभातम् - बालकविता	30
2. कोऽरुक् - कथा	38
3. सुखदो व्यायामः	48
4. कृषिः सर्वार्थसाधिका	58
एककम् 2 पुरावृत्तम्	
5. गीतासुधामाधुरी	65
6. त्वमेव जननी भव	70
7. सम्बन्धमाभाषणपूर्वकम्	77
एककम् 3 न्यायवृत्तम्	
8. लौकिकन्यायः	86
9. सर्गवैचित्र्यम्-कथा	92
एककं 4 - शीलवृत्तम्	
10. प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम्	98
11. केरलकालिदासः	103

सामान्योपगमः

केरलविद्यालयपाठ्यपद्धतिः २०१५

जनसमुदायस्य जीवितगुणोत्कर्षेण केरलराज्यं सर्वस्य भारतदेशस्य आदर्शभूतं वर्तते। जनशिक्षायाः सार्वत्रिकख्यातिः तथा जनारोग्यरक्षणे उपलभ्यमाना सार्वत्रिकी पुरोगतिश्च प्राधान्येन केरलस्य प्रथमस्तरोपलब्धेः कारणम्।

सामान्यशिक्षाविभागस्य प्रादेशिकसर्वकारसंस्थानां चाधीने विद्यमानानां समग्रविद्याभ्यासपद्धतीनाम्, प्रबुद्धानां जनानां निरन्तरप्रवर्तनानां फलरूपेण च सार्वजनीनविद्यालयेषु नितरां गुणप्रकर्षः समजनि। एवम् आदर्शभूतस्य केरलदेशस्य शिक्षामण्डलस्य एतादृशगुणम् इतोऽप्यधिकतया वर्धयितुम् उत्कृष्टानां समर्थानां छात्राणां सृष्टिरावश्यकी। उत्कृष्टशिक्षायाः छात्राणामधिकाररूपेणाङ्गीकारे पाठ्यपद्धतेरपि गुणः दृढीकरणीयः प्रवर्धनीयश्च।

लोकपरिवृत्त्यनुसारं आधारिकविद्याभ्यासपरिचायन- पाठनरूपेण वर्तमाना प्रक्रिया अपि उचितरूपेण परिवर्तनीया। विद्याभ्यासप्रक्रियायां सर्वदा वर्तमानानां, विविधमण्डलेषु विद्यमानानां चिन्तासरणीनां दर्शनानां चाधारेणैव अधुना पाठ्यपद्धतेः परिष्कारः प्रचाल्यते। साधुतातः अधिकसाधुतायाः इति अन्वेषात्मकः शास्त्रीयोपगमः एव अस्यावलम्बः।

देशीयपाठ्यपद्धतिमार्गरेखायां (२००५) सप्तविंशतितमे पुटे विद्याभ्यासस्य परमप्रधानानि लक्ष्याणि अधिकृत्य सूचितविषयाः प्रसक्ताः।

१ ज्ञानं विद्यालयाद्बहिः विद्यमानेन जीवितेन सह सम्बद्धं भवेत्।

२ पठनं केवलं कण्ठस्थीकरणं न भवतीति दृढीकरणाय।

३ पाठपुस्तककेन्द्रीकृतोपगमात् व्यतिरिक्ततया छात्राणां सर्वतोमुखविकासस्य सहायकरूपेण पाठ्यपद्धतौ शेषयः निर्वचनीयाः।

४ मूल्यनिर्णयोपाधयः सरलाः पठनप्रवर्तनैः उद्ग्रथिताश्च भवेयुः।

५ राज्यस्य प्रजातन्त्रराष्ट्रिये पारस्पर्ये तात्पर्यं वैजात्यातीतं स्वत्वं च पोषणीयम्।

उन्नतचिन्तया मूल्यबोधेन च युक्ता जनता यस्य कस्यापि राष्ट्रस्य अमूल्या सम्पदेव। एतदर्थम् आवश्यकानि उदात्तचिन्तया औचित्यबोधेन च युक्तानि विद्याभ्यासप्रवर्तनानि एव विद्यालयेषु प्रचालनीयानि। राज्यपुरोगतेः गतिविगतीनां निर्णये विद्याभ्यास एव समर्थः इत्यतः क्षेत्रस्यास्य गौरवप्रवर्तनेषु अध्यापकसमाजाः भागभाजः भवेयुः इति चिन्ता अस्मासु अवश्यं भवेत्।

१.२. पाठ्यपद्धतिपरिष्कारस्य प्रसक्तिः।

अतीते पञ्चवर्षाभ्यन्तरे विद्याभ्यासमण्डले आगोलव्यापकतया नूतनाशयाः अवतारिताः, केचन नियमाश्च निर्मिताः। एतद्विना वर्तमानपाठ्यपद्धतेः परिमितयः न्यूनताश्च अक्कादमिकाः चर्चाभिः पठनैः च प्रत्यभिज्ञातवन्तश्च। चर्चाः पठनं च क्रोडीकृत्य परिमितीः परिहृत्य पुरोगमनं कालस्यास्यावश्यकं भवतीत्येतदेव परिष्करणममुं प्रसक्तं करोति।

निश्शुल्कं निर्बन्धं च विद्याभ्यासं लब्धुं विद्यार्थिनाम् अधिकारनियमः प्रवृत्तिपथमागतः इत्येतदेवात्र प्रधानतया सूचनीयम्। अनेन नियमेन विवक्षितेषु कार्येषु केरलराज्यं पुरोगामि भवति। उत्कृष्टः विद्याभ्यासः सर्वेभ्यो दातुमेव अस्माभिः श्रद्धा देया। एतादृशरीत्या समग्रविद्यालयविकसनपरिप्रेक्ष्यम् इति लक्ष्यं सार्थकं कर्तुम् अस्माकं पाठ्यपद्धतिः अन्तर्देशीयमानं प्रापणीया भवति। अन्तर्देशीयस्तरं कस्यापि एकस्य राज्यस्य न, प्रत्येकं स्तरं प्राप्तः छात्रः लोके यत्र कुत्रापि भवतु, तेनार्जनीयानां ज्ञानानाम् अनुभवानां च समाहृतरूपमेव भवेत् विद्याभ्यासः। अतः आगोलतले अवतारितानां, समुद्भूतानां नूतनानां प्रकृष्टानां च पठनबोधनानाम् आदर्शरूपाणि केरलराज्यस्य छात्रैरपि प्रापणीयानि। विद्याभ्यासाधिकारनियमस्थाः केचन भागाः अधो दत्ताः। ते पाठ्यपद्धतिपरिष्करणाय आधाररूपेण परिगणनीयाः।

विद्याभ्यासाधिकारनियमः २००९

विभागः २९ (अध्यायः - ५)

(पाठ्यपद्धतिः मूल्यनिर्णयप्रचालनक्रमश्च।)

१. प्राथमिकविद्याभ्यासपाठ्यपद्धतिः मूल्यनिर्णयप्रचालनक्रमश्च सर्वकारीयेण विज्ञापनद्वारा निर्दिष्टेनाक्कादमिकाधिकारस्थानेन प्रतिपादनीयः।

२. अक्कादमिकाधिकारस्थानस्य प्रथमोपविभागप्रकारेण पाठ्यपद्धतेः मूल्यनिर्णयप्रचालनक्रमस्य

च प्रतिपादने अधोदत्तकार्याणि परिगणनीयानि।

यथा -

१. संविधाने प्रतिष्ठितैः मूल्यैः सहानुगुणता।

२. छात्रस्य सर्वतोमुखविकासः।

३. छात्रे ज्ञानस्य नैपुणीनां च क्रमेणाभिवर्धनम्।

४. शारीरिकीणां मानसिकीनां च शेषीणां सम्पूर्णविकासः।

५. छात्रसौहृदपरे छात्रकेन्द्रीकृते प्रवर्तने च समीक्षणेन पर्यवेक्षणमुखेन च पठनम्।

६. बोधनमाध्यमरूपेण मातृभाषा प्रयोक्तव्या।

७. भीतिः, मानसिकसम्मर्दसमुत्पादकसाहचर्यम् उत्कण्ठा इत्यादिभ्यः मोचनम्, तथा स्वतन्त्रतया अभिप्रायप्रस्तावे साहाय्यदानं तथा समग्रः निरन्तरश्च मूल्यनिर्णयः।

शिक्षाधिकारनियमस्य प्रयोगावसरे निरन्तरः समग्रः च मूल्यनिर्णयः संविधानबाध्यतारूपेण संजातः। एतद्दृढीकर्तुं साहाय्यकरूपेण पाठ्यपद्धतेः परिष्कारः अत्यावश्यकः। ईदृशायामवस्थायाम् एव पाठ्यपद्धतिपरिष्कारः अस्माभिः पर्यालोचनीयः।

केरल विद्यालयपाठ्यपद्धतेः (२००९) विशेषताः काः इति पश्यामः

१. पठितृकेन्द्रीकृता, प्रक्रियाबद्धा, प्रवर्तनोन्मुखा. मूल्याधिष्ठिता च पाठ्यपद्धतिः।

२. बौद्धिकतले, प्रक्रियातले, मनोभावतले, मूल्यानां तले च पठितृभिः प्रापणीयेषु अधिगमेषु श्रद्धां यच्छति।

३. ज्ञाननिर्मितिः इति तत्वमाधारीकृत्य रचिता पाठ्यपद्धतिः।

४. विनिमयप्रक्रियायां वैविध्यपूर्णानां युक्तानां च पठनतन्त्राणां स्वीकाराय उपयोगाय च अध्यापकानां स्वातन्त्र्यं कल्पयति।

५. पाठनाधिगमः, विषयस्वभावः पठितृणां विभिन्नस्तरः इत्यादीन् प्रत्यभिज्ञाय पठनबोधनरीतीनामाविष्कारे आयम्यता।

६. अधिगमपठनम् आशयसम्पादनरीतिः आगमनचिन्तारीतिः चिन्तनं, नैपुणीपोषणं, सहकारितापठनं, सहवर्तित्वपठनं, प्रतिफलनचिन्तापोषणं, व्यक्तिशः संघशश्च अवसरदानम् इत्यादिकं परिगण्यन्ते।

७. निश्शुल्का सार्वत्रिकी च शिक्षा सर्वेषां छात्राणां पठनाधिगमं निश्चिनोति।
प्राक्-प्राथमिकस्तरात् उच्चतरविद्यालयस्तरं यावत् समग्रतया कल्पयित्वा कृता पाठ्यपद्धतिः।

८. एकैकस्यामपि कक्ष्यायां विविधविषयाणाम् उद्दानानि (content) देशीयविषयैः सह एकीकृत्य केरलस्य पाठ्यपुस्तकानि सज्जीकरोति।

९. देशीयस्तरवत् प्रथमद्वितीयकक्ष्ययोः परिस्थितिपठनस्य उद्गथनं कृत्वा मातृभाषा, गणितं, आंगलेयभाषा इति पाठपुस्तकानि सज्जीकरोति।

१०. प्रथमतः चतुर्थपर्यन्तं कक्ष्यासु आङ्गलेयमाध्यमपुस्तकानि सज्जीकरोति।

११. श्रेष्ठभाषा, मातृभाषा चेति रीत्या च मलयालभाषापठनस्य प्राधान्यम्।

१२. प्राक्-प्राथमिकस्तरात् उच्चतरशिक्षास्तरं यावत् एकीकृतां पाठ्यपद्धतिं रूपीकृत्य औपचारिकविद्याभ्यासस्य भागं कर्तुं निर्दिशति।

१३. विज्ञानविनिमयसांकेतिकविद्या प्रत्येकं पाठ्यविषयत्वात् उपरि पाठ्यविषयाणां विनिमयं फलप्रदं कर्तुम् उपाधिरूपेण उपयोक्तव्या।

१४. विशिष्टश्रद्धार्हाणां छात्राणां कृते व्यत्यस्तं, विविधं, नूतनं च पठनतन्त्रमाविष्कृत्य प्रचालयेत्। एवमेव विविधानि मूल्यनिर्णयप्रवर्तनान्यपि रूपीकृत्य प्रचालयति।

१५. पठनाधिगमेष्वधिष्ठितस्य समग्रस्य निरन्तरस्य च मूल्यनिर्णयस्य दृढीकरणम्।

१६. आरोग्यकायिकशिक्षा, कलापठनं, प्रवृत्तिपठनम् इत्येतानि निर्बन्धपाठ्यविषयत्वेन परिगणयति।

१७. उच्चतरविद्याभ्यासतले कालानुसृतानि पाठपुस्तकानि सज्जीकरोति।

१८. राष्ट्रियशिक्षानियमस्याधारेण अधिकाराधिष्ठितशिक्षायै प्रामुख्यं ददाति।

१९. अध्यापकानां रक्षाकर्तृरूपेण छात्रस्य सुरक्षायै आश्रयरूपेण च वर्तितुम् अवसरः कल्प्यते।

२०. अध्यापकैः पालनीयायै धार्मिकसंहितायै प्राधान्यं (Code of professional Ethies for school teachers) देयम्।

२१. एकविंशतिशतकस्य पठननैपुणीः आर्जयितुम् उचितया रीत्या कालानुसृतः परिष्कारः। (21st century learning skills)

२२. मानुषिकमूल्ययुक्तानां परम्पराणां सृष्टये पर्याप्तम्।

२३. अवसरतुल्यतां समत्वं च लब्धुमुचिता विद्याभ्यासानुसृता पद्धतिः।

४. पठनं स्वाभाविकरीत्या पठितृणां बौद्धिकं, मानसिकं, प्रवर्तनपरं च समग्रविकासं लक्ष्यीकृत्य मस्तिष्क- हृदय- हस्त समन्विता पाठ्यपद्धतिः (Curriculum for the harmony of Head Heart and Hand) इति दर्शनयुक्ता पाठ्यपद्धतिरेव विवक्षते।

एवं चेत् पाठ्यपद्धत्युपगमः कीदृशः? तस्य सैद्धान्तिकः प्रायोगिकाधारः कः भवेत्।

१.३. पाठ्यपद्धत्युपगमः।

ज्ञानेन्द्रियाणामुपयोगेन परिस्थितेः पठने नैसर्गिकशेषिभिः सह शिशुः जायते। विश्वं नूतनरीत्या विलोक्य अवगत्य, निर्णयं कर्तुं सामर्थ्यम् एव विद्यालयात् लब्धेन औपचारिकपठनेन प्रापणीया।

स्वस्य पुरतः विद्यमानेषु प्रश्नसन्दर्भेषु भागं स्वीकृत्य प्रश्नपरिहरणप्रक्रियया एव पठनं प्रचलति। पाठ्यपद्धतिविनिमयोपगमस्य विशेषताः काः भवेयुः?

- प्रवर्तनाधिष्ठितः।
- प्रक्रियाबन्धितः।
- पठनदृढीकृतः।
- पठनाधिगमानां फलप्राप्तये पर्याप्तः।
- परिस्थितौ अधिष्ठिता।
- विकासक्षेत्राणां परिगणनात्मकः।
- पठितुः प्रकृतेरनुगुणः।
- पठनेन सहैव मूल्यनिर्णयोऽपि समन्वितः।

ज्ञाननिर्मितिवादे अधिष्ठिता पठनरीतिः पाठ्यपद्धतेः आधारः। पठितृणामार्जितज्ञानस्य आशयस्य च परिगणनया फलप्रदानां पठनप्रवर्तनानां सज्जीकरणेन स्वाभाविकज्ञाननिर्माणं कर्तुं शक्यते इत्येतदेवास्य दर्शनस्य वैशिष्ट्यम्।

पठनानुभावाः।

विभिन्नजीवनसाहचर्येभ्यः आगच्छतां पठितृणाम् आर्जितज्ञानं, शेषी तात्पर्यम् इत्यादीनि

विभिन्नानि एव। एतद्वैविध्यं परिगण्य व्यक्तिवैजात्यं तथा बहुमुखबुद्धिं च परिगण्य पठनानुभवानां सज्जीकरणमित्येतदेव प्रधानम्।

पठनान्तरिक्षम्।

पठितुः तात्पर्यं विकासं च परिगण्य विविधपठनप्रवर्तनेषु भागं ग्रहीतुं युक्तरीत्या कक्ष्या सज्जीकरणीया। छात्रकेन्द्रीकृतपठनप्रवर्तनानां साहाय्यकरीत्या प्रवर्तनाधिष्ठितपठनं कथं सज्जीकरणीयमिति अस्माभिः प्रत्यभिज्ञातं किल?

पठनप्रक्रिया।

- एकैकोऽपि पठिता स्वपूर्वानुभवानां संबन्धेनैन ज्ञाननिर्मितिं करोति। (knowledge construction)
- ज्ञाननिर्माणं, व्यक्तितले समाजतले च अन्तर्भावितम्।
- विविधाः पठनशेषीः (Learning skills) परिगण्य विविधैः इन्द्रियानुभवैः पठनं फलप्रदं भवति।
- सहकरणात्मके संवादात्मके चान्तरिक्षे पठनम् अन्यन्तं फलप्रदं भवति।
- पठनवेगतां परिगण्य पठनानुभवानां दानेन पठनं फलप्रदं भवति।
- पाठ्यवस्तु तात्पर्योत्पादकम् अर्थपूर्णं च भवेत्। तर्हि पठनं फलप्रदं भवति।
- पठनानुभवाः चाक्रिकरीत्या (Spiralling) अवतारयति चेत् पठनं फलप्रदं भवति।
- पठनप्रवर्तनानुगुणम् आयम्यता (Flexibility) अनुरूपीकरणं (Adaptations) पठनप्रवर्तनानां चयनं (selection) इत्यादीनां प्रचालनेन विभिन्नपठनस्य आवश्यकयुक्तान् अभिरुचियुक्तान् च परिगणयेत्।
- पर्याप्तपठनानुभवानां लाभेनैव पठनाधिगमः दृढीकर्तुं शक्यते।
- पठनं, मूल्यनिर्णयश्च उद्ग्रथितरूपेण चालनीये।
- विषयाधिष्ठितानि उद्गानानि (Contents) पठितुः पठनावश्यकताः च परिगण्य अनुगुणानि विविधानि पठनतन्त्राणि बोधनरीतयश्च प्रयुज्यन्ते चेत् पठनाधिगमः प्राप्तुं शक्यते।
- एकैकस्य समग्रविकासं (All round development) लक्ष्यीकृत्यैव पठनप्रक्रिया निश्चेतव्या।

१.४. पठनाधिगमाः (Learning outcomes)

विविधैः विषयैः सह क्रियमाणानां प्रवर्तनानां फलरूपेण ज्ञानं शेषी, मनोभावाः / मूल्यानि च छात्रे रूपवत्कुर्वन्ति। एषु केचित् ह्रस्वकालेन, केचित् दीर्घकालेन चार्जिताः भवेयुः। एवं छात्रेषु आवश्यकानि परिवर्तनानि पूर्वमेव निश्चेतुं शक्यानि। पाठ्यपद्धतेः आसूत्रणसमये विद्यालयीयविद्याभ्यासरूपेण विविधस्तरेषु छात्रैः प्रापणीयानि लक्ष्याणि एव पठनाधिगमाः इति गण्यन्ते। केषांचन पठनप्रवर्तनानां श्रेणिभिः एकैकस्मात् एककात् प्रापणीयाः पठनाधिगमाः विकासं प्राप्य एकस्याः कक्ष्यायाः अन्ते प्रापणीयपठनाधिगमत्वेन परिणमन्ति। पठनाधिगमानां वैशिष्ट्यं किमिति चेत् ते निरीक्षणविधेयाः (Observable) मापनीयाः (Measurable) चेत्येतदेव। एकैकस्यापि एककस्य कक्ष्यायाः स्तरस्य चान्ते छात्रैः प्रापणीयं ज्ञानं, शेषीः, मूल्यानि, मनोभावाः प्राप्तानि वा इति निर्णेतुं पठनाधिगमानां विशकलनेन साध्यते। पाठ्यपद्धतेः समुचितेन विनिमयेन सर्वेषां छात्राणां पठनाधिगमः दृढीकर्तुं शक्यते।

पठनाधिगमानां विशेषः एवं संग्रहीतुं शक्यते।

यथा -

- विषयाधिष्ठितेन पठनेन पठितृभिः आर्जनीयं ज्ञानं (Knowledge) शेषीः (Skills) मनोभावाः/ मूल्यानि (Attitudes and values) इत्यादीनां समवाय एव भवेत् पठनाधिगमः।
- पठनाधिगमाः निरीक्षणीयाः (Observable) तथा मापनीयाः (Measurable) च भवेयुः।
- ह्रस्वेन दीर्घेण च कालेन आर्जिता भवेयुः पठनाधिगमाः।

१.५. पठनविभवाः पठनसंविधानानि

पाठ्यपद्धतेः विनिमयाय उपयुक्ताः विविधाः घटका एव पठनविभवाः। पठनप्रक्रियायाः परिपूर्णतायै पठनविभवानाम् उपयोगाः आवश्यकाः।

- पुस्तकालयः
- परीक्षणशाला (गणितम् शास्त्रम् (Maths, Science)
- पठनोपकरणानि
- प्रदर्शनफलकानि

- संगणकयन्त्रपरीक्षणशाला (Computer lab)
- विविधोपयोगसमर्थानि उपकरणानि।
- एतद्विना छात्राणां शेषीः प्रकटयितुं बहवः मञ्चाः विद्यालये सन्ति किल। एते अपि पठनाधिगमान् अधिगन्तुं प्रयोक्तव्याः।
- बालसभा
- विद्यालयसभा
- समितयः
- चर्चामञ्चः
- पठनयात्रा
- सन्नद्धसंघटना (SPC, NSS, Scout, NCC etc)

छात्राणां संपूर्णविकासाय एतादृशघटकाः अत्यन्तम् अपेक्षिताः।

१.६. संकलितविद्याभ्यासः (Inclusive education)

विद्यालये उत्कृष्टप्रकटने समर्थस्य सहपाठिनः वासाय गृहं नास्ति, पथि वर्तमानानां नालिकानां मध्ये पाशेन निबद्धानां पटानामधस्तात् एवास्य कुटुम्बः वसति इति च प्रत्यभिज्ञानं छात्राणां मध्ये चर्चाविषयकमभूत्। केवलं मिथः दुःखकथनेन एतद्विषयः न परिह्रीयेत, इत्यवगम्य ते छात्राः अध्यापकानां साहाय्येन समाहृतं द्रव्यमुपयुज्य तस्मै गृहमेकं निर्माय यच्छन्ति।
-(विद्यालयानुभवः)

कक्ष्यायां सर्वेषां समायोजनेन कस्यापि निवर्तनेन विना च पठनाय अन्तरिक्षं कल्पनीयम्। अस्माकं विद्यालयेषु प्रधानतया विभागद्वयस्यापि परिगणनां साहाय्यं, श्रद्धां च दत्वा नीतिपूर्वकः गुणोत्कर्षविद्याभ्यासः (Equitable quality education) कल्पनीयः।

- विशेषश्रद्धायाः पठनसहायस्य परिरक्षायाः आवश्यकता च केषाम्?
- सामाजिकैः आर्थिकैः च कारणैः बहिष्कृताः बालाः बालिकाश्च।
- व्यत्यस्ते विविधे च सामाजिकसांस्कृतिककुटुम्बपश्चात्तले विवेचनमनुभूयमानाः छात्राः।

अतीव दारिद्र्यमनुभूयमानाः गिरिजनाः बालिकाः, अनुसूचितजातिवर्गयुक्ताः देशान्तरगताः, स्थिरतया वासस्थानरहिताः इत्येवं क्लेशमनुभूयमानाः बहवः अन्तर्भवन्ति। परिमितीः वैजात्यानि च विविच्य ज्ञात्वा तान् अङ्गीकुर्यात् तथा बहुमन्येत इति भवेदस्माकं छात्रान् प्रत्युपगमः।

विद्यालये क्रियमाणैः समूहप्रवर्तनैः एतेषां क्लेशाः परिहर्तुं शक्यते।

- शारीरिकमानसिकसमस्याः अभिमुखीक्रियमाणाः छात्राः।

शारीरिकमानसिकसमस्याः अभिमुखीक्रियमाणानां पठनप्रयासमनुभवानां च छात्राणां प्रत्येकपठनस्य आवश्यकता अस्ति। (Special educational needs) श्रवणे न्यूनता, दृष्टिपरिमितिः, बौद्धिकपरिमितिः चलनपरिमितिः, पठनन्यूनता, *ओट्टिसं* (Autism), मस्तिष्कविघातः (Cerebral palsy) बहुमुखवैकल्यानि वैकारिकासन्तुलितावस्थायुक्ताः च एषु अन्तर्भवन्ति।

पाठ्यपद्धतेः विनिमयाय के के मार्गाः अस्माभिरनुवर्तनीयाः?

- पठनावश्यकानि, अभिरुचिः इत्येतानि परिगण्य पठनप्रवर्तनासूत्रणम्।
- पठनप्रवर्तनेषु छात्राणां सर्वेषामपि भागभागित्वं लब्धुं पाठासूत्रणस्य अनुरूपीकरणम्।

छात्राणां सर्गशेषीः बुद्धेः विविधतलाञ्च उद्दीपयितुं च समुचितरीत्या सूचनासांकेतिकविद्यायाः (ICT) साध्यताः प्रयोक्तव्याः। अस्याः प्रयोगः जिज्ञासाप्रवर्धकः पठनविषयं प्रति तात्पर्यजनकश्च भवेत्। इन्द्रियपरिमितिमनुभूयमानानां एषा साध्यता अतीव प्रयोजनप्रदा भवेत्। अनेन दृश्यश्राव्यरूपेण विषयान् अनुभववेद्यं कर्तुं शक्यन्ते। व्यत्यस्तपठनशैलीः परिगण्य पठनानुभवान् दातुम् अनया शक्यते।

अध्यापनसंहिता (Teaching manual)

पठनाधिगमान् लक्ष्यीकृत्य प्रत्येकम् अध्यापकः सर्गात्मकरीत्या प्रवर्तनानि आसूत्रयितुं प्रभवेत्। पाठपुस्तके अध्यापकमित्रे च दत्तानि प्रवर्तनानि स्वस्य कक्ष्यायाः अनुरूपेण आवश्यकान् अंशान् परियोज्य प्रक्रियापुटम् आयोजनीयम्। एकैकं पठनाधिगमम् आप्तुं सहायकानि प्रवर्तनानि आसूत्रणे अन्तर्भावनीयानि।

- प्रवर्तनेन सह मूल्यनिर्धारणमपि अन्तर्भाव्य एव प्रक्रियापुटं लेखनीयम्।
- निरन्तरमूल्यनिर्णयेन लभ्यमानायाः सूचनायाः अङ्कनमेव प्रतिकरणपुटे आवश्यकम्।

एकस्य सप्ताहस्य कृते सज्जीकृता अध्यापनसंहिता विद्यालयीयप्रकृष्टसङ्घे (SRG)

विषयसमित्यां (Subject Council) च अवतारणीया। एकसप्ताहात्मकस्य प्रतिकरणपुटस्य सूचनाः आधारीकृत्य प्रतिफलनटिप्पणिं लिखित्वा SRG / SC मध्ये अध्यापकैः चर्चा करणीया। अस्याः टिप्पण्याः आधारेण अध्यापकस्य भाविनि आसूत्रणानि युक्तानि भवन्ति। अध्यापनसंहितायाः प्रारूपम् अधोदत्तम्।

अध्यापनसंहिता
पाठस्य नाम - दिनाङ्कः - प्रतीक्षितः समयः - पठनाधिगमः - आशयः - शेषीः - भाषावस्तुताः- व्यहाररूपाणि- मूल्यानि, सामग्र्यः - प्रतीक्षितानि उत्पन्नानि-

प्रक्रियापुटम्	**निर्धारणपुटम्**
प्रवर्तनेन मूल्यनिर्णयेन च युक्ता प्रक्रिया	निर्धारणसूचनाः अत्र लेखनीयाः

प्रथमाध्यापकस्य हस्ताक्षरम्

अध्यापकस्य / अध्यापिकायाः हस्ताक्षरम्

प्रतिफलनात्मिका चिन्ता (Reflection) मम अधिगमः निर्णयश्च
(पठनप्रवर्तनानां मूल्यनिर्धारणप्रक्रिया द्वारा लब्धानां सूचनानाम् आधारेण। • • • अनुस्यूतप्रवर्तनानि परिहारप्रवर्तनानि। • • •

प्रतिफलनात्मिका चिन्ता - पूर्वं निश्चितान् पठनाधिगमान् अनुसृत्य निर्वहणं कृतानां प्रवर्तनानां पूर्तीकरणानन्तरमेव प्रतिफलनात्मिकचिन्ता टिप्पणी सज्जीकरणीया।

- पूरिताः टिप्पण्यः प्रतिवारं SRG योगे अवतारणीयाः।
- अनुस्यूतासूत्रणाय दिशाबोधदानम्।
- सत्रस्य निरन्तरमूल्यनिर्णयश्रेणीक्रोडीकरणम्।

संस्कृतभाषोपगमः।

भारते विविधाः भाषाः सन्ति। तासु भाषासु श्रेष्ठा मातृतुल्य च भवति संस्कृतभाषा। अस्याः भाषायाः पठनेन भारतस्य संस्कृतिं पैतृकं च यथावत् ज्ञातुं शक्यते। २०१४ (चतुर्दशाधिकद्विसहस्रम्) वर्षादारभ्य प्रथमकक्ष्यातः संस्कृतपठनाय केरलीयानां छात्राणां अवकाशः लब्धः इति कार्यं सन्तोषदायकं भवति। अस्माकं मातृभाषायां प्रादेशिकभाषायां च बहूनि संस्कृतपदानि सन्ति इत्यतः केरलीयछात्राणां कृते संस्कृतपठनं सुकरमेव।

आधुनिकेऽस्मिन् भारते बहवः संस्कृतग्रामाः सन्ति। संस्कृतग्रामाणां संख्या वर्धते प्रतिवर्षम्। आधुनिकविषयान् अधिकृत्यापि बहवः ग्रन्थाः संस्कृते प्रतिदिनं जायन्ते। आधुनिकसाङ्केतिकविद्यायामपि संस्कृतभाषायाः स्वाधीनं सुष्ठु वर्तते। अतः संस्कृतपठनस्यावश्यकता अधिकतया वर्तते।

प्राथमिकस्तरे संस्कृतपाठपुस्तकानां रचनासमये पूर्वोक्तानि कार्याणि गणनीयानि भवन्ति। अस्माकं जीविते प्रतिदिनं श्रूयमाणानि संस्कृतपदानि ज्ञातुम् अवगन्तुं वक्तुं च छात्राः शक्ताः भवेयुः। संस्कृते आशयान् व्यक्ततया लेखितुम् अवतारयितुं च छात्राः शक्ताः भवेयुः।

संस्कृते वर्तमानाः वर्धमानाः च बालसाहित्यग्रन्थान् स्वयं पठितुं ज्ञातुम् अस्वदितुं च छात्राः समर्थाः भवेयुः।

अस्मिन् हस्तपुस्तके प्रतिस्तरं छात्रैः आर्जयितुं योग्यानि कार्याणि / उद्देश्यानि पूर्वमेव निश्चितानि सूचितानि च भवन्ति। तानि उद्देश्यानि सफलीकर्तुं योग्यानि प्रवर्तनानि अध्यापकेन कक्ष्यासु उपस्थापनीयानि। पर्याप्तं सन्नाहीकरणम् अध्यापकेन कृतं भवेत्। स्वयमेव पठितुं छात्राः शक्ताः भवेयुः। तदर्थं योग्याः अवसराः देयाः। तान् अवसरान् यथावत् प्रयोक्तुं छात्राः प्रेरितव्याः। एवं चेत् ते सर्गात्मकरचनाः कुर्वन्ति। सर्गात्मिकतया प्रेरिताः ते ज्ञाननिर्माणे व्यापृताः भविष्यन्ति।

लक्ष्येषु प्राधान्यमर्हति संस्कृतं प्रति छात्रेषु प्रीत्युत्पादनम्। तत्कार्ये अध्यापकः श्रद्धावान् भवेत्। इदानीं विद्यार्थिकेन्द्रीकृतकक्ष्यायाः प्राधान्यमेव वर्तते। छात्रेषु सक्रियत्वं स्थापनीयम्।

छात्राः सत्क्रियाः भवन्तु। तदर्थं योग्यानि पठनतन्त्राणि कक्ष्यासु प्रयोक्तव्यानि। छात्राणां जीवितेन सह बद्धानि नूतनानि तन्त्राणि प्रयोक्तव्यानि। छात्रान् संस्कृते भाषणाय प्रेरयतु। तदानीं जायमानाः प्रयासाः अध्यापकेन दूरीकरणीयाः। तदर्थमध्यापकेन

१. छात्राणां नैपुणीं ज्ञातुं यत्नः क्रियताम्। यद्यत्र न्यूनताः सन्ति चेत् ताः दूरीकर्तुं यत्नः कार्यः।

२. नैपुणीनां पोषणाय नूतनाः सन्दर्भाः समायोजनीयाः।

३. छात्रेभ्यः नूतनाः अनुभवाः देयाः।

संस्कृतपठनं मातृभाषया प्रदेशिकभाषया च पठनाय सहायकं भवति। बाल्ये अनेकाः भाषाः पठितुं छात्रेषु नैसर्गिकी शक्तिः अधिकतया प्रतिभाति इति विद्याभ्यासविचक्षणाः वदन्ति। अतः संस्कृतपठनेन अधिकं ज्ञानमार्जयितुं शक्यते। भाषासाहित्ये इव संस्कृतसाहित्येऽपि छात्राणां तात्पर्यं प्रोत्साहनीयम्। छात्राणां रुचिं तात्पर्यं च ज्ञात्वा अध्यापकेन नूतनः सन्दर्भः कक्ष्यासु आयोजनीयः भवेत्।

भिन्नरुचयः भवन्ति जानाः छात्राः च। तेषां ज्ञानार्जनेऽपि व्यतियानमस्ति। छात्राणां स्वांशीकरणपाटवम् अध्यापकेन ज्ञातं भवेत्। स्थिरे दृढे च ज्ञाने नूतनं ज्ञानम् अधिगन्तव्यम्। अनार्जिते उद्दिष्टे ज्ञाने नूतनं ज्ञानम् उत्पादयितुं न शक्यते। इमं तत्त्वं ज्ञात्वा अध्यापकेन उचितः सन्नाहः कार्यः।

पठनं नाम स्वाभाविकी अनवरता काचन प्रक्रिया भवति। ज्ञाननिर्माणे व्यापृते छात्रे अहं पठामि इति प्रतीतिः कदापि न जायेत। पठनम् आनन्ददायकं भवतु। अतः नैसर्गिकप्रक्रिया इव भाषास्वाधीनशक्तिः संभवतु। भाषाशेषीः आर्जयति, न तु पठति इति प्रतीतिः उत्पादनीया।

भाषां न पठति, किन्तु आर्जयति। स्वयंपठनाय छात्रान् प्रेरयतु। अनुकूले सन्दर्भे छात्राः स्वयमेव पठन्ति। अनेकैः पठनप्रवर्तनैः छात्राः स्वाध्यायाय उत्सुकाः भवेयुः। उत्साही छात्रः वाचयति, लिखति, आस्वादयति, पुस्तकानि पठति च। क्रीडासु तात्पर्यमिव पठनेऽपि तात्पर्यं छात्रेषु उत्पादनीयम्। 'यस्तु क्रियावान् पुरुषः स विद्वान्' इत्यस्ति प्रमाणम्। अनुभवानामाधारे आर्जितस्य ज्ञानस्य मूल्यनिर्णयमपि सः करिष्यति। एवं स्वयं रचनायै सामर्थ्यसम्पादनाय प्रोत्साहनम् अध्यापकेन देयम्।

मूल्यनिर्णयोपगमः

पठनं नाम छात्रेषु स्वाभाविकतया नैरन्तर्येण च प्रचलन्ती एका मानसिकप्रक्रिया भवति। पठनानुभवाः उद्देश्याधिष्ठिताः तथा पठनाधिगमानाधारीकृत्य च यदि भवेयुः तर्हि पठनमपि कार्यक्षमं भवेत्। छात्रैः स्वायत्तीकरणीयाः शेषीः अवबोधांश्चाधिकृत्य अध्यापकः उद्बुद्धः भवेत्। एकैकस्य पाठभागस्य अधिगमाः (Learning outcomes) विभाव्यैव पठनप्रवर्त्तनानि आसूत्रणीयानि। आसूत्रितानि प्रवर्तनानि जीवितसन्दर्भैः सह योजयित्वा अवतारयितव्यानि।

एवं स्वायत्तीकृताः शेषयः धारणाश्च पठनाधिगमान् प्रबलयितुं कियन्मात्रमुपकुर्वन्ति? पठनाधिगमान् पूर्णतया स्वायत्तीकर्तुं के के छात्राः अवशिष्यन्ते? तेभ्यः देयाः पठनानुभवाः के? ते अनुभावाः कथं देयाः? इत्यादयः चिन्ताः एव अध्यापकं मूल्यनिर्णयप्रक्रियां नयति।

मूल्यनिर्णयस्य वैविध्यम्।

एकस्य पाठभागस्य/एककस्य विनिमयानन्तरं किमधिगतमिति निर्णेतव्यम्। अस्याः प्रक्रियायाः एव पठनसम्बन्धिमूल्यनिर्णयः (Assessmet of learning) इति नाम। पाठभागस्य पठनानन्तरं पठितुः प्रकर्षः पठनस्य स्तरः इत्यादयः अत्र निर्णीयन्ते। एषा प्रक्रिया मूल्यनिर्णयस्य एकं तलमेव भवति। साधारणतया मूल्य- निर्णयः इत्यनेन एष एवार्थः बहुभिः कल्प्यते। परं स्थूणानिखननन्यायेन पठनस्य दृढीकरणार्थं क्रियमाणस्य मुल्यनिर्णयस्यैव अधिकं प्रामुख्यं कल्पनीयम्। एष एव राज्यान्तरस्तरीयः मूल्यनिर्णयालोकः। पठनसमय एव पठनस्य कार्यक्षमतार्थम् अध्यापकेन, इतरेण, सहपाठिना एव वा क्रियमाणः व्यवहाराः भवेयुः। पठनेन सह एतादृशः मूल्यनिर्धारणः प्रतिक्रियादीनां च मूल्यनिर्णयस्य अपरं तलं भवति। अस्यैव पठनार्थं मूल्यनिर्णयः (Assessment for learning) इति नाम। एषः पठनपुरोगत्यै निरन्तरं निर्वहणीयः भवति तथा पठनप्रवर्तनेन सह ओतप्रोतः च भवति।

पठनेन स्वायत्तीकृतान् आशयान् धारणांश्च स्वयंविमर्शनात्मकतया निरीक्षणं, परिणतीनाम् अवगमञ्च निरीक्ष्य एका शोधकप्रक्रिया अप्यस्ति। अस्यैव स्वयंमूल्यनिर्णय इति वदामः। एवं स्वयं मूल्यनिर्णयेनापि पठनं साध्यं भवति। अस्यैव मूल्यनिर्णय एव पठनम् (Assessment as learning) इति नाम। पठनम् अधिकं कार्यक्षमतया निर्वहणीयं चेत् पठनार्थं मूल्यनिर्णयः, मूल्यनिर्णयः एव पठनम् इत्येतयोः अधिकं प्रामुख्यं कल्पनीयम्। एवं रीत्या पठनं फलप्रदं कर्तुं

मूल्यनिर्णयप्रक्रियायाः प्रामुख्यदायकः उपगमः एव अस्माभिः स्वीकरणीयः भवति।

मूल्यनिर्णयोपगमः।

पठनाधिगमान् दृढीकर्तुमुद्यतः पठनोपगमः स्वीकर्तव्यः अस्ति। अतः पठनाधिगमानां दृढीकरणात्मकः मूल्यनिर्णयोपगमः (Outcome focused assessment) एव स्वीकर्तव्यः। पठनाधिगमान् आधारीकृत्य क्रियमाणेषु पठनप्रवर्त्तनेषु पठितुः सजीवसहभागता ध्रुवं भवति। विमर्शनात्मिका चिन्ता पठनस्य प्रतिफलनं प्रकटनञ्च मिथः बन्धितं ज्ञानम् इत्येतानि एव पठनाधिगमानाधारीकृतस्य पठनस्य विशेषताः।

मूल्यनिर्णयनैरन्तर्यं समग्रता च। (CCE)

विद्यालयस्तरे निरन्तरं समग्रं च मूल्यनिर्णयं निर्दिशति। पठनं नाम छात्रेषु अनुस्यूतं वर्तमाना प्रक्रिया। अत एव मूल्यनिर्धारणप्रक्रिया च अनुस्यूतं भवेत्। छात्राणां वैज्ञानिकः सामाजिकः वैकारिकश्च विकास एव समग्रविकासः इत्यनेन बुध्यते। मूल्यनिर्धारणप्रक्रियायाः समग्रता तथा अनुस्यूतता च दृढयितुं समग्रः तथा निरन्तरमूल्यनिर्णये (CCE) प्रधानतया क्षेत्रद्वयं परिगणनीयम्।

CCE क्षेत्रम् ।

१. वैज्ञानिकक्षेत्रे विकासात्मकः मूल्यनिर्णयः।

२. सामाजिक-वैकारिकक्षेत्रे विकासात्मकः मूल्यनिर्णयः।

एतयोः विशदांशाः।

१. वैज्ञानिकक्षेत्रविकासात्मकः मूल्यनिर्णयः। (प्राथमिकस्तरः)

छात्रेण पठनीया सर्वे विषया वैज्ञानिकक्षेत्रे अन्तर्भवन्ति। भाषा-शास्त्र-गणित-समाजशास्त्र-कला-प्रवृत्ति आरोग्य-कायिकपठनानि अस्मिन् अन्तर्भवन्ति एकैकस्मिन् विषये पठनाधिगमान् अवगम्य कियत्परिमितं स्वायत्तीकृतमिति निर्धारणं करणीयम्। अत्र द्विविधः मूल्यनिर्णयः निर्दिष्टः।

१. निरन्तरमूल्यनिर्णयः (CE)

२. सत्रान्तमूल्यनिर्णयः (TE)

निरन्तरमूल्यनिर्णयः ।

प्राथमिकस्तरे भाषाविषयाणां पठनम् अनेकासां शेषीनामार्जनाय प्रचलति। परम् अस्मिन् पठने आशयाः वस्तुताः विविधानि वैज्ञानिकक्षेत्राणि सृजनात्मकरचनाः इत्यादीनि वैविध्यपराणि उद्यानानि सन्ति। एतानि विहाय भाषाशेषिनिर्णयः दुष्करः भवति। श्रुत्वा पठित्वा च कार्यग्रहणं, कथित्वा लिखित्वा च प्रकटनं, सर्गात्मकरचनानिर्वहणम् इत्यदीनि भाषापठनेन प्रवर्धयन्ति। अतः भाषापठनस्य केवलशेषिः अथवा विज्ञानसम्पादनम् इति रूपेण पृथक्करणम् असाध्यं भवति।

प्रथमद्वितीयकक्ष्ययोः विषयवस्तूनि (themes) आधारीकृत्यैव भाषा, परिस्थितिपठनं, गणितम् इत्यादिषु विषयेषु प्रवर्त्तनानि आयोजितानि। अतः अनयोः कक्ष्ययोः उद्यानक्षेत्ररूपेण उपयुक्तानि विषयवस्तूनि प्रदिशामः। वाचिकानां लिखितानाञ्च शेषीनां विकासे प्राथमिकस्तरीयाः भवन्ति छात्राः इत्यतः उचितः आलेखनक्रमः स्फुटवाचनं श्रवणं, भाषणं, लेखनम् इत्यादिषु प्रवर्धनं लिपिविन्यासविशेष इत्यादीनि भाषानैपुणीनां प्राथमिकस्तरत्वेन परिगणनीयानि।

शास्त्रविषयेषु आशयरूपीकरणस्य एकैकस्मिन् स्तरे अर्पिताः आशयधारणाः स्वायत्तीकृताः नैपुण्यः च परिगणनीयाः।

अत्र निरन्तरमूल्यनिर्णयः त्रिविधः निर्दिष्टः।

- प्रक्रियायाः मूल्यनिर्णयः।
- सञ्चितपुटानां मूल्यनिर्णयः। (Port folio)
- एककस्तरमूल्यनिर्णयः (एकैकस्मिन् एकके साकल्येन पठनाधिगमानां मूल्यनिर्णयः।)

एते विशदीक्रियन्ते।

प्रक्रियायाः मूल्यनिर्णयः

पठननिर्वहणसमये प्रक्रियायाः मूल्यनिर्णयं प्राधान्यमर्हति। पठनप्रक्रियायाः अङ्गीभूतानि सर्वाणि प्रवर्तनानि निर्धारणीयानि । तद्वत् अवश्यं साहाय्यमपि करणीयम्। प्रत्येकस्मिन् आशयरूपवत्करणस्तरे छात्रस्य आशयधारणाः तेन स्वायत्तीकरणीयाः शेषीः च निर्धारयितव्याः। एककानां प्रकृतिमनुसृत्य स्वयंमूल्यनिर्णयस्य पारस्परिक मूल्यनिर्णयस्य अध्यापकमूल्यनिर्णयस्य

च सूचकानि सम्पाद्य उपयोक्तुं शक्यते। प्रक्रियायाः मूल्यनिर्णयार्थम् अधोदत्तानि सूचकानि उपयोक्तव्यानि।

१. प्रवर्त्तनेषु भागभागित्वम्।

२. आशयधारणा।

३. नैपुणीनाम् आर्जनम्।

४. प्रकटनम् / अवतारणम्।

५. प्रमाणीकरणम् / सज्जीकरणम्।

सामाजिकवैकरिकक्षेत्रेषु नैपुणीनां मूल्यनिर्धारणमपि प्रक्रियायाः मूल्यनिर्णयस्य भागत्वेन सञ्चालयितव्यम्। प्रक्रियायाः वैशिष्ट्यं निर्धार्य अङ्कदानार्थं सामाजिकवैकारिकक्षेत्रेषु आर्जिताः नैपुणीः परिगणनीयाः। तदर्थम् उपयुक्तेषु पञ्चसूचकेषु विविधानां नैपुण्यः विकासः कियन्मात्रम् इति निर्धारणं पर्याप्तं भवेत्।

सूचकाः	**नैपुण्यः**
प्रवर्तनेषु भागभागित्वम्	स्वयम् अवगमनम्, नेतृत्वेशेषिः, व्यक्त्यन्तरनैपुणी, उत्तरवादित्वबोधः
आशयः/धारणा	पठननैपुण्यः
शेषीनामार्जनम्	निर्णयस्वीकारः प्रश्नपरिहारशेषिः, सर्गात्मकशेषिः
प्रकटनम् / अवतारणम्	आशयविनिनयशेषिः
प्रमाणीकरणम् / सज्जीकरणम्	विमर्शनात्मिका चिन्ता

प्रक्रियामूल्यनिर्णयस्य सूचकानामाधारेण तानि निर्धार्य अध्यपकस्य निर्धारणपुटे पठनप्रवर्तनानामायोजनसमय एव आवश्यकं प्रामाणीकरणं कर्तव्यम्। छात्राणां टिप्पणिपुस्तिका प्रक्रियामूल्यनिर्णयार्थं पठनरेखारूपेण उपयोक्तव्या। सत्रान्ते अङ्कत्वेन परिवर्त्य तदर्थं निश्चिते प्रारूपे (format) योजनीयम्।

सञ्चितपुटानां मूल्यनिर्धारणम्।

पठनमधिकृत्य छात्रेभ्यः रक्षितृभ्यः, अध्यापकेभ्यश्च प्रतिक्रियादानम् (feed back) एव सञ्चितपुटस्य धर्मः। प्रक्रियेयं पठनं त्वरितं करोति। पठनप्रवर्त्तनेषु व्यापृते सति मूर्तमापन्नानि सर्वाणि उत्पन्नानि सञ्चितपुटे अन्तर्भाव्य निर्धारणीयानि। विषयबन्धिता पठनरेखा अस्मिन्नन्तर्भवति। (मम कथापुस्तकम्, मम शब्दकोशः च)

सञ्चितपुटानाम् उदाहरणानि अधः प्रदत्तानि।

- टिप्पणिपुस्तिका
- इतराः रचनाः (वैयक्तिकरचनाः, सांस्कृतिकरचनाः)
- इतराः पठनरेखाः (चित्राणि, समाहरणानि)
- पठनरेखानिर्धारणार्थं छात्रैः रूपवत्कृता सूचकाः।
- सर्गात्मकरचना।
- प्रवृत्तिपुटानि। (work sheets)
- एककनिर्धारणरेखाः।
- सञ्चितपुटनिर्धारणार्थम् अधोदत्तानि सूचकानि उपयोक्तुं शक्यन्ते।
- आशयव्यक्तता अनुयोज्यता च।
- धारणानां स्वांशीकरणम्।
- तन्मयतया अवतारणम्।
- समग्रता।
- प्रामाणीकरणस्य अनुस्यूतता।

प्रक्रियानिर्धारणं सञ्चितपुटनिर्धारणम् इत्येतेषु प्रत्येकं सूचकम् अतिप्रकृष्टम् / प्रकृष्टम्/ माध्यम् / प्रकर्षणीयम् इत्येवं मानं कृत्वा यथाक्रमं ४ / ३ / २ / १ इति अङ्का गणनीयाः। पठनप्रक्रियायां पठितुः प्रकटनं मूर्तीकृतानि उत्पन्नानि इत्येतानि निर्धारयितुम् अध्यापनसंहिता (Teaching manual) पठितुः टिप्पणीपुस्तिका इत्यादीनाम् उद्वानानि उपयोक्तुम् अध्यापकः प्रभवति।

१. पाठासूत्रणरेखायाः परामर्शानां विशदांशाः।

पठनानुभवान् सूक्ष्मतले आसूत्रयितुं निरन्तरमूल्यनिर्णयं शास्त्रीयतां कर्तुं च पाठासूत्रणं करणीयम्। तदर्थं अध्यापनसंहितायाः (Teaching manual) स्वरूपं परिष्करणीयमस्ति। अध्यापनसंहारेषु अधोदत्ताः घटकाः अन्तर्भावयितव्याः।

- पठनाधिगमाः
- आशयः / धारणाः
- शेषिः
- मूल्यानि / मानोभावः
- पठनसामग्र्यः।
- प्रतीक्षितानि उत्पन्नानि
- समयः
- प्रवर्तनमूल्यनिर्णययुक्तः प्रक्रियापुटः, निर्धारणांशप्रतिपादितः निर्धारणपुटश्च।
- निर्धारणपुटस्य अंशान् आधारीकृत्य भावनाटिप्पणी, छायाटिप्पणी।

२. विषयबन्धितटिप्पणिपुस्तिकासम्बन्धिनः विशदांशाः।

वैज्ञानिकक्षेत्रस्य मूल्यनिर्णयार्थम् उपयोक्तव्यं मुख्यं प्रमाणमस्ति पठितुः टिप्पणिपुस्तिका। प्रथमद्वितीयकक्ष्यासु पठनप्रक्रियामनुसृत्य विविधानां प्रवर्तनानां पूर्तीकरणाय टिप्पणीपुस्तिका सहायिका भवति। टिप्पणीपुस्तिकाद्वारा पठनाधिगमान् प्राप्तुमवसरं छात्राः लभन्ते। प्रथमद्वितीयकक्ष्यायां छात्राः कियन्मात्रं पठनाधिगमान् सम्पादितवन्तः इति निर्धारयितुमपि टिप्पणीपुस्तिका सहायिका भवति।

तृतीयतः पञ्चमीकक्ष्यापर्यन्तं कक्ष्यासु पठनं कार्यक्षमं कर्तुं विषयबन्धिता टिप्पणिपुस्तिका आवश्यकी भवति। तद्वारा पाठपुस्तकस्थानां प्रवर्तनानाम् अतिग्रहणेन छात्राः पठनाधिगमान् सम्पादयन्तीति निर्णेतुम् अध्यापकः प्रभवति। अत एव तृतीयचतुर्थपञ्चमकक्ष्यासु विषयबन्धिताः टिप्पणिपुस्तिकाः निर्धारणार्थं परिगणनीयाः। षष्ठी सप्तमी अष्टमी कक्ष्यायाः कृते विषयबन्धितानि

टिप्पणिपुस्तकानि आवश्यकानि। पठितुः सर्गात्मकता, चिन्ताप्रक्रिया, भाषानैपुणी इत्याद्याः टिप्पणीपुस्तके प्रतिफलनीयाः भवन्ति। पाठभागस्य विनिमयाय आयोजितानि तन्त्राणि तेषां पूर्तीकरणार्थं पठितुः सन्नद्धता, प्रवर्तनपुटानां विविधस्तरेषु सान्निध्यम् इत्याद्याः सर्वाः सूचनाः टिप्पणीपुस्तके भवेयुः। प्रवर्त्तनद्वारा मूर्तीकृतानि उत्पन्नानि अधिकृत्य विशदांशाः अपि अस्मिन् पुस्तके एव प्रमाणीकरणीयाः।

अध्यापिका अधिगमान् यथासमयं निर्धार्य पठनपुरोगत्यै आवश्यकः निर्देशः साहाय्यं च दद्यात्। अध्यायस्यावसाने तत्सम्बन्धिनः अधिगमान् पठिता कियन्मात्रं स्वायत्तीकृतवानिति निर्धारणार्थमपि प्रमाणत्वेन टिप्पणीपुस्तकं परिगणनीयम्। आशयव्यक्तं सन्दर्भानामाशयानां चानुयोज्यं परामर्शसहितं स्वकीयचिन्ताप्रतिफलकं स्वांशीकृतं च भवेत् टिप्पणीपुस्तकम्। कार्याणि तन्मयतया अवतारणीयानि। आशयस्य चिन्तायाश्च समग्रतया आविष्कारः अनुस्यूतः परस्परबन्धितश्च परामर्शः इत्यादीनां प्रतिफलनात्मकं भवेत् टिप्पणीपुस्तकस्य प्रमाणीकरणाम्।

एककस्यमूल्यनिर्णयः।

विविधान् पठनाधिगमान् परस्परबन्धेन विन्यस्यमानः घटकः भवति एककम्। अस्यैका समग्रा प्रकृतिरस्ति। एकस्य एककस्य निर्धारणेन एकां समग्रां प्रकृतिमेव निर्धारयति। वाचिकः मूल्यनिर्णयः प्रश्नोत्तरं विवृतपुस्तकमूल्यनिर्णयः प्रश्नसज्जीकरणम् उत्तरसूचिकावगमनं, नूतनी रचना, निर्धारणम् इत्यादीनि लिखितमूल्यनिर्णयेन सह परिगणनीयानि। निश्चिते एकके पठानाधिगमानां विषये छात्राः कुत्र तिष्ठन्ति इत्यवगन्तुं सहायकाः मानमापकाः उपयोक्तव्याः। एककस्य मूल्यनिर्णयार्थं सूचितानाम् आधारेण अङ्कान् दत्वा सत्रान्ते निश्चितरूपरेखायां प्रामाणीकरणीयम्। एकस्मिन् सत्रे एकाधिकम् एककस्य मूल्यं निर्धारणीयम् इत्यतः एककमूल्यनिर्णयस्य माध्यमेव (AVERAGE) सत्रान्ते योजनीयम्। अत्रोपयुक्तस्य उपकरणस्य प्रकृत्यनुसारीणि सूचकानि अध्यापकेन आयोजनीयानि। एवम् आयोजनावसरे पठनाधिगमः कियन्मात्रं स्वायत्तीकृतः इत्यस्य प्रामुख्यं देयम्। त्रयाणाम् एषां मूल्यनिर्णयानाम् अङ्कस्यानुपातिकतय श्रेणीः दत्वा एव छात्राणां निरन्तरमूल्यनिर्णय श्रेण्याः परिगणनाः। कलापठनम्, प्रवृत्तिपठनम्, आरोग्यकायिकविद्याभ्यास इत्येतेषां विषयाणामपि एवं रीत्या श्रेणी देया।

निरन्तरमूल्यनिर्णयश्रेण्याः रीतिः।

प्रत्येकं विषयस्य प्रक्रिया, सञ्चितपुटम्, एककतलमूल्यनिर्णयः इत्येतेषु एकैकस्य अङ्काः दशांशत्वेनावगत्य तेषां योगनिर्णयः कार्यः। अस्यानुपातिकी श्रेणी अधोदत्तां पट्टिकामुपयुज्य अवगन्तव्या।

अङ्कः	शतमानम्	श्रेणी
३०		
२३-३०	७५-१००	A
१८-२२	६०-७४	B
१४-१७	४५-५९	C
१०-१३	३३-४४	D
दशतः न्यूनम्	३३ तः न्यूनम्	E

उदाहरणार्थं यस्य छात्रस्य संस्कृतभाषायाः प्रक्रिया, सञ्चितपुटः एककमूल्यनिर्णयः इत्येतेषाम् अङ्काः यथाक्रमं ८, ७, ७, इति चिन्तयन्तु, तर्हि योगः ८ + ७ + ७ = २२ भवति। पट्टिकानुसारं संस्कृतस्य निरन्तरमूल्यनिर्णयश्रेणी B भवति।

सत्रान्तमूल्यनिर्णयः (TE)

प्राथमिकस्तरे भाषाविषयाणां सत्रे परिगणितानाम् एककानां पठनाधिगमान् आधारीकृत्य व्यवहाररूपाणि भाषावस्तुताः भाषाशेषीः इत्येतानि क्षेत्राणि परिगण्यैव सत्रे मूल्यनिर्णयः भवेत्। उद्ग्रानक्षेत्रस्य नैपुण्याश्च प्रामुख्यं दत्वा विविधानि प्रश्नरूपाणि अत्रायोजनीयानि। शास्त्रविषयाणां सत्रे परिगण्यमानानाम् एककानाम् उद्ग्रानक्षेत्राणि आधारीकृत्य पठनाधिगमस्य प्रामुख्यदायकानि आशयनैपुण्यादीनि मापयितुं पर्याप्तान् प्रश्नान् सज्जीकृत्य सत्रान्तमूल्यनिर्णयः करणीयः। प्रत्येकम् एककस्य / आशयक्षेत्रस्य अनुयोज्यं प्रामुख्यं दत्वा विविधेषु तलेषु मानसिकप्रक्रियाणाम् (ज्ञानम्, अपग्रथनम्, निगमनम्, प्रयोगः) अनुरूपं प्रामुख्यं दत्त्वा च एकं परिनिष्ठापत्रं (Blue Print) सज्जीकृत्य विविधान् प्रश्नान् अत्र सन्तीति निर्णीयैव प्रश्नपत्राणि सज्जीकरणीयानि। प्रश्नानाम् अनुयोज्यानि सूचकानि आयोजनीयानि। तदनुसारेण मूल्यनिर्णयः निर्वहणीयः।

कलापठनम्, प्रवृत्तिपठनम्, आरोग्यविद्याभ्यासः इत्येतेषां विषयाणां सत्रान्तमूल्यनिर्णयः, प्रकटनमूल्यनिर्णयरूपेण (Performace assessment) निर्वहणीयः। तेषां सहाय्यकरूपाणि हस्तपुस्तके दत्तानि।

मूल्यनिर्णयार्थं विविधानि प्रारूपाणि (format)

प्राथमिकस्तरे कक्ष्याशिक्षकरीतिरेव अस्माकं राज्ये प्रचलति स्म। अतः कक्ष्याशिक्षकस्य प्रमाणीकरणम् अतीवक्लिष्टं भवति। (F1) प्रारूपम् एकस्मिन् सत्रे एकवारं प्रमाणीकृत्य निरन्तरमूल्यनिर्णयश्रेणी सत्रान्तमूल्यनिर्णयश्रेणी च अस्मात् प्रारूपात् वार्षिकक्रोडीकरणप्रारूपे (F3) परिवर्त्य प्रमाणीकर्तुं शक्यते। परन्तु विषयकेन्द्रीकृतरूपेण यदि कक्ष्या सञ्चाल्यते तर्हि (F2) प्रारूपे प्रमाणीकृत्य वार्षिकक्रोडीकरणप्रारूपे (F4) परिवर्त्य योजनीयम्। प्राथमिकस्तरे मलयालं विहाय अन्यभाषाध्यापकाः विषयकेन्द्रीकृतप्रारूपम् उपयुज्य प्रमाणीकुर्वन्तु। प्रतिसत्रं समानानि प्रारूपाणि उपयोक्तुं शक्यन्ते।

श्रेणीकरणप्रणाली ।

प्रथमतः सप्तमीपर्यन्तं कक्ष्यासु निरन्तरमूल्यनिर्णयस्य श्रेणीकरणप्रणाली एव अधुना प्रचाल्यते। सा प्रणाली पुनरपि प्रथमतः अष्टमीपर्यन्तं कक्ष्यासु अनुवर्तनीया। अतः निरन्तरमूल्यनिर्णयस्य त्रयाणामपि विभागानां अङ्कान् अवगत्य तस्य योगस्य आनुपातिकं श्रेणीकरणं पर्याप्तं भवेत्। प्रत्येकं विषयस्य निरन्तरमूल्यनिर्णयः सत्रान्तमूल्यनिर्णयः इत्येतयोः प्रत्येकं श्रेणीकरणाय अधोदत्ता पञ्चबिन्दुमापिका उपयोक्तव्या।

अङ्काः / शतांशः	श्रेणी
७५-१००	A
६०-७४	B
४५-५९	C
३३-४४	D
३३तः अधः	E

मूल्यनिर्णयः - वार्षिकक्रोडीकरणं (प्राथमिकस्तरः)

सत्रत्रयेऽपि छात्रेण सम्पादिताः प्रकृष्टाः श्रेणीः/अङ्काः एव निरन्तरमूल्यनिर्णयस्य समग्रा श्रेणी। प्रथमे सत्रे यदि एकः न्यूनश्रेणीं लभेत परं पठने पुरोगतिं प्राप्ते निरन्तरमूल्यनिर्णये

प्रकर्षं स्वायत्तीकरोति तस्य कृते प्रयोजकः भवतु इति सङ्कल्पेन एव एवं निर्वहति। किन्तु एवं श्रेण्यः वर्धिताः इति निरीक्षणं शक्तं कर्तव्यम्।

प्रतिविषयं CE समग्रश्रेणी CE पट्टिकायां TE श्रेणी TE पट्टिकायां च प्रमाणीकरणीयम्। सामजिक वैकारिकक्षेत्राणां मूल्यनिर्णयः प्रत्येकं पट्टिकायम् अङ्कनीयः। छात्रेषु प्रकृष्टा नैपुणी वार्षिकक्रोडीकरण- प्रारूपे अङ्कनीया।

सामाजिक-वैकारिकक्षेत्राणां मूल्यनिर्णयः (प्राथमिकस्तरम्)

वैज्ञानिकक्षेत्रस्येव सुप्रधानं भवति सामाजिकवैकारिकक्षेत्राणां मूल्याङ्कनम्। सङ्घरूपेण जीवितुं (Learning to live together) वैयक्तिकप्रकर्षं सम्पादयितुं (Learning to be) च युक्ता नैपुणी अत्र परिगणनीया। अपि च पठनशैलीः तन्त्राणि चान्तर्भूता पठननैपुणीसमार्जनं च अस्य क्षेत्रस्य भागत्वेन निर्णेतव्यम्। सामाजिकवैकारिक क्षेत्राणां मूल्यनिर्णयसम्बन्धिन्यः नैपुण्यः अधः प्रदत्ताः ताः एव निर्णेतव्याः।

१. आशयविनिमयशेषिः (communication skill)

२. स्वयं बोधः (self management skill)

३. नेतृत्वशेषिः (leadership skill)

४. व्यक्त्यन्तरनैपुणी (interpersonal skill)

५. निर्णयस्वीकारः (decision making skill))

६. उत्तरवादित्वबोधः (sense of responsibility)

७. विमर्शनात्मिका चिन्ता (critical thining skill)

८. सर्गात्मकशेषिः (creative thinking skill)

९. प्रश्नपरिहारशेषिः (Problem solving skill)

१०. पठननैपुण्यः (study skills)

एतासां मूल्यनिर्णयः छात्रस्य सामाजिक-वैकारिकविकसनं प्रबलीकर्तुं सहाय्यकं भवेत्। वैज्ञानिकक्षेत्रे विषयान् पाठयन्तः अध्यापकाः एव एषां मूल्यनिर्णयमपि कुर्युः। एकैकस्य विषयस्य प्रक्रियायाः निर्धारणस्य भागत्वेन अयं मूल्यनिर्णयः अपि करणीयः। अत्र प्रवर्तनेषु भागभागित्वम् इति सूचकम् उपयुज्य मूल्यनिर्णयस्य भागत्वेन स्वयं ज्ञातं नेतृत्वशेषिः व्यक्त्यन्तरनैपुणी,

उत्तरवादित्वबोधः इत्यादीन्यपि निर्णेतव्यानि। आशयधारणा इति सूचकमुपयुज्य मूल्याङ्कनस्य भागत्वेन पठननैपुणी अपि निर्णेया। शेषीनामार्जनम् इति सूचकेन सह निर्णयस्वीकारः प्रश्नपरिहरणशेषिः सर्गात्मकशेषिः इत्याद्याः निर्णेतव्याः। अवतारणं प्रकटनम् इति सूचकमुपयुज्य निर्णयेन सह आशयविनिमयशेषिः निर्णेतव्या। प्रमाणीकरणं / सज्जीकरणम् इति सूचकमुपयुज्य विमर्शनात्मिका चिन्ता निर्णेतव्या।

सामाजिकवैकारिकक्षेत्रे पठितुः उत्कर्षसम्बन्धीनि कार्याणि अवगत्यप्रमाणीकरणार्थं श्रद्धा देया। प्रतिलोमपरामर्शलेखनार्थं नैव निर्दिशति। प्रत्येकं पठितुः गुणपरा नैपुणी प्रोत्साहनीया। तदधिकृत्य प्रमाणीकरणम् अध्यापनसहितायां करणीयम्। अयं मूल्यनिर्णयः प्रत्येकं पट्टिकायां गुणात्मकतया वार्षिकक्रोडीकरणप्रारूपे अङ्कनीयः। तदर्थं प्रारूपे प्रत्येकं पङ्क्तिः योजिता। पठितुः पुरोगतिपत्रेऽपि एतत्सम्बन्धिप्रमाणीकरणाय अवकाशः देयः। ■

अध्यापकमित्रं नाम किम्? किमर्थम्?

अधिकाराधिष्ठितविद्याभ्यासः इति लक्ष्यं सम्पादयितुं छात्राणं सर्वतोमुखविकासाय अयोजिता इयं परिष्कृता पाठ्यपद्धतिः। एतदनुसारं पठनप्रवर्तनस्य आसूत्रणे निर्वहणे च सामर्थ्यसम्पादनाय मूल्यनिर्णयप्रवर्तनानाम् आसूत्रणे निर्वहणे अध्यापकान् शक्तान् कर्तुं साहाय्यं भवति इदम् अध्यापकमित्रम्।

अस्मिन् पुस्तके पठनाधिगमाः पठनप्रवर्तनानि मूल्यनिर्णयोपाधयः अधिकवाचनांशः प्रवर्तनपुटानि इत्यादीनि कार्याणि अन्तर्भवन्ति। अधिकपठनाय साध्यतायाः उपयोगक्रमः पाठासूत्रणानि वार्षिकासूत्रणं च अस्मिन् आयोजितम्। पठनाधिगमानां प्राप्त्यर्थं यानि यानि प्रवर्तनानि आवश्यकानि तानि सर्वाणि सफलीकर्तुं स्वातन्त्र्यम् अध्यापकानाम् अस्ति।

प्रत्येकम् अध्यापकः, पूर्वोक्तरीत्या छात्राणां पठनं सफलम् कर्तुं यतताम्। तदर्थं अध्यापकमित्रं सप्रयोजकं भूयाद्।

वार्षिकासूत्रणम्

सत्रं	मासः	पाठः	अनुबन्धप्रवर्तनानि
पादवार्षिकमूल्यनिर्णयः	जूण	**एककम् 1 स्वस्थवृत्तम्** 1.विभातम् - बालकविता 2. कोऽरुक् - कथा	कवितालपनम्, कवितासमाहरणम्, कवितारचना, आशयलेखनम् क्रियापदानां चयनम्। कथावाचनम्, संभाषणलेखनम्, कथासमाहरणम्। कथास्तम्भक्रमीकरणं, टिप्पणीलेखनम्, पट्टिकाकरणम्,
	जूलय्	3.सुखदो व्यायामः 4. कृषिः सर्वार्थसाधिका	प्रश्नोत्तरकेलिः, टिप्पणीलेखनम्, मुद्रागीतस्य लेखनम्, प्रभाषणम्। संभाषणम्, लघुटिप्पणीलेखनम्, पट्टिकाकरणम्, लघुलेखनिर्माणम्, वाक्यपरिवर्तनम्।
	आगस्ट्	**एककम् 2 पुरावृत्तम्** 5. गीतासुधामाधुरी	गीतालपनम्, अन्वयानुसारम् आशयलेखनम्, गीतासूक्तानां समाहरणम्।
अर्धवार्षिकमूल्यनिर्णयः	सेप्तम्बर्	6. त्वमेव जननी भव	नाटकावतारणम्, नाटकस्य कथारूपेण परिवर्तनम्, प्रश्नवाचकशब्दः वृत्तनिर्णयःच।
	ओक्टोबर्	7.सम्बन्धमाभाषणपूर्वकम्	काव्यालपनम्, काव्यांशस्य सम्भाषणरूपेण परिवर्तनम्, उपन्यासलेखनम् वृत्तनिर्णयः।
	नवम्बर्	**एककम् 3 न्यायवृत्तम्** 8.लौकिकन्यायः 9.सर्गवैचित्र्यम्-कथा	वाक्येषु न्यायनिर्णयः, उचितसन्दर्भेषु न्यायानां प्रयोगः न्यायसमाहरणम्। भूतकालक्रियापदानां चयनम्, प्रश्नोत्तरकेलिः, टिप्पणीलेखनम्, कथावाचनम्।
	डिसम्बर्	**अनुवर्तते**	
वार्षिकमूल्यनिर्णयः	जनुवरि	**एककं 4 - शीलवृत्तम्** 10. प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम्	सुभाषितालपनम्, आशयलेखनम्, सुभाषितानां समाहरणम् आप्तवाक्यानां चयनम्।
	फेब्रुवरि	11. केरलकालिदासः	पाठवाचनम्, प्रश्नोत्तरकेलिः, जीवनचरितलेखनम्, ग्रन्थानां पट्टिकाकरणम्, संख्यानां अक्षरलेखनम्, टिप्पणीलेखनम्, वाक्यपरिवर्तनम्।
	मार्च	अनुवर्तते	

एककम् -1

स्वस्थवृत्तम

प्रथमः पाठः

विभातम्

बालकविता

आमुखम्

संस्कृतभाषायां बहूनि काव्यानि सन्ति। तेषु छात्राणां विज्ञानप्रदानाय मानसोल्लासाय च कविताः वर्तन्ते। तालालयानुसारम् आलपितुं योग्याः ललितपदसहिताः च अतीव हृद्याः मनोरञ्जिन्यश्च बालकविताः उपलभ्यन्ते। प्रभातवेलायां प्रकृतिसौन्दर्यं तथा छात्राणां कर्तव्यानि च पाठस्यास्य प्रतिपाद्यविषयः।

पाठस्य नाम - विभातम् ।

आशयः - प्रभातसौन्दर्यम्।
छात्राणां सदाचारबोधः।

उद्देश्यम् - कवितानां तालालयानुसारम् आलपनम्। समानाशययुक्तानां कवितानां समाहरणं निर्दिष्टविषयानधिकृत्य रचना च।

पठननैपुणी - आलपनम्।
समानाशययुक्तानां कवितानां समाहरणम्।
विषयानुसारं कवितारचना।

सहायकग्रन्थाः - शिशुसंस्कृतम्।
गेयसंस्कृतम्।
गीतसंस्कृतम्।
बालगीतानि।

आशयः/ धारणाः/ व्यवहाररुपाणि	पठनप्रवर्तनानि/ पठनतन्त्राणि	पठनाधिगमाः
आलपनम्। कमपि विषयमधिकृत्य कवितारचना। क्रियापदानां प्रयोगसामर्थ्यम्।	कविताम् आलपति। समानाशययुक्ताः कविताः समाहरति। निर्दिष्टविषयाननुसृत्य कविताः रचयति। लट्-परस्मैपदरूपाणि उपयुज्य वाक्यानि लिखति।	कविताः ताललयानुसारम् आलपति। विषयानुसारं कविताः रचयति। लट्-परस्मैपदरूपाणि उपयुज्य वाक्यानि लिखति। कविताः समाहरति।

आख्यानम् -

अध्यापकः चलच्चित्रेषु विद्यमानानि कानिचन संस्कृतगानशकलानि चार्टपत्रे विलिख्य प्रदर्शयति। यथा-

जानकीजाने............। (यूसफलि केच्चेरी)
कृष्णकृपासागरम्.......। (यूसफलि केच्चेरी)
सामजसञ्चारिणी.......। (यूसफलि केच्चेरी)
ब्रह्मनन्दिनि सरस्वति...। (वयलार् रामवर्मा)

एतेषां विशेषतामधिकृत्य चर्चां कुर्वन्तु छात्राः। कानिचन गानानि श्रावयतु। संस्कृतभाषायां लिखितानि गानानि क्रोडीकरोतु।

प्रवर्तनम् -1 - कवितानाम् आलपनम्।

उद्देश्यम् - कवितानां तालनयानुसारम् आलपनम्।

प्रक्रिया :-

अध्यापकः छात्रैः पठिताः तालवैविध्येन आलपनयोग्याः कविताः पाठभागस्थकवितायाः समानतालयुक्ता कविता वा चार्ट्पत्रे विलिख्य प्रदर्शयति। अनन्तरं छात्रान् पञ्चसङ्घान् कृत्वा सङ्घेषु सम्यक् वाचनाय निर्दिशति। सङ्घेषु एकः इति क्रमेण विविधया रीत्या आलपन्तु छात्राः। ततः दत्तेभ्यः कमपि तालं स्वीकृत्य पाठभागस्थकवितायाः आलपनाय छात्राः यतन्ताम्। सङ्घे एव चर्चां कृत्वा तालं स्वीकृत्य सङ्घीभूय आलपन्तु।

बालकविताः

(1) अस्मिन्नाधुनिके लोके स्थले चैव जले पश्य
कानि कानि वाहनानि सदा गच्छन्ति।
शिबिकायाः समारभ्य विमानपर्यन्तं बहु-
विचित्राणि विविधानि यानानि सन्ति।।

कट कट ध्वनियुतम् शृङ्खलाभं धूमयानम्
परश्शतं यात्रिकांश्च वहति नित्यम्।
लोकयानं प्रियङ्करं नानावर्णैरलङ्कृतम्
सकुटुम्बं यात्रायां च सुखं करोति।।

(2) उक्तं सर्वं तथैवास्तु व्यतीतोऽयमर्धरात्रो
स्वल्पं प्रिये स्वपिमि च सर्वलोकेषु।
पूर्णत्वेन विलसन्तं कृष्णं द्रष्टुं प्रातः काले
गमिष्यामि किञ्चित्तस्मै दातव्यं त्वया।
त्रिभुवनपालकं तं प्रभुं साक्षाल्लोकेश्वरं
द्रष्टुमुपहारं विना रिक्तपाणिस्सन्।

स्वभवनादनुचितं गमनं श्रुणुत करे
वारणो वा पर्णं वापि कुसुमं वा स्यात्।।
चिपिटको लाजं वास्तु फलं वास्तु यथाशक्ति
लक्ष्मीपतेः सर्वमपि समानाः एव।।

(3) माबलिशासनकाले देशे
मानवास्सर्वे समानाः एव।
आवसन् सामोदमेव सर्वे
आपदो नासन् कदापि केषाम् ।।
चौर्यमपि नासीत् वञ्चनापि
तिलमात्रं नासीत् तथानृतं च।
नासन् तत्रासत्यमापकानि
अन्यान्यलीकानि तत्र नासन्।।
दुःखानि नासन् च रोगाः नासन्
बालमरणानि श्रोतुं नैव।
दुष्टान् तथा द्रष्टुं नैव साध्यम्
सज्जनाः केवलमासन् भूमौ।।

(4) दूरे दूरे नीलाकाशे
पश्यतु पुत्र! चन्द्रकलाम्।
पुस्तकमध्ये भवता रचितम्
वृत्तार्धमिव मनोहार्यम्।।
नक्षत्राणां मध्ये विलसति
सुन्दररूपा शशिलेखा।
पश्यति नित्यं तव मुखचन्द्रं
मन्दस्मेरमुखश्चन्द्रः।।

(5) പ്രേമസംഗീതം (ഉള്ളൂർ)

“നമിക്കിലുയരാം നടുകിൽ തിന്നാം നൽകുകിൽ നേടീടാം
നമുക്ക് നാമേ പണിവതു നാകം നരകമുവതുപോലെ
മനവും മിഴിയും നാവും കരവും മന്നിൽ മാലകലാൻ
മഹാനുകമ്പാമസൃണിതമാക്കും മനുഷ്യർ ദേവൻമാർ.”

प्रवर्तनम् -2 - प्रश्नोत्तरक्रीडा।

उद्देश्यम् - कवितां पठित्वा आशयान् अवगच्छति।

प्रक्रिया :-

छात्रान् सङ्घान् कृत्वा पाठभागस्य सम्यक् वाचनाय निर्दिशति। तदनन्तरं पाठभागस्थानि क्रियापदानि सञ्चिन्वन्तु, वाचयन्तु। वाचनसमये क्रियापदानि सर्वाणि अध्यापकेन चार्ट्पत्रे लेखनीयानि । अनन्तरं क्रियापदैः सह प्रश्नवाचकान् योजयित्वा चोद्यानि रचयन्तु। क्रोडीकृत्य वाचयन्तु। अवश्यं साहाय्यम् अध्यापकेन दातव्यम्।

चोद्यमातृकाः ।

1. का मन्दं मन्दं गच्छति? -रजनी।
2. कः अभ्यागच्छति? - सूर्यः।
3. कः स्वकीयतल्पात् समुत्थितः? - अहम्।
4. कस्य पादस्मरणं प्रथमं करोति? - जगतामीशस्य।
5. .... ?
6. ....?
7. ....?

प्रवर्तनम् -3 - आशयलेखनम्।

उद्देश्यम् - पाठभागं पठित्वा आशयान् लिखति।

प्रक्रिया :-

छात्रान् पञ्चसङ्घान् कृत्वा एकैकं पद्यं एकैकस्मै सङ्घाय ददातु। अनन्तरं लब्धं भागं सम्यक् पठित्वा सङ्घे चर्चां कृत्वा लेखनाय निर्दिशतु। छात्राः लिखितम् आशयान् वाचयन्तु। परिष्कृत्य आशयन् चार्टपत्रे विलिख्य प्रदर्शयतु।

प्रवर्तनम् -4 - कवितारचना।

उद्देश्यम् - विषयानुसारं कविताः रचयति।

प्रक्रिया :-

छात्रान् सङ्घान् करोतु। सङ्घे स्थित्वा सम्यक् पठन्तु। ततः “सायंसन्ध्या” इति विषयमधिकृत्य कवितालेखनाय निर्दिशति। आवश्यकसाहाय्यम् अध्यापकेन दातव्यम्।

यथा -

मन्दं मन्दं गच्छति सूर्यो
पश्चिममवलोक्य।
अभ्यागच्छति शीतमयूखो
तारागणसहितः।।
श्रान्ताः कृषकाः
प्रत्यागच्छन्ति।
स्नानं कृत्वा निर्मलचित्ताः
विश्रममायान्ति।।

अनन्तरं छात्रान् सङ्घचतुष्टयं कृत्वा सङ्घस्यैकस्य विषयमेकम् इति क्रमेण वितरति। विषयमधिकृत्य सङ्घे चर्चां कृत्वा सम्यक् पर्यालोचनाय निर्दिशति। ततः कमपि तालं स्वीकृत्य विषयमधिकृत्य कवितालेखनाय प्रेरयति। लेखनानन्तरं छात्राः अवतारयन्तु परिष्करणाय अध्यापकेन अवश्यं साहाय्यं दातव्यम्।

उदा -

आकाशनीलिमा

मातृस्नेहः

काननश्रीः

चन्द्रोदयः

प्रवर्तनम् -5 - क्रियापदप्रयोगः।

उद्देश्यम् - लट् परस्मैपदक्रियापदानां लेखनम्।

प्रक्रिया - पाठभागे विद्यामानानां क्रियापदानां चयनाय निर्दिशतु। छात्राः वैयक्तिकतया कुर्वन्तु। अध्यापकेन अवश्यं साहाय्यं दातव्यम्। ततः क्रियापदानां लट् प्रथमपुरुषैकवचनरूपाणि चार्टपत्रे विलिख्य प्रदर्शयतु।

अभ्यासपत्रिकायां दत्तानि वाक्यानि पठित्वा क्रियापदानाम् उचितं रूपं स्वीकृत्य पूरणाय निर्दिशति।

यथा -

(गच्छति, करोति, आगच्छति, पश्यति, पिबति, गायति, वाति, ददाति)

अभ्यासपत्रिका ।

1. बालकाः विद्यालयं —————।(गच्छन्ति)
2. अहं नद्यां स्नानं ——-————।(करोमि)
3. धनिकः भिक्षुकाय धनं ————।(ददाति)
4. त्वं कुतः ———————?(आगच्छसि)
5. बालकाः चलच्चित्रं —————।(पश्यन्ति)
6. अहं जलं————————।(पिबामि)
7. ललिता सुन्दरं गानम्—-————।(गायति)

अनुबन्धप्रवर्तनानि

समानाशयकवितानां चयनम्।

प्रक्रिया :-

अध्यापकः छात्रान् समानाशययुक्तानां बालकवितानां सञ्चयनाय निर्दिशति। मलयालभाषायामपि बालकविताः सन्ति। ताः अपि यावच्छक्यं लिखित्वा सम्पुटनिर्माणाय प्रेरयति।

उदा -

प्रभातमायाति विभाति सूर्यो
न याति निद्रां समुपैति माता।
इतः परं मे शयनं न साध्यम्
कौशेयतल्पाच्च समुत्थितोऽस्मि

स्मर्तव्यमाद्यं जगदीशपादम्
ततस्तु मातापितरौ गुरुश्च।
सत्कीर्तिकामेन सदापि पुंसां
कर्तव्यमेतच्च करोमि नित्यम्।।

द्वितीयः पाठः

कोऽरुक्

आमुखम्

कोट्टारत्तिल् शङ्कुण्णिमहाशयः कोट्टयं जिल्लायाम् 1855 तमे वर्षे जन्म लेभे। तस्य पिता वासुदेवनुण्णि महाशयः। शङ्कुण्णिमहाभागः बाल्ये 'तङ्कु' इति आहूतः कालक्रमेण 'शङ्कु' इति नामधेयः अभूत्। 'उण्णि' इति जातिवाचकं शब्दमपि योजयित्वा 'शङ्कुण्णि' इति नाम अजायत। वयस्कर आर्यन् नारायणन्मूस्सत् तस्य आचार्यः आसीत्। अनेके ग्रन्थाः शङ्कुण्णिमहाशयेन विरचिताः भवन्ति। 1904 तमे वर्षे कोच्चिराजेन 'कवितिलकः' इति बिरुदेन सम्मानितोऽभूत्।

सुभद्राहरणम्, लक्ष्मीभायीशतकम्, आसन्नमरणचिन्ताशतकम् इत्यादयः मणिप्रवालग्रन्थाः नैषधम्, विश्वामित्रचरितम्, क्षेत्रमाहात्म्यम् इत्यादयः गद्यप्रबन्धाः, श्रीभूतनाथोद्भवम्, कल्याणमहोत्सवम्, श्रीशङ्करविलासः इत्यादयः तुल्लल्साहित्यग्रन्थाः च तेन विरचितेषु प्रसिद्धाः। तेन रचितः 'ऐतिह्यमाला' नामकः ग्रन्थः अतीव प्रसिद्धः भवति। 'इति' इत्यस्य अर्थः 'एवम्', 'ह' इत्यस्य अर्थः 'प्रसिद्धम्' इति च। अनयोः पदयोः मेलनेन 'इतिह' इति पदं जातम्। इतिह इत्यस्य भावः ऐतिह्यम्। ग्रन्थेऽस्मिन् वर्णिताः कथाः कर्णाकर्णिकया प्रसिद्धाः आसन्। ऐतिह्यमालायाः उद्धृता काचन कथा अत्र पाठपुस्तके दत्ताऽस्ति।

पाठस्य नाम - कोऽरुक् ।

आशयः - केरलीयम् आयुर्वेदपारम्पर्यमधिकृत्य सामान्यपरिचायनम्।

उद्देश्यम् - वाचननैपुणी, कथाकथननैपुणी।

सन्दर्भानुसारं सम्भाषणपाटवम् आर्जयति।

+´ªÉÉªÉÉ{ÉÉnÉxÉÉ Ê´É´ÉSÉxÉ¨É*"

+ÉvÉÉ®ÉÉxÉ& - BÊiÉÁ¨ÉÉ±ÉÉ (EòÉ]õ]õÉ®ÊkÉ±É ¶ÉRóEòÊhÉ)

कालांशः - 14

आशयः/ धारणाः/ व्यवहाररुपाणि	पठनप्रवर्तनानि/ पठनतन्त्राणि	पठनाधिगमाः
कथानां सामान्यपरिचायनम्। कथाकथनम्	कथावचनम् विग्रहवाक्यलेखनम् परिचितकथानां अवतारणम्। क्रियापदानां लेखनम्।	कथां उच्चैः वाचयति। कथां पठित्वा आशयं वदति लिखति च। कथाः अवतारयति क्रियापदानि परिवर्त्य लिखाते।

प्रवर्तनम् -1 कथाकथनम्।

उद्देश्यम् - वाचननैपुणी, कथाकथननैपुणी।

प्रक्रिया :-

'कोऽरुक्' इति कथा कक्ष्यायाम् अवतारणार्थं सम्यक् पठनीया। प्रथमं छात्रान् सङ्घान् करोतु। ततः अध्यापकः संश्लिष्टपदचयनाय प्रवर्तनं कक्ष्यायाम् आयोजयतु।

पाठभागं सम्यक् पठित्वा संश्लिष्टपदानां चयनाय छात्रान् प्रेरयतु। चितानि पदानि कक्ष्यायाम् अवतारयन्तु। ततः छात्राः पदच्छेदं कृत्वा लिखन्तु। पाठपुस्तके दत्तैः पदच्छेदैः सह तुलयन्तु। परिष्करणम् आवश्यकं चेत् परिष्कृत्य टिप्पणिपुस्तके लिखन्तु। कक्ष्यायाम् अवतारयन्तु। अवतारणसमये अध्यापकः फलके लिखतु। समानसन्धियुक्तानि पदानि विविच्य लेखनाय श्रद्धा देया।

यथा - गतौ + इव - गताविव

समर्थौ + अपि - समर्थावपि।

नूतनपदचयनम् अर्थलेखनं च।

कथां पठित्वा नूतनपदानि चित्वा लिखन्तु। ततः शब्दकोशस्य साहाय्येन अर्थलेखनाय निर्दिशतु। सङ्घे चर्चित्वा लिखितानि कक्ष्यायाम् अवतारयन्तु। अनन्तरं कथां कक्ष्यायाम् अवतारयन्तु छात्राः। सभाकम्पं विना आशयव्यक्ततया कथाकथनशैलीं स्वीकृत्य अवतारणाय प्रेरयतु। मूल्यनिर्णयमपि करोतु।

प्रवर्त्तनम्-2 कथायाःसंग्रहणम्।

उद्देश्यम् - आशयग्रहणम्/संग्रहणक्षमता।

प्रक्रिया - छात्रान् सङ्घद्वयं करोतु। पाठभागं सम्यक् पठित्वा यावच्छक्यं प्रश्नानां निर्माणाय निर्दिशतु। ततः प्रथमसङ्घः द्वितीयसङ्घं प्रश्नान् पृच्छति। द्वितीयसङ्घः प्रश्नस्य उत्तरं ददाति। यदि उत्तरदाने द्वितीयसङ्घः असमर्थः भवेत् तर्हि प्रथमसङ्घेन एव प्रश्नस्य उत्तरं दातव्यम्। अनन्तरं द्वितीयसङ्घः प्रथमसङ्घं प्रति प्रश्नान् पृच्छति। (एतदनुवर्तते।) अध्यापकेन अवश्यं साहाय्यं च देयम्।

केचन प्रश्नाः अधः दीयन्ते।

1. आलत्तियूर् नम्पी कः?
2. कः अरुक्?
3. वैद्यस्य प्रतिवचनेन खगौ किमकुरुताम्?
4. ग्रामीणः केन कारणेन गृहं प्राप्तवान्?
5. बालकौ ग्रामीणं किम् अकुरुताम्?
6. वैद्यपुत्रः पित्रे किं न्यवेदयत्?
7. शिष्यौ कौ आस्ताम्?

अनन्तरं कथासंग्रहलेखनाय छात्रान् निर्दिशतु। प्रवर्तनमिदं व्यक्तिगतं भवति। लेखनानन्तरं द्वित्रान् अवतारणाय प्रेरयतु। अध्यापकः श्यामफलके लिखतु। छात्राः टिप्पणिपुस्तके लिखन्तु। अध्यापकः मूल्यनिर्णयमपि करोतु।

आदर्शरूपेण कथासंग्रहः अधः दीयते।

आलत्तियूर् नम्पी प्रतिदिनं प्रभाते मन्दिरं गच्छति स्म। मार्गे वृक्षशाखायाम् उपविशन्तौ पक्षिणौ 'कोऽरुक्, कोऽरुक्' इति रटतः स्म। एकस्मिन् दिने नम्पी, 'यः यथाकालं

हितमितभोजी, यः भोजनानन्तरं कञ्चित्कालं संक्रामति, यः वामभागेन शेते, यः मूत्रपुरीषादीन् यथाकालं विसृजति, यः स्त्रीषु संयमितात्मा भवति सः अरुक्' इत्यर्थप्रतिपादकं श्लोकम् आलपत्। वैद्यस्य उत्तरं श्रुत्वा तौ पक्षिणौ अप्रत्यक्षौ आस्ताम्। कतिपयदिनानन्तरं द्वौ बालकौ आयुर्वेदपठनार्थं वैद्यस्य गृहम् आगच्छताम्। तौ शिष्यत्वेन स्वीकृत्य पाठनमारभत च।

एकदा शिरोवेदनया पीडितः कश्चन ग्रामीणः वैद्यस्य गृहमागच्छत्। तदा गुरुः तत्र नासीत्। तौ शिष्यौ रोगहेतुं विज्ञाय तस्य कपालमुत्पाट्य प्रतिक्रियाम् अकुरुताम्। प्रत्यागतः गुरुः समस्तं रहस्यं ज्ञातवान् इति मत्वा ततः गन्तुमुद्युक्तौ शिष्यौ अश्वनीकुमारौ इति स्वयं परिचाय्य आगमनवृत्तान्तं तस्मै न्यवेदयताम्।

प्रवर्त्तनम् -3 - संभाषणरचना।

उद्देश्यम् - सन्दर्भानुसारं सम्भाषणपाटवम् आर्जयति।

प्रक्रिया :-

वैद्यभवनात् जिगमिष्वोः बालकयोः वैद्यस्य च मिथोभाषणं सम्भाव्य लेखनाय छात्रान् द्वयाङ्गसङ्घान् करोतु। ततः सम्भाषणलेखनाय प्रेरयतु। अध्यापकः यथायोग्यं साहाय्यमपि सङ्घेभ्यो ददातु। अनन्तरं सङ्घाः कक्ष्यायाम् अवतारयन्तु। मूल्यनिर्णयमपि करोतु।

बालकयोः वैद्येन सह भाषणम्

बालकौ - भो आर्य। आवां गन्तुमिच्छावः।
नम्पी - युवां केन कारणेन गन्तुमिच्छन्तौ?
बालकौ - आवयोः चिकित्सारीतिः भवता ज्ञाता।
नम्पी - तेजस्विनौ भवन्तौ कौ? कुत्र गच्छथ?
बालकौ - आवाम् अश्वनीदेवौ स्वः। प्रतिगन्तुम् इच्छावः।
नम्पी - किमर्थम् अत्र आगतवन्तौ?
बालकौ - आयुर्वेदशास्त्रस्य प्रचारणार्थम् आगतवन्तौ ।
नम्पी - धन्योऽस्मि। माम् अनुगृह्णताम्।
बालकौ - (विशिष्टमेकं ग्रन्थं नम्पिहस्ते दत्वा)
"सर्वथा विजयी भव।"
नम्पी - धन्योऽस्मि।

प्रवर्त्तनम् - 4 कथांशानां क्रमीकरणम्।

उद्देश्यम् - **विवेचनबुद्ध्या प्रवृत्तिः करणीया।**

प्रक्रिया -

अध्यापकः कथांशान् श्यामफलके/चाट्र्पत्रे विलिख्य प्रदर्शयतु। छात्राः कथांशान् क्रमीकृत्य टिप्पणिपुस्तके लिखतु (व्यक्तिगतप्रवर्तनमिदम्)। अथ कक्ष्यायाम् अवतारयन्तु। छात्रैः क्रमीकृत्य लिखितं कथास्तंभं परीक्षताम्। क्रमीकृतं कथास्तम्भं कक्ष्यायां प्रदर्शयतु।

- आलत्तियूर् नम्पी प्रतिदिनं कुलदेवतामन्दिरं गच्छति स्म।
- कोऽरुक् इति रटन्तौ खगौ अपश्यत्।
- तौ शिष्यत्वेन स्वीकृत्य वैद्यः पाठनमारभत।
- कश्चन ग्रामीणः शिरोवेदनया वैद्यस्य गृहं प्राप्तवान्।
- मस्तके औषधलेपनम् अकुरुताम्।
- वैद्यपुत्रः सर्वमपि वृत्तान्तं पित्रे न्यवेदयत्।
- आलत्तियूर् नम्पी अष्टवैद्यानां मध्ये प्रमुखं स्थानम् अवाप।

प्रवर्त्तनम् 5 -चर्चा कृत्वा टिप्पणीलेखनम्।

उद्देश्यम् - टिप्पणीलेखनसामर्थ्यम्।

|ÉÊGòªÉÉ -

+ÉÉ®ÉMªÉ´ÉiÉÉ ±ÉI ÉhÉ ÊEò¨É <ÊiÉ Ê´É¹ÉªÉ¨ÉÉvÉÉ®ÉòEòiªÉ ±ÉPÉÊ]ÉÒ{{ÉhÉÒ±ÉJÉxÉÉªÉ ºÉRóPÉSÉSÉÉ +É´É¶ªÉEòÒ* iÉnlÉ UÉjÉÉxÉ ºÉRóPाान् करोतु। मासिकीभ्यः स्वीकृताः/पूर्वं सज्जाः/अन्तर्जालस्य साहाय्येन वा आरोग्यसम्बन्धिं लघुलेखाः सङ्घेभ्यो वितरतु। छात्राः लघुलेखां पाठपुस्तकस्थं श्लोकं च पठित्वा टिप्पणिं लिखन्तु। अध्यापकः अवश्यं साहाय्यमपि ददातु। कक्ष्यायाम् अवतारयन्तु। अध्यापकः मूल्यनिर्णयमपि करोतु।

शारीरिक-मानसिकारोग्यपरिपालनविषये आहारस्य प्राधान्यमस्ति। शरीरप्रकृतिः, वयः, वृत्तिः, परिस्थितिः, इत्यादीनि अनुसृत्य शीघ्रपचनयोग्यानि भोज्यानि उपयोक्तव्यानि। हितःमितः च आहारः आरोग्यपरिपालनाय उपकारकः भवति। पर्याप्तः व्यायामः कार्यः।

तथैव शयनवेलायां वामेन भागेन शयनं कार्यम्।

अधुना कालनिष्ठां विना प्रायः सर्वे जिह्वालौल्येन वैविध्यपूर्णम् आहरन्ति। किन्तु ते न जानन्ति तानि शरीरस्य दोषाय भविष्यन्ति इति। आरोग्यस्य अधिष्ठानं शरीरं भवति। अतः आरोग्यसंरक्षणाय पूर्वोक्तान् निर्देशान् पालयन्तु।

प्रवर्त्तनम् - 6 अव्ययपदचयनं पट्टिकापूरणं च।

उद्देश्यम् - अव्ययपदानां विवेचनम्।

प्रक्रिया -

छात्रान् सङ्घान् कृत्वा पाठभागस्य वाचनाय प्रेरयतु। प्रथमः सङ्घः क्त्वान्तानि, द्वितीयः सङ्घः ल्यबन्तानि, तृतीयः सङ्घः तुमुन्नन्तानि, चतुर्थः सङ्घः अन्यानि अव्ययानि च चिन्वन्तु। ततः एकैकः सङ्घः कक्ष्यायाम् अवतारयतु। अध्यापकः श्यामफलके कोष्ठकं निर्माय लिखतु। परिष्करणम् आवश्यकं चेत् परिष्कृत्य लिखतु-

क्त्वान्तानि	ल्यबन्तानि	तुमुन्नन्तानि	अन्यानि
श्रुत्वा	स्वीकृत्य आनीय	गन्तुम्	तु, नत्वा यदा-तदा
	विज्ञाय		इति
	उद्घाट्य		च
	निर्माज्र्य		एवं
	समेत्य		पुनः
	निलीय		अपि
			पुरा
			तत्र, अत्र ,एवं

छात्राः टिप्पणिपुस्तके लिखन्तु।

प्रवर्त्तनम् - 7 कथायाः समाहरणम्

उद्देश्यम् - **समाहरणपटुता।**

प्रक्रिया :- वैविध्यपूर्णानां तिसृणां कथानां समाहरणाय छात्रान् निर्दिशतु। तैः आनीतानां कथानां मूल्यनिर्णयं करोतु। कक्ष्यायाम् अवतारयन्तु छात्राः। ततः सम्पुटम् आरचयतु।

(आधारग्रन्थसूची- ऐतिह्यमाला, बीरबल्कथाः, ग्रामीणकथाः, तेन्नालिरामन्कथाः, अरबिक्कथाः, विक्रमादित्यकथाः, बैबिल्कथाः)

तोलकविः

केरलीयब्राह्मणकुले जातः तोलकवेः मातापितरौ कौ? यथार्थनाम किम्? स्वदेशं कुत्र इत्यादीनि कार्याणि यः कोऽपि न जानाति। तस्य बाल्ये एव पिता मरणमुपगतः। तदाप्रभृति सः मात्रा सह जीवति स्म। तोलकविः असामान्यबुद्धिशाली, युक्तिशाली, विदूषकः उपहासशीलश्चासीत्। तं प्रति प्रचुरप्रचारमाप्ताम् एकां कथां श्रुण्वन्तु।

तोलकवेः बाल्ये एकदा माता तस्मै भोजनं परिवेषयन्ती आसीत्। तोलः भोजनं खादन्नपि तस्य श्रद्धा धान्यकोशे आसीत्। कुत इति चेत् तेषां 'चक्की' नाम परिचारिका धान्यचोरणार्थं धान्यकोशसमीपे तिष्ठन्ती आसीत्। "यदा माता पुत्रः च भोजनं खादति तस्मिन्नेव काले धान्यकोशात् चोरणं करिष्यामि" इति सा अचिन्तयत्। सा धान्यसम्भरणीं ('പത്തായം')इति कैरल्याम्)शनैः शनैः प्रविशति स्म। तदानीन्तनकाले भोजनवेलायां ब्रह्मचारिभिः तूष्णीं भूत्वा भोजनं करणीयम् इति व्यवस्था आसीत्। यदि सम्भाषणं करिष्यति तर्हि तत् संस्कृतभाषायाम् एव कार्यम् इत्यप्यासीत्। "बालस्य तोलस्य संस्कृतपरिज्ञानं नास्ति, तस्मात् मम 'पत्ताय' प्रवेशनम् अधिकृत्य मातरं वक्तुं सः न प्रभवति" इति चक्की अचिन्तयत्। सा 'पत्तायस्य" अन्तः प्राविशत्। एतत् दृष्ट्वा तोलः स्वस्य बुद्धिं युक्तिं च उपयुज्य मातरमवदत् -

"पनसि दशायां पाशि" इति।

कैरल्यां पनसम् इत्यस्य ‘चक्का’ (ചക്ക) इति, पाशः इत्यस्य ‘कयर्’ (കയർ) इत्यपि व्यपदेशः। चक्कि (ചക്കി) इति आशयद्योतनाय ‘पनसि’ इत्युक्तं तोलेन। ‘പത്തായത്തിൽ’ इति कथनार्थं ‘दशायाम्’ (ദശായം -പത്തായം)इति, प्राविशत् इत्यर्थे ‘കയറി’ इति कथनार्थं ‘पाशि’ इत्यापि तेनोक्तम्। तोलस्य माता अपि समर्था बुद्धिमती चासीत्। तोलेन कथितस्य वाक्यस्य अर्थं पूर्णतया गृहीत्वा सा चक्क्याः चौर्यम् अग्रहीत्।

एतादृश्यः बह्व्यः कथाः तोलकविमधिकृत्य प्रचलिताः सन्ति।

(अवलम्बम् -ऐतिह्यमाला)

न लोकः पारमार्थिकः

दक्षिणभारते कश्चित् ग्रामः। तत्र रामदासः नाम साधुः पर्णशालायाम् अवसत्। सः भिक्षाम् अटन् जीवनम् अयापयत्। काशीं गत्वा गङ्गायां स्नानं तस्य महती इच्छा आसीत्। तदर्थं भिक्षाटनात् लब्धेषु कांश्चित् नाणकान् ताम्रघटे निक्षिप्य ररक्ष। यदा कुम्भः नाणकैः पूर्णः तदा सः काशीं प्रस्थितवान्। पद्भ्यां चरन् सः काशीं प्राप।

स्नानाय गङ्गातीरं प्राप्तः रामदासः ताम्रघटं चोरात् रक्षितुम् उपायमचिन्तयत्। गङ्गापुलिनं खनित्वा घटं निक्षिप्य तद् सिकतया प्रच्छादितवान्। अनन्तरं कुत्र घटं गुप्तमिति ज्ञातुं घटस्योपरि सिकताभिः स्तूपिकां निर्माय स्नातुम् अगच्छत्।

स्नानार्थमागताः अन्ये रामदासेन निर्मितं स्तूपं शिवलिङ्गमिति मत्वा शिवलिङ्गानि निर्माय स्नानाय गङ्गामवातरन्। स्नानादिकं समाप्य आगतः रामदासः शिवलिङ्गशतं ददर्श। स्वीयं ताम्रघटं कुत्र इति ज्ञातुं क्लेशम् अन्वभवत्। सः आत्मनः दुरवस्थां जानन्नेवं विललाप।

“गतानुगतिको लोको न लोकः पारमार्थिकः।
गङ्गासैकतलिङ्गेन नष्टं मे ताम्रभाजनम्।” इति।।

(ग्रामीणकथा)

बुद्धिपरीक्षणम्

एकदा अक्बर्चक्रवर्ती विद्वद्भिः सह कुशलप्रश्नं कुर्वन्नवर्तत। तदा “एकैकः स्वस्य बुद्धिशक्तिं सोदाहरणं वर्णय” इति अक्बर् तान् आज्ञापयामास। वीरबलं विना सर्वे विद्वांसः अतीतकालचरितानि सविस्तरम् अकथयन्। सर्वं श्रुत्वा अक्बर्चक्रवर्ती एवमवदत्

- "साधु, साधु! अधुना अहमेकं परीक्षणं कर्तुम् इच्छामि। तेन मार्गेण बुद्धिमतां वरिष्ठं निश्चिनुमः" इति।

चक्रवर्ती भूमौ कांचन रेखाम् अरचयत्। 'रेखामिमां मार्जनं स्पर्शनं वा विना लघ्वीकुरु' इति तान् अवदत्। पण्डितम्मन्याः ते विनोपायं तूष्णीमतिष्ठन्। कतिपयहोरानन्तरं वीरबलः मन्दमुत्थाय चक्रवर्तिनं विलोक्य कृतस्मितः सन् रेखायाः अधः दीर्घामेकां रेखाम् व्यरचयत्। एवं चक्रवर्तिना रचिता रेखा लघ्वी जाता। विद्वज्जनाः इति स्वयं मन्वानः सर्वे लज्जिताः अवनतशीर्षाः अभवन्। राज्ञा पुरस्कृतः वीरबलः सर्वैर्बहुमानितश्चासीत्।

अवलम्बं
(बीर्बल् कथाः)

प्रवर्त्तनम् - 8 **चिकित्साविधीनां नामलेखनम्।**

उद्देश्यम् - **अनुसन्धाने पाटवम्।**

प्रक्रिया :-

छात्राः यावच्छक्यं चिकित्साविधीन् अधिकृत्य अवगच्छन्ति इति ज्ञातुम् एकैकः छात्रः एकैकं चिकित्साविधिम् अवतारयतु। अध्यापकः क्रोडीकरोति।

1. आयुर्वेदः - आयुस्सम्बन्धी वेदः भवति आयुर्वेदः। आयुषो वेदः आयुर्वेदः इति तस्यार्थः। भारतीयचिकित्साशास्त्रस्य नाम आयुर्वेदः इति प्रथितम्। आयुर्वेदचिकित्सायां सुश्रुतसंहिता, चरकसंहिता, अष्टाङ्गसंग्रहः, अष्टाङ्गहृदयश्च प्रशस्ताः ग्रन्थाः।
2. अलोप्पति - अलोप्पतिचिकित्सा यवनदेशेषु आविर्बभूव। एकोनविंशतिशतकात्पूर्वमेव चिकित्सारीतिरियं प्रचलिता।
3. होमियोप्पति - होमियोप्पतिचिकित्सारीतिः डा. सामुवल् हानिमन् महाभागेन उपज्ञाता। अस्य कालः 1755-1843 भवति।
4. युनानि - देहल्यां सुल्तान् शासनकाले एव अस्य आविर्भावः। द्वादशशतके अरबिदेशात् आगतोऽयम् सम्प्रदायः।

5. सिद्धचिकित्सा - प्राचीनतमा चिकित्सारीतिः इयम्। दक्षिणभारते तमिल्देशे द्रवीडसंस्कारात् उत्पन्नायाः प्राचीनचिकित्सारीतेः उपज्ञाता अगस्त्यमुनिः इति गण्यते। मुनिना अष्टादशमुनीनां कृते रीतिमिमाम् उपदिदेश।

रैक्कि, प्रकृतिचिकित्सा,अक्युप्रषर्, सुजोक्, मूत्रचिकित्सा इत्यादयः चिकित्सारीतयश्च प्रसिद्धाः भवन्ति।

अधिकविस्तरः

अष्टवैद्याः

पुलामन्तोल् मूस्स्, कुट्टञ्चेरि मूस्स्, आलत्तियूर्नम्पी, पष़नेल्लिप्पुरत्तु तैक्काट्टु मूस्स्, एलंडत्तु तैक्काट्टुमूस्स्, वेल्लोटुनम्पूतिरि, चिरट्टमण्मूस्स्, वयस्करमूस्स्।

श्लोकस्याशयः

काले हितमितभोजी ....।

വേണ്ടുന്ന കാലത്ത് ഹിതമായും മിതമായും ഭക്ഷിക്കുന്നവനും, ഊണുകഴിഞ്ഞാൽ കുറച്ചു നടക്കുന്നവനും ഇടതുവശം ചെരിഞ്ഞു കിടക്കുന്നവനും മലമൂത്രങ്ങളെ തടുക്കാതെ വേണ്ടുന്ന സമയത്ത് വിസർജ്ജിക്കുന്നവനും സ്ത്രീകളിൽ അത്യാസക്തി ഇല്ലാത്തവനും ആരോ അവൻ രോഗമില്ലാത്തവനായിരിക്കും.

व्याकरणविशेषः

मध्येमार्गम् - मार्गस्य मध्ये इति विग्रहः। **'पारे मध्ये षष्ठ्या वा'(2-1-17)** इति सूत्रेण समासे विकल्पेन मध्यशब्दस्य पूर्वनिपातः। मार्गमध्ये इत्यपि साधु।

शुद्धिपत्रम्- पाठपुस्तके समर्पयत् इत्यत्र समार्पयत् इति शुद्धःपाठः स्वीकर्तव्यः

तृतीयः पाठः
सुखदो व्यायामः

आमुखम्

सर्वे भवन्तु सुखिनः
सर्वे सन्तु निरामयाः।
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु
मा कश्चित् दुःखभाग् भवेत्।।

आरोग्यं मनःशान्तिः च जीवितस्य आधारे। यदा आरोग्यं क्षीयते तदा मनःशान्तिरपि क्षीयेत। मनःशान्तिः नास्ति चेद् आरोग्यमपि नश्यति। एते परस्पराश्रिते।

भारतीयेषु षड्दर्शनेषु अन्यतमं भवति योगदर्शनम्। चित्तवृत्तिनिरोधः योग इति पतञ्जलिमहर्षिणा उक्तम्। न केवलं शारीरिकारोग्याय किन्तु भयं व्यसनं क्षोभम् असूया आसक्तिः इत्यादीनां चित्तवृत्तीनाम् शमनाय च योगविद्या उपकरोति।

योगदर्शनस्य आधारग्रन्थः पातञ्जलयोगसूत्रम्। तस्मिन् चत्वारः अध्यायाः सन्ति। समाधिपादः विभूतिपादः साधनापादः कैवल्यपादश्च। समाधिपादे अष्टविधयोगचर्याणां प्रस्तावोऽस्ति। यम-नियम-आसन-प्राणायाम-प्रत्याहार-धारणा-ध्यान-समाधिरूपाः अष्टविधयोगचर्याः। यमनियमानन्तरम् आसनानां प्रस्तावः। **स्थिरसुखमासनम्** इति आसनस्य निर्वचनम्। आसनानि अधिकृत्य विवरणं पाठभागेऽस्मिन् आयोजितम्।

पाठस्य नाम -सुखदो व्यायामः।

आशयः - योगसनानां सामान्यपरिचायनम्।

पठननैपुणी - आरोग्यसंरक्षणे आसनानां प्राधान्यं जानाति।
उपन्यासलेखनम्।

ºÉ½ÉªÉEÒOÉxlÉÉ& - {ÉÉiÉ\VÉ±ÉªÉÉMÉºÉjÉ¨É* ´ªÉÉºÉ¦ÉÉ¹ªÉ¨É-¦ÉÉVÉ´ÉÊkÉ®ÉiªÉiÉªÉÉºÉ¨ÉiÉ¨É

PÉ®hbºÉÊ½iÉÉ*

½`ªÉÉMÉ|ÉnÒÊ{ÉEÒ* º´ÉÉi¨ÉÉ®É¨ÉEÒiÉ¨É*

®ÉVÉªÉÉMÉ¨É -º´ÉÉ¨ÉÒ Ê´É´ÉEÒxÉxn&* ¸ÉÒ®É¨ÉEÒ¹hÉÉ¸É¨ÉÉiÉ |ÉÊºÉr ÒEÒiÉ¨É*

कालांशः - 10

आशयः/ धारणाः/ व्यवहाररुपाणि	पठनप्रवर्तनानि/ पठनतन्त्राणि	पठनाधिगमाः
योगासनानि आरोग्यसंरक्षणाय भवति। प्रश्नावलीरचना। सम्भाषणनैपुणी	उपन्यासं लिखन्ति। मुद्रागीतानि रचयन्ति। अभिमुखसम्भाषणं कुर्वन्ति।	आशयानुसारम् उपन्यासं लिखति। प्रश्नावलीं निर्माति। योगासनानां चित्राणि सञ्चिनोति।

|É´ÉiÉxÉ¨É - 1

UÉjÉÉxÉ ºÉRÓPÉuªÉ EÒi´ÉÉ {ÉÉ`ÊªÉÉMÉºaÉ ºÉ¨ªÉEÒ ´ÉÉSÉxÉÉªÉ ÊxÉÌn¶ÉiÉ* ´ÉÉSÉxÉÉlÉ {Én{ÉnÉlÉYÉÉxÉ¨É +É´É¶ªÉEÒ ¦É´ÉÊiÉ* BiÉnlÉ {ÉnSUÉn:, {ÉnEÒÉ¶É o¹]´ÉÉ xÉiÉxÉ{ÉnÉxÉÉ¨É +lÉÉ´ÉMÉ¨É: SÉ +´É¶ªÉ EÒ®hÉÒªÉ:* +xÉxiÉ®Ò ªÉÉ´ÉSUÉCªÉ |É¶xÉÉxÉÉ ÊxÉ¨ÉÉhÉÉªÉ UÉjÉÉxÉ |É®ªÉiÉ* iÉiÉ: |É¶xÉÉkÉ®ÉEÒË±É ºÉ\SÉÉ±ÉªÉiÉ* +vªÉÉÊ{ÉEÒÉ ºÉRÓPÉ¦ªÉÉ =ÊSÉiÉ ºÉÉ½ÉaªÉ nnÉiÉ*

आदर्शरूपाः केचन प्रश्नाः

1. दर्शनानि कानि?
2. योगदर्शनस्य उपज्ञाता कः?
3. पतञ्जलिमहर्षिणा रचितः ग्रन्थः कः?

4. योगशास्त्रे कति सूत्राणि सन्ति?

5. यमाः के?

6. नियमाः के?

7. बहिरङ्गयोगस्य अपरं नाम किम्?

8. पातञ्जलयोगसूत्रानुसारम् आसनस्य निर्वचनं किम्?

9. आसनानि कति विधानि?

10. वज्रासनानुष्ठानेन किं किं लभते?

11. आसनानाम् अन्ते अनुष्ठीयमानम् आसनम् किम्?

12. कशेरुकायाः दृढतार्थम् अनुष्ठीयमानम् आसनं किम्?

|É´ÉiÉxÉ´É - 2 सम्भाषणलेखनम्, टिप्पणीलेखनम्।

उद्देश्यम् - सन्दर्भानुसारं सम्भाषणलेखनं टिप्पणीलेखनञ्च।

प्रक्रिया :-

व्यायामस्य प्राधान्यमधिकृत्य टिप्पणीलेखनार्थं योगाचार्येण सह सम्भाषणं प्रथमं कार्यम्। योगाचार्येण सह सम्भाषणार्थं प्रश्नावलीनिर्माणाय छात्रान् प्रेरयतु। छात्राः सङ्घे स्थित्वा प्रश्नावलीं निर्माय सम्भाषणं लिखन्ति कक्ष्यायाम् अवतारयन्ति च। एवं सङ्घे चर्चां कृत्वा टिप्पणिं च कुर्वन्ति। अध्यापिका उचितं साहाय्यं ददाति।

सम्भाषणम्

(सुमेष्, यूसफ्, सुषमा, जोय्, सितारा, सुहरा च दत्तसमाहरणार्थं योगाचार्यम् उपगच्छन्ति। तान् दृष्ट्वा)

आचार्यः - भो छात्राः कुतः आगच्छन्ति?

यूसफ् - आचार्य! वयं विद्यालयात् आगच्छामः।

आचार्यः - किमर्थम् अत्र आगच्छथ?

सुषमा - आचार्य! वयम् अष्टमकक्ष्यायां पठामः।अस्माकं पाठपुस्तके योगासनानि अधिकृत्य पाठोऽस्ति।तदधिकृत्य अधिकं ज्ञातुं वयम् इच्छामः।

आचार्यः - युष्माकं कीदृशः सन्देहः?

सुमेष् - व्यायामस्य प्राधान्यमधिकृत्य अस्माकं संशयः।

आचार्यः - आरोग्यपरिपालनाय व्यायामः उपकारकः।

सुहरा - आचार्य! आसनानि सर्वैः अनुष्ठातुं शक्यानि वा?

आचार्यः - आम्। यत्किमपि कर्तुं या शक्तिः अपेक्षते सा व्यायामात् लभते।

जोय् - व्यायामेन शारीरिकारोग्य एव लभते किम्?

आचार्यः - न न, शारीरिकारोग्यमिव मानसिकारोग्यमपि व्यायामेन लभते।

सितारा - आसनं नाम किम्?

आचार्यः - स्थिरसुखमासनम्।

सुमेष् - नित्यं व्यायाममाचरेत् इति किमर्थम् उच्यते?

आचार्यः - व्यायामेन शरीरपुष्टिः वर्धते। तथा एव बुद्धिः, तेजः, यशांसि च वर्धते। तेन नित्यं व्यायाममाचरेत्।

छात्राः - धन्यवादः। वयम् अगच्छाम।

टिप्पणी

आरोग्यवता मनुष्येणैव स्वधर्मः सम्यक् निर्वोढुं शक्यते। मनसः शरीरस्य च स्वास्थ्याय उचितः भक्षणक्रमः उचितः व्यायामः उचिता दिनचर्या च पालनीयाः। व्यायामेन मनुष्यस्य बुद्धिः तेजः यशः बलञ्च वर्धते। व्यायामेन एकाग्रता, कर्मकुशलता, स्मृतिशक्तिः, ओजस्तेजः इत्यादयो गुणाः लभ्यन्ते। कस्यचन मानसिकावस्थाम् अनुसृत्यैव तस्य श्वासगतिः भविष्यति। क्रुद्धस्य एकस्य श्वासक्रमात् एतत् अवगन्तुं शक्यते। मनः शान्तं चेत् श्वासोच्छ्वासमपि शान्तं भविष्यति। यः निष्ठया प्रतिदिनं व्यायामं करोति सः समचित्तः भवति।

रक्तसम्मर्दः क्षिप्रकोपः भयम् उत्कण्ठा इत्यादीनां क्रमशः न्यूनीकरणार्थं व्यायामः उपयुज्यते। व्यायामेन शरीरपुष्टिः वर्धते। तथा एव बुद्धिः तेजः यशांसि च। अतः नित्यं व्यायाममाचरेत्। भोजनं कृत्वा होराचतुष्टयानन्तरम् एव व्यायामः करणीयः। तद्वत् व्यायामं कृत्वा होरानन्तरम् एव भोजनं कार्यम्। आधुनिकलोके प्रायशः मनुष्याणां सन्ततसहचारिणः भवन्ति आशङ्का उत्कण्ठा परिभ्रान्तिः मानसिकास्वस्थता च। एतेषां न्यूनीकरणार्थं नित्यं व्यायाममाचरेत्।

|É´ÉiÉxÉ´É - 3 ¨ÉpÉMÉÒiÉ®SÉxÉÉ

उद्देश्यम् - उचितपदान्युपयुज्य मुद्रागीतरचना।

प्रक्रिया :-

सङ्घे स्थित्वा पाठभागं पठित्वा चर्चां च कृत्वा मुद्रागीतरचनायै छात्रान् प्रेरयतु। छात्राः रचितानि मुद्रागीतानि कक्ष्यायाम् अवतारयन्तु। अध्यापिका संशोध्य क्रोडीकृत्य फलके लिखतु। छात्राः स्वपुस्तके लिखन्तु।

1. कुरु योगविद्याम्
   भव पुष्टगात्रः।।

2. उन्मेष-बललाभाय
   करोतु धनुरासनम्।।

3. सर्वव्याधिविनाशाय
   कुरु योगासनं सदा।।

4. लावण्यं स्थैर्यमारोग्यं
   व्यायामादुपजायते।।

5. कुरु योगविद्याम्
   त्यज पृष्टशूलाम्।।

6. कायः कार्श्यं तथा कान्तिं
   योगाभ्यासेन साधयेत्।।

7. कुरु योगासनं नित्यं
   सर्वव्याधिविनाशनम्।।

8. युवको वा तथा वृद्धो व्याधितो दुर्बलोऽपि वा।
   अभ्यासात् सिद्धिमाप्नोति रोगशान्तिं मनस्सुखम्।।

प्रवर्त्तनम् - 4 प्रभाषणलेखनम् अवतारणञ्च।

उद्देश्यम् - उचितया रीत्या आशयलेखनम्। प्रभाषणनैपुण्यसम्पादनम्।

प्रक्रिया - छात्राः सङ्घे स्थित्वा प्रभाषणलेखनाय चर्चां कुर्वन्तु।

चर्चासूचिकाः

आरोग्यं नाम किम्?
भक्षणक्रमः कीदृशः भवति ?

व्यायामः केन कदा कीदृशः?
दिनचर्या कथम्?
योगाभ्यासस्य प्राधान्यानि कानि?

चर्चायाः अनन्तरं प्रभाषणलेखनाय छात्रान् प्रेरयतु, लेखनानन्तरं प्रतिसङ्घम् एकैकः अवतारयतु। ततः अध्यापिका क्रोडीकृत्य फलके लिखतु। टिप्पणिपुस्तके लिखन्तु छात्राः। अनन्तरं सर्वे छात्राः प्रभाषणं कक्ष्यायाम् अवतारयन्तु। अध्यापकः मूल्यनिर्णयं करोतु।

प्रभाषणस्य मातृका

दोषसाम्यमरोगता। आरोग्यं प्रकृत्यनुकूलजीवितचर्यया एव लभ्यते। शरीरस्येव मनसः अपि आरोग्यम् आवश्यकम्। मनश्शरीरयोः स्वास्थ्यम् उत्तमजीवनस्य निदानं भवति। आरोग्यपरिपालनाय योगासनानि उपकारकाणि भवन्ति। कर्म कर्तुं या शक्तिः अपेक्षते सा व्यायामेन लभ्यते। व्यायामेन मनोनियन्त्रणम् एकाग्रता कर्मकुशलता स्मृतिशक्तिः ओजः तेजः च लभन्ते। "चिकित्सापेक्षया रोगनिरोधः एव वरम्" इत्यतः शरीरस्य आन्तरशुचित्वे योगाभ्यासाः प्राधान्यमर्हन्ति। 'प्रक्षालनाद्धि पङ्कस्य दूरादस्पर्शनं वरम्' इत्यस्ति प्रमाणम्। यः निष्ठया प्रतिदिनं योगासनानि करोति सः समचित्तः भवति। तस्य रक्तधमन्यः दृढाः भवन्ति। सर्वव्याधिविनाशनं योगाभ्यासेन सिध्यति। कायस्य कृशता कान्तिः च वर्धते। उदरस्थानाम् अवयवानाम् आरोग्यं श्वासकोशस्य सङ्कोचविकासक्षमतां च संवर्ध्य श्वसनप्रक्रियां सुखदां करोति।

एतादृशानि तत्वानि अवगम्य एव विश्वे सर्वत्र इदानीं योगशास्त्रस्य सर्वादरणीयता समुपलब्धा। इदानीम् अनेके विदेशीयाः अपि योगासनं ज्ञातुम् अभ्यसितुं च इच्छन्ति।

अधिकविस्तरः

यमाः - अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्याऽपरिग्रहा यमाः। *(योगसूत्रम् -2-30)*

नियमाः - शौचसन्तोषतपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि नियमाः। *(योगसूत्रम् -2-32)*

आसनम् - स्थिरसुखमासनम्। *(योगसूत्रम् -2-46)*

प्राणायामः- (तस्मिन् सति)श्वासप्रश्वासयोर्गतिविच्छेदः प्राणायामः। *(योगसूत्रम् - 2-49)*

प्रत्याहारः- स्वविषयासम्प्रयोगे चित्तस्वरूपानुकारः इवेन्द्रियाणां प्रत्याहारः। *(योगसूत्रम् - 2-54)*

धारणा - देशबन्धश्चित्तस्य धारणा।*(योगसूत्रम् 3-01)*

ध्यानम् - (तत्र) प्रत्यैकतानता ध्यानम्। *(योगसूत्रम् 3-02)*

समाधिः - तदेवार्थमात्रनिर्भासं स्वरूपशून्यमिव समाधिः । *(योगसूत्रम् 3-03)*

आसनपञ्चकम्

पद्मासनं स्वास्तिकाख्यं
मुक्तं भद्रासनं तथा।
वीरासनमिति प्रोक्तं
क्रमादासनपञ्चकम्।

यमाः - अहिंसा- मनसा वाचा कर्मणा च हिंसाराहित्यम्।

सत्यम् -प्रवृत्तौ वाक्षु च सत्याचरणम्।

अस्तेयम् - परद्रव्याणाम् अनपहरणशीलम्।

ब्रह्मचर्यम् -वीर्यधारणम्।

अपरिग्रहः -दानादीनाम् अस्वीकारः।

नियमाः -शौचम्- वाङ्मनःक्रियासु शुचित्वम्।

सन्तोषः -संतृप्तिः।

तपः -आत्मसंयमनेन इन्द्रियजयः।

स्वाध्यायः - वेदादीनामभ्यासः।

ईश्वरप्रणिधानम् -ईश्वरोपासनम्।

അധികവിസ്തരം

യോഗദർശനത്തിന്റെ പ്രാമാണികഗ്രന്ഥമായ യോഗസൂത്രത്തിന്റെ കർത്താവ് പതഞ്ജലിമഹർഷിയാണ്. നാല് അധ്യായങ്ങളായി വിഭജിക്കപ്പെട്ട യോഗസൂത്രത്തിന്റെ അധ്യായങ്ങൾ, പാദം* എന്ന വിശേഷനാമത്തിൽ അറിയപ്പെടുന്നു. *സമാധിപാദം, സാധനാപാദം, വിഭൂതിപാദം, കൈവല്യപാദം* എന്നിവയാണ് ആ നാല് പാദങ്ങൾ. നാല് പാദങ്ങളിലും കൂടി ആകെ 196 സൂത്രങ്ങളാണുള്ളത്. സമാധിപാദത്തിൽ 51, സാധനാ പാദത്തിൽ 55, വിഭൂതിപാദത്തിൽ 56, കൈവല്യപാദത്തിൽ 34 എന്നിങ്ങനെയാണ് പാദങ്ങളുനസരിച്ചുള്ള സൂത്രങ്ങളുടെ എണ്ണം. എന്നാൽ പ്രാമാണികമായ പല ഗ്രന്ഥങ്ങളിലും ഈ സൂത്രസംഖ്യയിൽ വ്യത്യാസങ്ങൾ കാണപ്പെടുന്നുണ്ട്. യോഗസൂത്രത്തിന്റെ വ്യാഖ്യാനങ്ങളിൽ പ്രസിദ്ധമാണ് ഭോജരാജാവിന്റെ *രാജമാർത്താണ്ഡം* എന്ന വൃത്തിയും വ്യാസഭാഷ്യവും. ഇവയ്ക്ക് വാചസ്പതിമിശ്രവിരചിതമായ ടീകയും പ്രസിദ്ധമാണ്. യോഗസൂത്രത്തിന്റെ വ്യാസഭാഷ്യത്തിൽ മൂന്നാം പാദത്തിലെ 22-ാം സൂത്രമായ *ഏതേന ശബ്ദാദ്യന്തർധാനമുക്തം* എന്നസൂത്രം ഒഴിവാക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്നു. വ്യാസഭാഷ്യത്തിന്റെ ടീകയിൽ *അന്തർധാനമിതി സൂത്രമൂഹിതവ്യം* (പേജ് -146) എന്ന് ഈ സൂത്രത്തെ സൂചിപ്പിക്കുകമാത്രം ചെയ്തിരിക്കുന്നു. മലയാളവ്യാഖ്യാനങ്ങളിൽ വ്യാസഭാഷ്യത്തെ അനുസരിക്കുന്ന ബ്രഹ്മശ്രീ. വി.കെ.നാരായണഭട്ടതിരിയുടെ വേദരശ്മി എന്ന വ്യാഖ്യാനത്തിൽ ഈ സൂത്രം പരാമർശിക്കുന്നുണ്ടെങ്കിലും സൂത്രത്തെ എണ്ണത്തിൽ കൂട്ടിയിട്ടില്ല. (പേജ് -62) ശ്രീരാമകൃഷ്ണമഠം മൈലാപ്പൂർ പ്രസിദ്ധീകരിച്ച സ്വാമി പ്രഭവാനന്ദയുടെ ഇംഗ്ലീഷ്വ്യാഖ്യാനത്തിലും തൃശൂർ ശ്രീരാമകൃഷ്ണമഠം പ്രസിദ്ധീകരിച്ച വിവേകാനന്ദസ്വാമികളുടെ *രാജയോഗ*ത്തിലും ഈ സൂത്രം സ്വീകരിച്ച് വ്യാഖ്യാനിച്ചിട്ടുണ്ട്.

വ്യാസഭാഷ്യത്തിൽ നാലാംപാദത്തിൽ 16-ാമത്തെ സൂത്രമായി പഠിച്ചിരിക്കുന്ന, വിജ്ഞാനവാദത്തെ ഖണ്ഡിക്കുന്ന *ന ചൈകചിത്തതന്ത്രം വസ്തു തദപ്രമാണകം തദാ കിം സ്യാത്* എന്ന സൂത്രം വിവേകാനന്ദസ്വാമികളുടെ യോഗസൂത്രത്തിൽ വ്യാഖ്യാനിച്ചിട്ടുണ്ടെങ്കിലും എണ്ണത്തിൽപെടുത്തിയിട്ടില്ല. സി.വി.വാസുദേവഭട്ടതിരിയുടെ വ്യാഖ്യാനത്തിലും*(ഭാരതീയദർശനങ്ങൾ)* ഈ സൂത്രത്തെ വ്യാഖ്യാനിക്കുന്നുണ്ടെങ്കിലും സൂത്രക്രമത്തിൽ പരിഗണിക്കപ്പെട്ടിട്ടില്ല. ശ്രീരാമകൃഷ്ണാശ്രമം പ്രസിദ്ധീകരിച്ച ഇംഗ്ലീഷ് വ്യാഖ്യാനത്തിൽ 15 എ എന്ന് ഉപസൂത്രമായും ഈ സൂത്രത്തെ പരിഗണിച്ചിട്ടുണ്ട്. ഇപ്രകാരം മുഴുവൻ സൂത്രങ്ങളും (196) ഉദ്ധരിച്ച് വ്യാഖ്യാനിക്കപ്പെട്ടിരിക്കുന്ന ഗ്രന്ഥമാണ് സ്വാമി ജ്ഞാനേശ്വരഭാരതിയുടെ വ്യാഖ്യാനം.

* * * * * * * *

യമം, നിയമം, ആസനം, പ്രാണായാമം എന്ന് നാല് ബഹിരംഗങ്ങളും പ്രത്യാഹാരം, ധാരണം, ധ്യാനം, സമാധി എന്ന് നാല് അന്തരംഗങ്ങളും യോഗശാസ്ത്രത്തിനുണ്ട് എന്നും, യമാദികൾ നാലും പ്രധാനമായി ഹഠയോഗപരവും പ്രത്യാഹാരാദികൾ നാലും പ്രധാനമായി രാജയോഗപരവും ആണെന്നും സ്വാത്മാരാമവിരചിതമായ *ഹഠയോഗപ്രദീപിക*യ്ക്ക് പ്രസിദ്ധയോഗാചാര്യനായ ശ്രീ.വെൺകുളം പരമേശ്വരൻ എഴുതിയ വ്യാഖ്യാനത്തിൽ പ്രസ്താവിച്ചിട്ടുണ്ട് (പേജ്- 5,13). യമാദികളായ അഞ്ചെണ്ണം ബഹിരംഗമെന്നും ശേഷം അന്തരംഗമെന്നും സർവ്വദർശനസംഗ്രഹാദികളായ മറ്റുഗ്രന്ഥങ്ങളിലും കാണുന്നുണ്ട്..

*　　*　　*

.

सर्ग-वर्ग-परिच्छेद-उद्योत-अध्याय-संग्रहाः

उच्छ्वास-परिवर्तश्च-पटल-काण्डमेव च।

स्थानं-प्रकरणश्चैव-पर्व-उल्लास-आह्निकम्

पाद-स्कन्ध-मयूखश्च ग्रन्थसन्धिं प्रचक्षते।- इत्यनेन वचनेन अध्यायस्य विशेषनाम अस्ति पादः इति।।

विशेषेणावगन्तव्यम्-

यमनियमौ सदाचारपरौ स्तः। छात्राणां मनसि धार्मिकमूल्यानि अधिकृत्य किञ्चिदपि ज्ञानमुत्पादयितुं तयोः सामान्यपरिचायनेन शक्यन्ते। तदा योगासनानां परिचायनम् आरोग्यपरिपालनार्थञ्च उपकुर्वति। पातञ्जलयोगसूत्रे आसनानां विभिन्नानाम् अभ्यसनक्रमः द्रष्टुं न शक्यते इत्यनेन हठयोगप्रदीपिकातः घेरण्डसंहितातः आसनानुष्ठानक्रमं स्वीकरोति पाठभागेऽस्मिन्।।

चतुर्थः पाठः
कृषिः सर्वार्थसाधिका

आमुखम्

आधुनिके काले रासोर्वरकाणि उपयुज्य कृषिं कृत्वा लब्धानि शाकादीनि मानवानाम् आरोग्यस्य हानये पारिस्थितिकप्रश्नानां च कारणत्वेन भविष्यन्ति। मनुष्यस्य आरोग्याय रोगप्रतिरोधशक्त्यर्थं च 300 धान्यपरिमितं (एकं धान्यं चतुस्तिलपरिमाणम्- तदेकं ग्राम्- इति नवीनाः) शाका आवश्यकी इति भारतीय आरोग्यशास्ता केन्द्रस्य निर्देशः। किन्तु केरलीयजनानां शाकोपयोगः न्यूनातिन्यूनं भवति। आधुनिके लोके केरलीयाः प्रायः कृषिकर्मसु विमुखाः दृश्यन्ते। ये जनाः कृषिकर्मणि व्यापृताः ते केवलं वाणिज्यार्थं कृषिकर्म कुर्वन्ति। अत एव अधिकलाभार्थं रासोर्वरकाणि रासकीटनाशकाश्च उपयुज्यन्ते। एतेषाम् उपधिकोपयोगः आरोग्यस्य हानये कल्पते। आपणे लब्धाः कार्षिकविभवाः दैनन्दिनम् उपयुज्यन्ते तर्हि नूनं जना; रोगग्रस्ता; भविष्यन्ति। अत्रैव जैवकृषेः प्राधान्यम्। जैवकृषिरीतिमनुसृत्य अस्माकं गृहाङ्गणात् काश्चन शाका लभते तर्हि आरोग्यलाभः आयुषः लाभः धनलाभः मानसिकोल्लासः च सिद्धयन्ति। संस्कृते प्रसिद्धेषु विविधेषु वृक्षायुर्वेदग्रन्थेषु अपि जैवकृषिरीतिमधिकृत्य परामर्शाः सन्ति।।

आशयः - जैवकृषिरीतिं प्रति आभिमुख्यम्।

नैपुण्यम् - सम्भाषण नैपुणी।

कालांश - 14

मूल्यनिर्णयः

सम्भाषणलेखनम् ।
लघुटिप्पणिलेखनम् ।
ह्रस्वोपन्यासलेखनम्

आशयः/ धारणाः/ व्यवहाररुपाणि	पठनप्रवर्तनानि/ पठनतन्त्राणि	पठनाधिगमाः
पाठभागस्य वाचनम् नूतनपदानां परिचायनम्। समानाशययुक्त। नां लघूपन्यास लेखनम्। व्याकरणज्ञानम्।	सङ्घशः एकैकशः च सम्भाषणं वाचयति। संश्लिष्टपदचयनम् । सन्धिच्छेदलेखनम् । नूतनपदचयनम्। अर्थलेखनम्। लघूपन्यासलेखनम्। कर्तरि-कर्मणि प्रयोगौ विविच्य लेखनम्।	स्वाभाविकसन्दर्भेषु सयुक्तिकं सम्भाषणं करोति। कर्तरि कर्मणिप्रयोगौ विविच्य लिखति। जैवकृषिमधिकृत्य ह्रस्वोपन्यासं लिखति अवतारयति।

प्रवर्तनम् 1 - सम्भाषणं करोति, टिप्पणिं लिखति।

उद्देश्यम् - कृषिं प्रति आभिमुख्यम्, स्वाभाविकसन्दर्भेषु सम्भाषणं करोति।

प्रक्रिया : -

कृषिकार्यलायाधिकारिणा सह सम्भाषणं कृत्वा लघुटिप्पणीलेखनाय पाठ्यांशस्य वाचनम् अनिवार्यं भवति। पाठ्यांशस्य आशयग्रहणाय पद-पदार्थज्ञानम् आवश्यकं भवति। छात्रा; सङ्घे उपविश्य संश्लिष्ट पदानां पदच्छेदं नूतनपदानाम् अर्थं च शब्दकोशस्य साहाय्योन टिप्पणिपुस्तके लिखन्तु। कक्ष्यायाम् अवतारयन्तु। अनन्तरं कृषिकार्यालयाधिकारिणा सह सम्भाषणाय प्रश्नावलीनिर्माणं कुर्वन्तु। अनन्तरं सम्भाषणं लिखित्वा अवतारयन्तु।

प्रश्नावली -

1. कृषिस्थलं कीदृशं भवेत्?
2. कानि कानि शाकानि रोपणीयानि?
3. बीजानि कस्मात् उपलभ्यन्ते?

4. कीदृशानि उर्वरकाणि शाकानां परिपोषणाय उपयुक्तानि?
5. कीदृशैः कीटाणुभिः सस्यानि आक्रम्यन्ते?
6. कीटाणूनां प्रतिरोधमार्गाः के?
7. सस्यसंरक्षणं कथं भवति?
8. जैवकृषिरीतिः सर्वैः कर्तुं शक्यते वा?

टिप्पणी

शाकाकृषिः कर्तुं यथेष्टं जलं सूर्यप्रकाशं च आवश्यकम्। भेण्डः, कारवेल्लः, मरीचम्, कर्कटी, वृन्दाकं, सूरणं, रक्तफलं, पुष्पशाकं, कदलीफलम् इत्यादीनि शाकानि गृहपरिस्सरे कर्तुं शक्यन्ते। बीजानि कृषिभवनात् सस्योद्यानात् वा लभन्ते। गोमयं, पिण्याकं, कुक्कुटानाम् अजानां च पुरीषं, हरितपर्णानि, जैवोर्वरकाणि च उर्वरकत्वेन उपयुज्यन्ते। नैकाः शलभाः चित्रकीटाः इत्यादयः कीटाणवः शाकादीन् आक्रम्यन्ते। गोमूत्रम्, निम्बपिण्याकं, जैवकीटनाशकान् च कीटाणूनां नाशकाय उपयुज्यन्ते। कृषिस्थलं सस्यपरिवृतिं, पुष्पसस्यानां परिवृतिं वा निर्मीय संरक्ष्यते। जैवकृषिः सर्वैः कर्तुं शक्यते। जैवकृषिरीतिः अनुसृत्य उपलब्धानि शाकादीनि आरोग्यस्य हिताय भवति।

प्रवर्तनम् 2 - टिप्पणीलेखनम्।

उद्देश्यम् - जैवकृषिं प्रति आभिमुख्यम्।

प्रक्रिया :-

जैवकृषिरीतिमधिकृत्य लघुटिप्पणीलेखनार्थं दत्तसमाहरणम् आवश्यकम्। तदर्थं कृषिकार्यालयात् लब्धाः लघुलेखाः कक्ष्यायां छात्रसङ्घेभ्यो वितरतु। पाठपुस्तकस्थं सम्भाषणपाठं लघुलेखां च पठित्वा टिप्पणीलेखनाय प्रेरयतु। अध्यापिका उचितं साहाय्यं ददातु। छात्रैः लिखितानि कक्ष्यायाम् अवतारयन्तु। क्रोडीकृत्य फलके लिखतु।

टिप्पणी

जैवकृषिरीतिः मनुष्याणाम् आरोग्याय भवति। अस्माकं गृहस्य समीपे भूमिः नास्ति चेत् गृहस्य उपरितलभागे शाककृषिः कर्तुं शक्यते। कृषिक्षेत्रं यथाविधि सज्जीकृत्य बीजानि वपति। जैवकृषिरीत्या भूमेः उर्वरता आर्द्रता च परिपाल्यते।

प्रकृत्या लभ्यमानानि गोमयादीनि ऊर्वरकाणि, हरितपर्णानि, पिण्याकं, भूनागप्रभृतीनि च यथायोग्यम् उपयुज्य कृषिकर्म कुर्वन्ति चेत् शाकादीनि कदापि मनुष्याणां हानये न भवन्ति। सूक्ष्मप्राणिनाम् इतरेतरसंयोगेन कीटाः नश्यन्ते इत्यतः कीटनाशकानाम् उपयोगः नावश्यकः। अतः सर्वैरपि जैवकृषिरीतिः अनुकरणीया।

प्रवर्तनम् 3 - पट्टिकाकरणम्

उद्देश्यम् - पदविवेचनसामर्थ्यम्।

प्रक्रिया :-

अनुबन्धे प्रदत्तां पट्टिकां पठित्वा शाकानां पुष्पाणां फलानां च विविच्य पट्टिकाकरणाय प्रेरयतु। (व्यक्तिगतप्रवर्त्तनमिदम्) लेखनानन्तरं द्वित्राः छात्राः कक्ष्यायाम् अवतारयन्तु। अध्यापिका फलके लिखतु। छात्रा; टिप्पणिपुस्तके योजयन्तु।

शाका	**पुष्पम्**	**फलम्**
अलाबू	सेवन्ति	द्राक्षाफलम्
सूरणम्	पाटलम्	दलीफलम्
मरिचम्	जपाकुसुमम्	सेवा
आलुकम्	मल्लिका	दाडिमम्
गोस्तनी	कर्णिकारम्	मधुकर्कटी
पटोलः	पारन्ती	अनानसम्
वृन्दाकम्	कमलम्	पनसम्
रक्तफलम्	अशोकम्	आम्रम्

प्रवर्तनम् 4 - लघुलेखनिर्माणम्।

उद्देश्यम् - भाषाप्रयोगः।

प्रक्रिया :-

जैवकृषेः प्रचारार्थं लघुलेखा-निर्माणाय छात्रान् सङ्घान् करोतु। प्रादेशिकभाषायां लभ्यमानानि कृषिसम्बन्धीनि लेखनानि सङ्घेभ्यो वितरतु। ततः लघुलेखनिर्माणाय प्रेरयतु। कक्ष्यायाम् अवतारयन्तु छात्राः। अध्यापिका क्रोडीकृत्य फलके लिखतु।

त्यजतु रासोर्वरकम्, आर्जय आरोग्यम्।

बहुमान्या ग्रामवासिनः

आगस्ट्मासस्य एकविंशतितमे दिने कृषिभवनस्य समीपस्थे विद्यालयाङ्कणे जैवकृषिरीतेः प्राधान्यम् अधिकृत्य त्रिदिनात्मिका सङ्गोष्ठी प्रचलिष्यति। केरलराज्यस्य कार्षिकसर्वकलाशालायाः उन्नताधिकारिणः संगोष्ठ्यां भागं भजन्ते। अस्मिन् सुवर्णावसरे सर्वेषां जनानां सन्निध्यं सादरं प्रार्थये।

सविनयम्

मलप्पुरम् — कार्षिककार्यवाहकः।
3-8-2015 — कृषिभवनम्।

प्रवर्तनम् 5 - कर्तरि-कर्मणिप्रयोगानां विविच्य लेखनम्।

(छात्राणां स्तरानुसारं केवलपरिचायनाय प्रवर्तनमिदम्)

उद्देश्यम् - **कर्तरिकर्मणि प्रयोगानां विविच्य ज्ञानम्**

प्रक्रिया :-

कर्तरि कर्मणि वाक्यानि विविच्य लेखनार्थं छात्राणां प्रयोगवैशिष्ट्यज्ञानम् आवश्यकं भवति तदर्थम् अध्यापिका चार्ट्पत्रे कानिचन वाक्यानि अधोदत्तवत् विलिख्य प्रदर्शयतु-

	अ	आ
1.	दिनेशः जनकं प्रणमति।	दिनेशेन जनकः प्रणम्यते।
2.	छात्राः प्रार्थनां कुर्वन्ति।	छात्रैः प्रार्थना क्रियते।
3.	अम्बा ओदनं पचति।	अम्बया ओदनं पच्यते।
4.	महिलाः जलम् आनयन्ति।	महिलाभिः जलम् आनीयते।
5.	अहं फलानि खादामि	मया फलानि खाद्यन्ते।

ततः छात्रान् सङ्घद्वयं कृत्वा प्रथमसङ्घम् 'अ' विभागात् एकैकस्य वाक्यस्य वाचनाय निर्दिशतु। ततः द्वितीयसङ्घम् 'आ' विभागात् एकैकस्य वाक्यस्य वाचनाय निर्दिशतु। ततः द्वयोः विभागयोः वाक्यभेदः का इति किमिति चिन्तनाय प्रेरयतु। छात्रान् द्रढीकर्तुं अध्यापिका प्रयोगः कीदृशः इति विशदयतु।

कर्तरिप्रयोगः, कर्मणिप्रयोग;, भावेप्रयोगः इति प्रयोगाः त्रिधा भवन्ति। कर्तरि प्राधान्ये वाक्यस्य प्रयोगः कर्तरिप्रयोग;, कर्मणि प्राधान्ये वाक्यस्य प्रयोगः कर्मणिप्रयोगः, अकर्मकधातूनां प्रयोगे कर्माभावात् भावेप्रयोगश्च।

कर्तरिप्रयोगे कर्ता प्रथमाविभक्तौ, कर्म द्वितीयाविभक्तौ, क्रियापदं कर्तृपदानुरूपं च भवति। अर्थात् कर्तृपदं यादृशपुरुष-वचनयुक्तं भवति, क्रियापि तादृशपुरुष-वचनयुक्ता भवति। यथा - बालः पाठं पठति।कर्मणिप्रयोगे कर्ता तृतीयाविभक्तौ कर्म प्रथमाविभक्तौ क्रिया च कर्मपदानुरूपा च भवति। अर्थात् कर्मपदे यः पुरुषः यत् वचनं च भवति क्रियायामपि तदेव पुरुषः वचनं च भवति। धातोः कर्मणि रूपाणि उपयुज्यन्ते। कर्मणिप्रयोगेषु धातोः आत्मनेपदरूपाणि भवन्ति एव।।

यथा - बालेन पाठः पाठ्यते।

भावेप्रयोगे तु कर्ता तृतीयाविभक्तौ युष्मदस्मदोः समानाधिकरणाभावात् अत्र पुरुषवचनभेदाः न भवन्ति। केवलं प्रथमपुरुषैकवचनरूपम्। त्वया भूयते। मया भूयते।अन्यैः भूयते।

यथा - सः कृषकः भवति। तेन कृषकेण भूयते।

वाक्येषु क्रियापदानि प्रथमाविभक्त्यनुसारमेव भवन्ति।

कर्मणिप्रयोगे सार्वधातुकलकारैः (लट्, लङ् लोट्, विधिलिङ्) सह 'यक्' प्रत्ययं योजयित्वा क्रियापदानि निष्पाद्यन्ते।

यथा -

पठति - पठ् + यक् + ते - पठ्यते (यक् -इत्यस्य क् शब्दस्य इत् संज्ञया लोपः)

लिखति - लिख् + यक् + ते - लिख्यते

अनन्तरं पाठपुस्तके दत्तानि वाक्यानि कर्तरि कर्मणि च विविच्य लेखनाय प्रेरयतु। लिखितानि कक्ष्यायाम् अवतारयन्तु। अध्यापिका अवश्यं साहाय्यमपि ददातु।

गोपालेन गौः रक्ष्यते - कर्मणि प्रयोगः।

अहं त्वां वन्दे - कर्तरि प्रयोगः।

गोपालः गां रक्षति - कर्तरि प्रयोगः।

मया त्वं वन्द्यसे - कर्मणि प्रयोगः।

एककम् -2

पुरावृत्तम्

पञ्चमः पाठः

गीतासुधामाधुरी

आमुखम्

अस्मिन् संसारे शान्तिरेव सर्वैरन्विष्यते। अशान्तचित्तस्य यत्रकुत्रापि सुखं नास्ति। अशान्तमनस्काः महात्मनां तत्वोपदेशान्यनुगच्छन्ति। एतादृशानामुपदेशानामाकरं भवति महाभारतम्। विदुरनीतिः, भगवद्गीता, शन्तिपर्वम्, अनुगीता इत्यादयः तत्वोपदेशपराः भागाः महाभारतादुपलभ्यन्ते। तेषु भगवद्गीतायाः समुद्धृताः शान्तेः महत्वप्रतिपादकं श्लोकचतुष्टयम् अत्र दत्तम्।

उद्देश्यम् - गीताश्लोकानां पठनेन तेष्वन्तर्भुतानां तत्वोपदेशानां स्वांशीकरणम्।

कालांशः - 15

आशयः/ धारणाः/ व्यवहाररुपाणि	**पठनप्रवर्तनानि/ पठनतन्त्राणि**	**पठनाधिगमाः**
श्लोकस्य गद्यक्रमेण लेखनम्। गीताश्लोकानां चयनम्। वृत्तावबोधः। गीताश्लोकानां समीचीनया रीत्या आलपनम्/ संश्लिष्टपदानां पदच्छेदः।	श्लोकानामालपनम्।	गीतासूक्तानि आशयानुसारं समाहरति। श्लोकानालपति। प्रकरणानुसारं गीताश्लोकान् लिखति।

आशयः/धारणा/व्यवहाररूपाणि

श्लोकस्य गद्यक्रमेण लेखनम्। गीताश्लोकानां चयनम्। वृत्तावबोधः। गीताश्लोकानां समीचीनया रीत्या आलपनम्/संश्लिष्टपदानां पदच्छेदः।

पठनाधिगमः - गीतासूक्तानि आशयानुसारं समाहरति। श्लोकानालपति। प्रकरणानुसारं गीताश्लोकान् लिखति।

पठनप्रवर्तनम् -1 श्लोकानामालपनम्।

उद्देश्यम्- माधुर्येण अक्षरव्यक्ततया च श्लोकालपननैपुण्यम्।

प्रक्रिया -

अध्यापकः पठितपूर्वाणां गीताश्लोकानामालपनाय छात्रान् निर्दिशति। छात्राः वैयक्तिकरूपेण तैः पठितानां गीताश्लोकानाम् आलपनं कुर्वन्ति। आलपितानां श्लोकानाम् अर्थकथनाय च प्रेरयति। ये छात्राः सम्यक् कथितवन्तः तान् अभिनन्दतु। अनन्तरं छात्रान् पाठभागस्य गीताश्लोकानाम् आलपनाय निर्दिशति। उचितया रीत्या छात्राः आलपनं कुर्वन्तु। यत्र आलपनावसरे क्लेशमनुभवन्ति तत्र अनुवाचनेन अध्यापकः साहाय्यं च ददाति। तदनु अध्यापकः मूल्यनिर्णयं च करोति।

मूल्यनिर्णयसूचिकाः

अक्षरशुद्धिः

तालक्रमः

आशयावबोधः।

पठनप्रवर्तनम् -2 - नूतनपदानां चयनम्।

उद्देश्यम् - नवीनपदानां परिचयः अर्थावबोधश्च।

प्रक्रिया :-

छात्राः द्विवारं पाठं सम्यक् पठन्ति। नूतनपदानि टिप्पणिपुस्तके उद्धृत्य लिखन्ति च। अथ पाठपुस्तकस्थम् अन्यमपि शब्दकोशं निरीक्ष्य तेषां पदानाम् अर्थान् ज्ञात्वा लिखन्ति। यथावसरं तत्रापि अध्यापकेन साहाय्यं दातव्यम्। (इदं वैयक्तिकप्रवर्तनम्)

मूल्यनिर्णयसूचिकाः

उचितपदानां चयनम्

अर्थावबोधः

(एका मातृका)

हानिः	- नाशम्	निस्पृहः	- निरासक्तः
आशु	- शीघ्रम्	निर्ममः	- ममतारहितः
प्रज्ञा	- बुद्धिः	अधिगच्छति	- प्राप्नोति

प्रवर्तनम् 3 - संश्लिष्टपदानां पदच्छेदः।

उद्देश्यम् - संश्लिष्टपदपरिचयः।

प्रक्रिया :-

अध्यापकः प्रतिसङ्घं श्लोकान् ददाति। संश्लिष्टपदानि छात्राः चिन्वन्ति। तानि टिप्पणिपुस्तके लिखित्वा तेषां पदच्छेदलेखनाय प्रेरयति। अध्यापकः तत्रस्थानां विशेषं च पृच्छति। छात्राः पदच्छेदं कृत्वा तत्रस्थं विशेषञ्च वदन्ति।

यथा - **चायुक्तस्य = च +अयुक्तस्य।**

अत्र अ + अ = आ इति सवर्णदीर्घः भवति इति छात्राः अवगम्य वदन्ति। एवम् अन्यत्रापि। यत्र कथनाय क्लिष्टताम् अनुभवन्ति तत्र साहाय्यं करोतु।

सवर्णदीर्घस्य मातृका -

अ + अ = आ , तत्र +अपि = तत्रापि / तथा + अपि = तथापि

इ + इ = ई , इति +इव= इतीव / सती + इव = सतीव

उ + उ = ऊ, मधु + उदकम् = मधूदकम्

मूल्यनिर्णयसूचिकाः

उचितपदचयनम् ।

उचितः पदच्छेदः।

अर्थावबोधः।

प्रवर्तनम् 4 - अन्वयलेखनम् ।

उद्देश्यम् - श्लोकानां गद्यक्रमेण परिवर्त्य लेखनाय नैपुणीसम्पादनम्।

प्रक्रिया :-

अध्यापकः छात्रान् सङ्घान् कृत्वा एकैकस्मै सङ्घाय श्लोकमेकं ददाति। छात्राः सङ्घेषु चर्चां कृत्वा आशयानुसारं श्लोकस्थानि पदानि पुनःक्रमीकृत्य गद्यरूपेण लिखन्ति। अनन्तरं पाठपुस्तकस्थेन अन्वयेन सह तुलनं कृत्वा परिष्कुर्वन्ति। एवं छात्राः एव मूल्यनिर्णयं कुर्वन्ति। अध्यापकः अवश्यं साहाय्यमपि ददाति।

मूल्यनिर्णयसूचिकाः

उचिता वाक्यघटना।

आशयावबोधः।

वाक्यस्य पूर्णता।

प्रवर्तनम् 5 - गीतासूक्तानां चयनम् ।

उद्देश्यम् - प्रकरणानुसारं गीताश्लोकानामुपयोगाः।

प्रक्रिया :-

अध्यापकः यावच्छक्यं गीताश्लोकानां समाहरणाय छात्रान् निर्दिशति। छात्राः श्लोकसमाहरणार्थं यतन्ताम्। अथ आशयानुसारं तथा अक्षरमालक्रमेण च क्रोडीकुर्वन्ति। क्रोडीकृतान् श्लोकान् संयोज्य सम्पुटं रचयन्ति। अवतारयन्ति च।

मूल्यनिर्णयसूचिकाः

आशयसम्पुष्टानां श्लोकानाम् समाहरणम्।

आशयानुसारं क्रोडीकरणम् ।

अवतारणम्।

अनुबन्धप्रवर्तनम्

ध्येयवाक्येषु स्वीकृतानां गीतासूक्तानां परिचायनम्।

अनेकासां संस्थानाम् औद्योगिकचिह्नेषु गीतायाः उद्धृताः श्लोकांशाः ध्येयवाक्यत्वेन द्रष्टुं शक्यन्ते। ते यस्याः संस्थायाः इति विविच्य ज्ञानाय छात्रान् निर्दिशति। तदर्थम् अध्यापकः ध्येयवाक्यानि संस्थानाम् नामानि मिश्रीकृत्य चार्ट्पत्रे लिखित्वा प्रदर्शयति। छात्राः तानि यथोचितं योजयन्ति।

ध्येयवाक्यम्	**संस्था**
योगक्षेमं वहाम्यहं	भारतीय जीवन् बीमा निगमः(एल्.ऐ.सी ओफ् इन्ड्या)
नभस्पृशं दीप्तम्	भारतीयवायुसेना
जवहरलाल् नेहरू टेक्निक्कल् सर्वकलाशाला	योगः कर्मसु कौशलम्
श्रद्धावान् लभते ज्ञानम्	मैसूर् सर्वकलाशाला

प्रवर्तनम् - 6

उद्देश्यम् - गीतासूक्तानां समाहरणम्।

प्रक्रिया

अध्यापकः कतिपयानां सूक्तानां समाहरणाय छात्रान् निर्दिशति। छात्राः तानि सम्पाद्य कक्ष्यायाम् अवतारयन्ति। अध्यापकः क्रोडीकृत्य आशयं च विशदय्य फलके लिखति। छात्राः स्वस्य पुस्तके तानि लिखन्तु। यथा -

1 समत्वं योग उच्यते।

2 कर्मण्येवाधिकारस्ते।

3 उद्धरेदात्मनात्मानम्।

4 पण्डिताः समदर्शिनः।

* *

षष्ठः पाठः
त्वमेव जननी भव।

आमुखम्

संस्कृतरूपककारेषु सुप्रसिद्धो भवति महाकविः भासः। कालीदासादीनाम् अनन्तरकालीनानां समादरस्य पात्रीभूतोऽयं महाकविः त्रयोदशरूपकाणि विरचितवान्। तानि रूपकाणि भासनाटकचक्रम् इति प्रथितानि भवन्ति। अनितरसाधारणया प्रतिभया सम्पन्नोऽयं महाभागः रूपकसाहित्यस्य विभिन्नासु मेखलासु स्वकीयं योगदानं कृतवानासीत्। कालिदासस्य मालविकाग्निमित्रे, राजशेखरस्य सूक्तिमुक्तावल्याम्, बाणभट्टस्य हर्षचरिते च भासस्य महत्वमधिकृत्य प्रस्तावनाः द्रष्टुं शक्यन्ते। महाकविः जयदेवस्तु महाकविं भासं कविताकामिन्याः हासः इति प्रस्तौति।

भासनाटकचक्रेषु अन्यतमं रूपकमस्ति ऊरुभङ्गम्। महाभारताद् इतिवृत्तं स्वीकृत्य महाकविर्भासः स्वकीयया प्रतिभया परिष्कृत्य एकाङ्करूपकमिदं व्यरचयत्। अत्र हि कौरवज्येष्ठस्य दुर्योधनस्य ऊरुभङ्गपर्यन्ता कथा उपवर्णितास्ति। संस्कृतसाहित्ये विद्यमानेषु रूपकेषु इदमेव प्रथमं दुःखान्तनाटकमिति अभिप्रैति विद्वज्जनः।

उद्देश्यम् - संस्कृतनाटकानां परिचायने अवतारणे च तात्पर्योत्पादनम्।

कालांशः - १५

आधारग्रन्थसूची - भासनाटकचक्रम्, संस्कृतसाहित्यचरित्रम्।

आशयः/ धारणाः/ व्यवहाररुपाणि	पठनप्रवर्तनानि/ पठनतन्त्राणि	पठनाधिगमाः
रूपकसाहित्यानां परिचयं लभते। कथापात्राणां स्वभाववैचित्र्यं जानाति। सम्बुद्धिरूपाणां परिचायनम्। पितृपुत्रबन्धस्य महत्वं प्रत्यभिजानाति। सम्भाषणसामर्थ्यं लभते। कथापात्राणां भागं स्वीकृत्य रूपकावतारणे तात्पर्यम्। प्रश्नवाचकशब्दानां परिचायनम्।	सम्बुद्धिपदानां चित्वा लेखनम्। कथापात्राणां वैशिष्ट्यनिरूपणम्। रूपकस्यावतारणम्। सम्भाषणस्य गद्यरूपेण लेखनम्। प्रश्नोत्तरक्रीडा।	सम्बोधनप्रथमाविभक्तिरूपाणि लिखन्ति। प्रश्नवाचकशब्दानुपयुज्य प्रश्नोत्तराणि लिखन्ति। कथापात्राणां भागं स्वीकृत्य रूपकावतारणं कुर्वन्ति। ललितया रीत्या संस्कृतेन भाषणं कुर्वन्ति।

प्रवर्तनम् 1 - सम्बोधनप्रथमाविभक्तिरूपाणां चित्वा लेखनम्।

उद्देश्यम् - विभक्तिरूपाणां सामान्यपरिचायनम्।

प्रक्रिया - वैयक्तिकम्।

अध्यापकः कक्ष्यां प्रविश्य अभिवादन-प्रत्यभिवादनानन्तरं रमेश किं करोषि? सीते गृहपाठं कृतं वा? इत्येवं छात्रान् आहूय कुशलं पृच्छति। छात्राः लघुवाक्येन उत्तरं प्रददति च। अनन्तरं नामरूपस्य सम्बोधनरूपस्य च विशेषता का? इति पृच्छति। तयोः सादृश्यमन्तरं चाधिकृत्य चर्चां च कुर्वन्तु। नामतः संम्बोधनरूपस्य ईषद्भेदोऽस्तीति ते निर्णयं कुर्वन्ति। अथ **त्वमेव जननी भव** - इति पाठभागात् सम्बोधनरूपाणि चित्वा लेखनाय छात्रान् प्रेरयति। छात्राः तानि विविच्य टिप्पणीपुस्तके लिखन्ति च।

पाठस्थितानि सम्बोधनरूपाणि ।

पुत्र, पुत्रक, गान्धारि, जात, सुयोधन, दुर्योधन,

पुत्रज्येष्ठ, तात, पौत्र, दुर्जय, महाराज, आर्याः, मातः।

मूल्यनिर्णयसूचिका:

=ÊSÉiÉÊ´É¦ÉÊHò°ü{ÉÉhÉÉ º´ÉÒEò®hÉ¨É*

{ÉhÉiÉªÉÉ ±ÉJÉxÉ¨É*

|É´ÉiÉxÉ¨É 2 - |É¶xÉ´ÉÉSÉEò¶É¤nÉxÉ{ÉªÉVªÉ |É¶xÉÉkÉ®±ÉJÉxÉ¨É*

=q¶ªÉ¨É - |É¶xÉ´ÉÉSÉEò¶É¤nÉxÉÉ {ÉÊ®SÉÉªÉxÉ¨É*

|ÉÊGòªÉÉ - ´ÉªÉÊHòEò¨É*

{ÉÉ`ò%Î°¨ÉxÉ MÉÉxvÉÉ®ÒvÉiÉ®É¹]ÅÉ¦ÉiÉÒxÉÉ EòlÉÉ{ÉÉjÉÉhÉÉ Ê¨ÉlÉÉ ¦ÉÉ¹ÉhÉ SÉÉt´ÉÉSÉEò¶É¤nÉ: +ÊvÉEòiÉªÉÉ p¹]ÅÉ ¶ÉCªÉxiÉ* iÉ¹ÉÉ SÉªÉxÉ¨É´É |ÉlÉ¨É EòÉªÉ¨É* iÉ¹ÉÉ SÉªÉxÉÉªÉ UÉत्रान् निर्दिशति। क्व, किम्, कथम्, कः, कुत्र, किमर्थम्, केन इत्यादीनां चोद्यवाचकशब्दानां चयनानन्तरं छात्राः वैयक्तिकरूपेण पाठभागमाधारीकृत्य यावच्छक्यं चोद्योत्तराणि लिखन्ति।

यथा -

1. ऊरुभङ्गं केन विरचितम्?
   ऊरुभङ्गं भासमहाकविना विरचितम्।
2. कः दुर्योधनम् अपातयत्?
   भीमसेनः दुर्योधनम् अपातयत्।
3. दुर्जयः कः?
   दुर्योधनस्य पुत्रोऽस्ति दुर्जयः।
4. भीमसेनः कथं दुर्योधनम् अपातयत्?
   भीमसेनः दुर्योधनस्य ऊरुं प्रभज्य तमपातयत्।
5. दुर्योधनः ऊरुं विदार्य क्व अपतत्?
   दुर्योधनः ऊरुं विदार्य कुरुक्षेत्ररणाङ्कणे अपतत्।

6. धृतराष्ट्रः केन रणाङ्कणमानीतः ?
   धृतराष्ट्रः दुर्जयेन रणाङ्कणमानीतः।

एवं यावच्छक्यं प्रश्नोत्तराणि विलिख्य छात्राः अवतारयन्ति। यश्छात्रः अधिकतया विलिख्य अवतारयति तं छात्रम् अध्यापकः अभिनन्दति। अनन्तरं छात्राः सङ्घरूपेण स्थित्वा प्रश्नोत्तरक्रीडां प्रचालयन्ति। एकस्मात् सङ्घात् एकः अपरेषु सङ्घेषु एकं प्रश्नं पृच्छति। छात्राणां यथावसरं साहाय्यं च दत्वा प्रश्नोत्तरक्रीडामध्ये अध्यापकः निरन्तरमूल्यनिर्णयञ्च करोति।

मूल्यनिर्णयसूचकाः

प्रश्नानां व्यक्तता

पूर्णवाक्येन उत्तरं वक्तव्यम्।

आशयपूर्णता।

प्रवर्तनम् -3 नाटकस्य कथारूपेण परिवर्तनम्।

उद्देश्यम् - संस्कृतगद्यशैलीमनुसृत्य लेखनसामर्थ्यम्।

प्रक्रिया- सङ्घप्रवर्तनम्।

नाटके विद्यामानानां कथापात्राणां भाषणं छात्राः सम्यक् पठन्तु। अनन्तरं तेषु अन्तर्गतानां आशयानां सारांशं लघुकथारूपेण परिवृत्य लेखनाय अध्यापकः छात्रान् निर्दिशति। छात्राः सङ्घे स्थित्वा पाठभागं कथारूपेण परिष्कृत्य लिखन्ति। लेखनावसरे यत्र ते क्लेशमनुभवन्ति तत्र अध्यापकः सन्दर्भानुसारं साहाय्यं च ददातु। लेखनानन्तरं प्रतिसङ्घम् एकः लिखितं कथारूपम् अवतारयति।

विशेषांशाः

(क) **'क्व'** - इति अव्ययम् **कुत्र** अथवा **कस्मिन्** इत्यर्थे पाठभागे प्रयुक्तमस्ति।
अन्यत्र क्व शब्दौ महदन्तरं सूचयतः। ªÉIÉÉ - ®PÉ´É¶É

"क्व सूर्यप्रभवो वंशः क्व चाल्पविषया मतिः"। अत्र सूर्यवंश-कविप्रज्ञयोः विषय-विषयीभावे अत्यन्तमन्तरं भवतीति क्वशब्दस्य द्विरुक्त्या गम्यते। एवम् अत्यन्तमन्तरं प्रकाशयितुं क्वद्वयं प्रयुङ्क्ते।

अपरमुदाहरणम्

(1) "'vÉ¨É:VªÉÉÊiÉ: ºÉÊ±É±É¨É¯ûiÉÉ ºÉÊzÉ{ÉÉiÉ: **C´É** ¨ÉPÉ:?
ºÉxn¶ÉlÉÉ: **C´É** {É]ÛiÉò®hÉ: |ÉÉÊhÉÊ¦É: |ÉÉ{ÉhÉÒªÉÉ:**" - ¨ÉPÉnÚiÉ

(2) "तपः **क्व** वत्से ? **क्व** च तावकं वपुः? " - कुमारसम्भवे।

(ख) पुत्र - पुत्रक इत्येतयोः सम्बोधनरूपयोः प्रयोगविशेषः।

पाठभागे दुर्योधनं धृतराष्ट्रः **पुत्र** इति आह्वयति। गान्धारी **पुत्रक** इति। अत्र पुत्रक इति सम्बोधनायां पितरमपेक्ष्य मातुः पुत्रवात्सल्यमधिकतया अभिव्यनक्ति। तद्योतनाय **अनुकम्पायां सज्ञायां वा कन्** इत्यनेन **क** प्रत्यय इति विशेषः। एवम् अन्यत्रापि द्रष्टव्यम्।

व्याकरणविशेषः

महाराजः नकारान्तस्य राजन् शब्दस्य समासान्तत्वाद् अकारान्तत्वं भवति **"राजाहःसखिभ्यष्टच्"** इति सूत्रेण।

राजा - राजानौ - राजानः - (इति सामान्यरूपाणि।)

महाराजः - महाराजौ- महाराजाः (इति समासान्ते रूपाणि)

-इति समासान्तन्वेन राजन् शब्दस्य अकारान्तबालशब्दवत् विभक्तिरूपाणि भवन्ति। एवं वृक्षराजः, पक्षिराजः, यक्षराजः, मृगराजः, नक्षत्रराजः - इत्यादिषु प्रयोगेष्वपि द्रष्टव्यम्।।

अधिकवाचनाय।

भासमहाकविमधिकृत्य पूर्विकाणां कवीनामुक्तयः।

जयदेवः- यस्याश्चोरश्चिकुरनिकरः कर्णपूरो मयूरो
भासो हासः कविकुलगुरुः कालिदासो विलासः।
हर्षो हर्षः हृदयवसतिः पञ्चबाणस्तु बाणः
केषां नैषा कथय, कविताकामिनी कौतुकाय।।

राजशेखरः सूक्तिमुक्तावल्याम्-

भासनाटकचक्रेऽपि छेकैः क्षिप्ते परीक्षितुम्।
स्वप्नवासवदत्तस्य दाहकोऽभुन्न पावकः।।

बाणभट्टः स्वकीये हर्षचरिते-

सूत्रधारकृतारम्भैः नाटकैर्बहुभूमिकैः।
सपताकैर्यशो लेभे भासो देवकुलैरिव।।

।।भासनाटकचक्रम्।।

अनन्तपुरस्थराजकीयग्रन्थशालायाः प्राचीनसंस्कृतपुस्तकप्रकाशनाध्यक्षेण महामहोपाध्यायबिरुदधारिणा श्रीमता डा. टी. गणपतिशास्त्रिणा क्रिस्त्वब्दे 1901 तमे प्रथमतः प्रकाशितं भवति भासनाटकचक्रम्। तिरुवनन्तपुरं नाटकमिति च प्रसिद्धे अस्मिन् नाटकचक्रे त्रयोदशनाटकानि प्रकाशितानि। इतिहासपुराणादीनां तथा प्रसिद्धानामितरेषां च कथामाधारीकृत्य च विरचितेषु तेषु रूपकेषु उपलब्धानि एतानि सन्ति।

1. स्वप्नवासवदत्तम्।
2. प्रतिज्ञायौगन्धरायणम्।
3. प्रतिमानाटकम्।
4. अभिषेकनाटकम्।

5. कर्णभारः।
6. मध्यमव्यायोगः।
7. पञ्चरात्रम्।
8. दूतवाक्यम्।
9. दूतघटोत्कचम्
10. ऊरुभङ्गम्।
11. बालचरितम्।
12. अविमारकम्।
13. चारुदत्तम्।।

सप्तमः पाठः
सम्बन्धमाभाषणपूर्वकम्

आमुखम्।

कविकुलगुरुरिति प्रसिद्धस्य महाकवेः कालिदासस्य लघुत्रयी इति विख्याते काव्यत्रये प्रौढतमं काव्यमस्ति रघुवंशम्। एकोनविंशतिसर्गात्मके अस्मिन् महाकाव्ये सूर्यवंशभूपालकानां चरितमेव वर्णितम्। सर्वैश्वर्यपूर्णोऽपि कोसलेन्द्रो दिलीपः अनपत्यतया दुःखितस्सन् तत्परिहारार्थं पत्नीसमेतं कुलगुरुं वसिष्ठं प्राप्नोति। कामधेनोः शापमेव तस्य पुत्राराहित्यस्य कारणमिति विज्ञाय वसिष्ठः नन्दिनीसेवनाय राजानमादिदेश। नृपस्तु सर्वमपि भूभारं सचिवेषु निक्षिप्य पत्न्या सुदक्षिणया सह कामधेनुसुतां नन्दिनीम् असेवत। राजानं परीक्षितुकामा सा कामधेनुसुता एकविंशतितमे दिने हिमालयस्य कामपि गुहां प्रविवेश। तस्मिन् क्षणे कश्चित् मृगेन्द्रः तां सुरभीं बलादाचकर्ष। धेनोर्दयनीयाम् अवस्थां दृष्ट्वा राजा सिंहस्य वधाय समुत्सुकस्सन्नपि पराजितः। तदा सिंहः विस्मितं राजानं पुनरपि विस्मापयन् मनुष्यवाचा स्ववृत्तं निजगाद। सिंहात्सुरभिं रिरक्षुः दिलीपः स्वकीयं देहं प्रतिदानत्वेन स्वीकर्तुं सिंहं प्रार्थयामास। तस्मिन्नवसरे मृगराज-नरराजयोर्मिथोर्भाषणमेव पाठस्यास्य सन्दर्भः।

पाठस्य नाम - सम्बन्धमाभाषणपूर्वकम्।

उद्देश्यम् - संस्कृतमहाकाव्यानां महाकवीनाञ्च परिचायने तात्पर्योत्पादनम्।

कालांशः - 15

आधारग्रन्थसूची - रघुवंशमहाकाव्यम्, संस्कृतसाहित्यचरित्रम्।

आशयः/ धारणाः/ व्यवहाररुपाणि	पठनप्रवर्तनानि/ पठनतन्त्राणि	पठनाधिगमाः
काव्यालपनम्, अन्वयलेखनम्, आशयलेखनम्, सम्भाषणरचना, व्याकरणविशेषाणाम् अलङ्कारस्य वृत्तस्य च ज्ञानम्, धार्मिकमूल्यानां सामान्यावबोधनम्।	उचितया रीत्या आलपनम्। आकाङ्क्षारूपेण अन्वयलेखनम्। सारांशलेखनम्। धार्मिकमूल्यान्यधिकृत्य टिप्पणीलेखनम्। सम्भाषणस्य गद्यरूपेण लेखनम्।	काव्यं वृत्तावबोधपूर्वक म् आलपति। श्लोकानामाशयं ज्ञात्वा गद्यक्रमेण लिखति। धार्मिकमूल्यान्यधिकृत्य लघुटिप्पणीं लिखति।

प्रवर्तनम् 1 - श्लोकानामालपनम्।

उद्देश्यम् - वृत्तावबोधपूर्वके श्लोकानामालपने नैपुणीं प्राप्नोति।

प्रक्रिया - वैयक्तिकप्रवर्तनम्।

पूर्वस्यां कक्ष्यायां पठितं काव्यभागम् अनुस्मृत्य आलपनाय अध्यापकः छात्रान् प्रेरयति। छात्राः यत्किञ्चित् जानन्ति तदालपन्ति। तथैव पाठभागस्य श्लोकानामपि यावच्छक्यं सश्रद्धमालपनाय वदति। यत्रकुत्रचित् क्लेशमनुभवन्ति छात्राः तत्र क्लिष्टस्य पदस्य अनुवाचनेन, संश्लिष्टपदानां पदच्छेदनेन च अध्यापकः साहाय्यं ददाति। तदनु मूल्यनिर्णयञ्च करोति।

मूल्यनिर्णयसूचिका:

वृत्तानुसारमालपनम्।

उच्चारणशुद्धिः।

आशयावबोधः।

प्रवर्तनम् 2 - अन्वयलेखनम्।

उद्देश्यम् - आशयानुसारं गद्यक्रमेण श्लोकानां परिवर्तनं कर्तुं सामर्थ्यं लभते।

प्रक्रिया - **वैयक्तिकप्रवर्तनम्।**

पाठभागस्य प्रथमश्लोकम् उचितया रीत्या प्रदर्श्य अध्यापकः श्लोकस्थानि पदानि पृथक्कृत्वा वाचनाय छात्रान् प्रेरयति। अनन्तरं तेषु पदेषु क्रियापदं किमिति ज्ञात्वा कः, कम्, किमर्थम्, केन, कुत्र, कथम् इत्यादीनां प्रश्नवाचकशब्दानाम् उचितोपयोगेन छात्राः परस्परम् आकाङ्क्षारूपेण शोकस्य आशयं जानन्ति। उत्तराणि स्वीकृत्य कर्तृ-कर्म-क्रियापदानि विशेषणविशेष्याणि यथोचितं संयोज्य श्लोकं गद्यक्रमेण परिवर्त्य लिखन्ति च।

यथा- **अथ/अन्धकारं/गिरिगह्वराणाम्/दंष्ट्रामयूखैः /शकलानि/ कुर्वन्।भूयः/ सः /भूतेश्वरपार्श्ववर्ती/कञ्चित्/ विहस्य /अर्थपतिम् /बभाषे।**। -इति प्रथमश्लोकस्य पदच्छेदः।

अथ अध्यापकः पृच्छति।

अत्र क्रियापदं किम्?	बभाषे।
कः बभाषे?	सः बभाषे।
सः कः?	सः भूतेश्वरपार्श्ववर्ती।
कं बभाषे?	अर्थपतिं बभाषे।
कथं बभाषे?	किञ्चिद्विहस्य।
किं कुर्वन्?	शकलानि कुर्वन्
किं शकलानि कुर्वन्?	अन्धकारं शकलानि कुर्वन्
कस्य अन्धकारम्?	गिरिगह्वराणाम् अन्धकारम्
कैः शकलानि कुर्वन्?	दंष्ट्रामयूखैः शकलानि कुर्वन्

एवमाकाङ्क्षारूपेण विशेषण-विशेष्य-कर्तृ-कर्म-क्रियापदानि विज्ञाय यथोचितं तेषां संयोजनाय छात्रान् प्रेरयति। तदनु ते

अथ भूतेश्वरपार्श्ववर्ती सः गिरिगह्वराणाम् अन्धकारं दंष्ट्रामयूखैः शकलानि कुर्वन् किञ्चित् विहस्य अर्थपतिं भूयः बभाषे- इति क्रमेण अन्वयं वदन्ति, लिखन्ति च। एवं श्लोकानामपरेषां च आकाङ्क्षारूपेणान्वयलेखनं करणीयम्।

(श्लोकानामन्वयः पाठपुस्तके यथासन्दर्भं द्रष्टुं शक्यते इत्यनेन अत्र पुनर्न दीयते।)

श्लोकानामाशयं कैरल्याम् दीयते।

1. അനന്തരം പരമേശ്വരന്റെ അനുചരനായ ആ സിംഹം പർവ്വതഗുഹകൾക്കുള്ളിലെ കൂരിരുട്ടിനെ ദംഷ്ട്രകളുടെ വെൺമകൊണ്ട് ശിഥിലീകരിക്കുമാറ് അല്പമൊന്ന് ചിരിച്ചുകൊണ്ട് രാജാവിനോട് വീണ്ടും പറഞ്ഞു.
2. ഒറ്റവെൺകൊറ്റക്കുടക്ക് കീഴിലുള്ള ഈ ലോകാധിപത്യവും പുതുയൗവനവും സുന്ദരമായ ഈ ശരീരവും (ഈ പശുവിനേക്കാൾ) എത്രയോ ഗുണാധിക്യമുള്ളതാകുന്നു. അതു മുഴുവൻ അല്പമായ ഒന്നിനുവേണ്ടി ഉപേക്ഷിക്കാൻ ഒരുങ്ങുന്ന താങ്കൾ വസ്തുസ്ഥിതിയെ ഓർക്കാത്തവനാണെന്ന് എനിക്ക് തോന്നുന്നു.
3. ജീവികളോട് അതിയായ ദയ തോന്നുന്നതുകൊണ്ടാണ് അങ്ങ് ഇപ്രകാരം പ്രവർത്തിക്കാനൊരുങ്ങുന്നതെങ്കിൽ അങ്ങയുടെ നാശത്തോടുകൂടി ഈ പശു ഒരുവൾ മാത്രം സുഖമായിരിക്കും. അല്ലയോ രാജാവേ! അങ്ങ് ജീവനോടെയിരിക്കുകയാണെങ്കിൽ പിതാവെന്നപോലെ, എല്ലാ പ്രജകളെയും എല്ലായ്പ്പോഴും ആപത്തിൽനിന്നു രക്ഷിക്കാൻ അങ്ങേയ്ക്ക് സാധിക്കും.
4. അതിനാൽ നല്ലകാര്യങ്ങളെ തുടരെ തുടരെ അനുഭവിച്ചുപോരുന്നതും ഊർജ്ജസ്വലവുമായ തന്റെ ഈ സ്വന്തം ശരീരത്തെ നീ സംരക്ഷിച്ചാലും. സമൃദ്ധമായ രാജ്യം, ഭൂമിയെ സ്പർശിക്കുന്ന കാര്യത്തിൽ മാത്രം വിഭിന്നമായ, സാക്ഷാൽ ഇന്ദ്രലോകം അഥവാ സ്വർഗം തന്നെയാണെന്ന് അറിവുള്ളവർ പറയുന്നു.
5. ഇപ്രകാരം പരമേശ്വരഭൃത്യനായ സിംഹത്തിന്റെ വാക്കുകൾ കേട്ട രാജാവ്, സിംഹത്താൽ ആക്രമിക്കപ്പെട്ട നന്ദിനിപശുവിന്റെ ഭയചകിതങ്ങളായ കണ്ണുകൾകൊണ്ടുള്ള നോട്ടത്തിനു പാത്രമായിത്തീരുകയാൽ കൂടുതൽ ദയയുള്ളവനായിത്തീർന്നുകൊണ്ട് വീണ്ടും പറഞ്ഞു.
6. ക്ഷതത്തിൽ നിന്നും ത്രാണനം ചെയ്യുന്നു (ആപത്തിൽ നിന്നും രക്ഷിക്കുന്നു) എന്ന അർത്ഥത്തിലാണുപോൽ ശ്രേഷ്ഠമായ ക്ഷത്രിയശബ്ദം ലോകത്തിൽ പ്രസിദ്ധമായിട്ടുള്ളത്. അതിനെതിരായി പ്രവർത്തിക്കുന്ന ഒരുവന്

രാജ്യംകൊണ്ടും അന്യരുടെ നിന്ദനീയമായ വാക്കുകൾകൊണ്ടും മലീമസ മായ പ്രാണങ്ങളെക്കൊണ്ടും എന്ത് പ്രയോജനമാണുള്ളത് ?

7. അന്യന് കീഴ്പ്പെട്ടു കഴിയുന്ന അങ്ങേയ്ക്കും ഇതൊക്കെ അറിയാവുന്ന താണ്. ഈ ദേവദാരുവിനെ രക്ഷിക്കാൻ അങ്ങും വളരെയേറെ പ്രയത്നി ക്കുന്നുണ്ട്. രക്ഷിക്കാൻ ഏല്പിച്ച വസ്തുവിനെ നശിപ്പിച്ചിട്ട്, തനിക്ക് യാതൊരു പോറലുമേല്ക്കാതെ ഏല്പിച്ചവന്റെ മുന്നിൽ ചെന്നു നില്ക്കുക എന്നത് എളുപ്പമല്ലല്ലോ?

8. പരസ്പരസംഭാഷണത്തിലേർപ്പെട്ടവർ തമ്മിൽ കൂട്ടുകെട്ടുണ്ടാകുമെന്ന് അറിവു ള്ളവർ പറയുന്നു. ഈ കാട്ടിൽവെച്ച് നമുക്കും അത്തരമൊരു ബന്ധത്തിനു ഇപ്പോൾ ഇടവന്നിരിക്കുന്നു. അല്ലയോ പരമേശ്വരസേവക! അതിനാൽ ബന്ധു വായിരിക്കുന്ന എന്റെ സ്നേഹപൂർവ്വമായ അപേക്ഷയെ നിരസിക്കാൻ അങ്ങ് അർഹനല്ല.

¨É±ªÉÊxÉhÉªÉ°ÉÊSÉEòÉ:

¦ÉÉ¹ÉÉ¶É±ÉÉò¨É +xÉ°É¡ªÉ ±ÉJÉxÉ¨É*

+É¶ÉªÉÉ´É¤ÉÉvÉ:*

´ÉÉCªÉPÉ]ÛxÉÉ

|É´ÉiÉxÉ¨É 3 - +±{É°ªÉ ½iÉÉ¤É½ ½ÉiÉÊ¨ÉSUÛxÉ- <ÊiÉ ¶±ÉÉEòÉ¶É°ªÉ +É¶ÉªÉ¨É +ÊvÉEòiªÉ SÉSÉÉ* vÉÉÌ¨ÉEò¨É±ªÉ¨ÉÊvÉEòiªÉ ±ÉPÉÊ]Û{{ÉhÉÒ±ÉJÉxÉ¨É SÉ*

उद्देश्यम् - मानवजीवने मूल्यानां प्रसक्तिमभिजानाति।

प्रक्रिया - सङ्घप्रवर्तनम्।

अध्यापकः सिंहदिलीपयोः संभाषणे विद्यमानानां धार्मिकमूल्यानां प्रसक्तिमधिकृत्य वदति। सुरभेरेकस्याः प्राणरक्षणार्थं कश्चित् महाराजः स्वकीयान् प्राणानपि त्यक्तुमुत्सुको भवति। सिंहस्तु अल्पस्य कृते बहूनि त्यक्तुमुत्सुकस्य नृपस्य विचारमूढतां परिहसति। अत्र सिंहस्य वा दिलीपस्य वा अभिमतः श्रेष्ठतरः इति चर्चायै अध्यापकः छात्रान् प्रेरयति। तदर्थं कालिदासस्य-

त्याज्यो दुष्टः प्रियोप्यासी-
दङ्गुलीवोरगक्षता।।

इति रघुवंशश्लोकपादम् (1-28), तथा व्यासस्य-

त्यजेत् कुलार्थे पुरुषं ग्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत्।
ग्रामं जनपदस्यार्थे आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत्।।

इति महाभारतश्लोकञ्च (3-37 - 17) प्रदर्शयति। सर्पदंशनेन दुष्टामङ्गुलीं न त्यजति चेत् विषं शरीरं सर्वं प्राप्य दंशितं पुरुषं नाशयति। अतः अनेकस्य हेतोः अल्पमुपेक्षणीयम्। तथा एकस्य वंशस्य संरक्षणार्थं एकोऽपि दुष्टः पुरुषः त्याज्यो भवति। अन्यथा सः कुलस्य नाशाय भवति। अत्र उदाहरणद्वयेन सिंहस्य अभिमतः सयुक्तिकः इति सिद्ध्यति। किन्तु चराचरस्नेहः इतोऽप्यधिकमूल्यवत्तरमिति दिलीपस्य प्रवृत्तिः अस्मान् बोधयति। अतः यथासन्दर्भं विचारधीरतया प्रवर्तितव्यम् इति पाठस्यास्य सन्देशः इति छात्राः विविच्य जानन्ति। अनन्तरं एतदधिकृत्य ते टिप्पणीं लिखन्ति।

मूल्यनिर्णयसूचिकाः

उचितपदावली।

वाक्यघटना।

आशयव्यक्तता।

प्रवर्तनम् 4 - सम्भाषणस्य गद्यरूपेण लेखनम्।

उद्देश्यम् - कवितास्वादनाय कथालेखनाय सामर्थ्यं लभते।

प्रक्रिया - सङ्घप्रवर्तनम्।

अध्यापकः छात्रान् पाठभागस्य सम्पूर्णवाचनाय प्रेरयति। तदनु छात्रान् संघरूपेण विभज्य पाठभागस्य कथांशानां परिवर्त्य लेखनाय निर्दिशति। सरलपदैः उचितया शैल्या श्लोकस्थानि पदानि च स्वीकृत्य छात्राः कथां लिखन्ति। यथावसरम् अध्यापकः उचितं साहय्यं च ददाति।

मूल्यनिर्णयसूचिकाः

उचितपदप्रयोगः।

कथास्वरूपम्।

आशयपूर्णता।

गद्यशैली।

अनुबन्धप्रवर्तनम्।

प्रवर्तनम् 5 - कालिदाससूक्तीनां चयनम्।

उद्देश्यम् - स्वजीविते उचितसन्दर्भेषु सूक्तीनां प्रयोगपाटवम्।

प्रक्रिया - सङ्घप्रवर्तनम्।

महाकवेः कालिदासस्य वाङ्मयं सर्वं सूक्तिरत्नानामाकरमस्ति। तानि मनःसंस्कर्तुम् अत्यन्तोपयुक्तानि भवन्ति। तेषां चयनं पठनञ्च यथासन्दर्भं प्रयोगाय छात्रान् समर्थान् करोति। अतः कालिदाससूक्तीनां चयनाय अध्यापकः छात्रान् प्रेरयति। तदनन्तरं चार्ट्पत्रे विलिख्य कक्ष्यायां प्रदर्शयति च।

यथा -

1. प्रतिबध्नाति हि श्रेयः पूज्यपूजाव्यतिक्रमः।
2. शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम्।
3. न धर्मवृद्धेषु वयः समीक्ष्यते।
4. अल्पस्य हेतोर्बहुऽहातुमिच्छन् विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वम्।
5. भिन्नरुचिर्हि लोकः।
6. मरणं प्रकृतिः शरीरिणां विकृतिर्जीवितमुच्यते बुधैः।
7. विषमप्यमृतं भवेत् क्वचिद् अमृतं वा विषमीश्वरेच्छया।
8. पुराणमित्येव न साधु सर्वम्।
9. भावस्थिराणि जननान्तरसौहृदानि।
10. सम्बन्धमाभाषणपूर्वमाहुः।
11. ऋद्धं हि राज्यं पदमैन्द्रमाहुः।

विशेषांशः

अल्पस्य हेतोः - षष्ठी हेतुप्रयोगे (अष्टाध्यायी 2-3-26) इति सूत्रेण हेतुशब्दप्रयोगे षष्ठीविभक्तिः। अतः अल्पस्य इति षष्ठी।अपरमुदाहरणम् - अन्नस्य हेतोः वसति।

क्षतात् त्रायते - भीत्रार्थानां भयहेतुः (अष्टाध्यायी 1-4-25) इति सूत्रेण भयार्थानां त्राणार्थानां (रक्षणार्थानाम्) च योगे भयहेतुः पञ्चमी। अतः क्षतात् इति पञ्चमी।

अपरमुदाहरण् - आतपात् त्रायते इति आतपत्रः।

वृत्तपरिचयः

अस्मिन् पाठभागे सर्वेष्वपि श्लोकेषु वृत्तम् उपजातिरस्ति। इन्दवज्रायाः तथा उपेन्द्रवज्रायाः मेलनेन उपजातिवृत्तं जायते। प्रतिपादम् एकादशाक्षरयुक्तस्य अस्य वृत्तस्य आद्याक्षरं गुरुरस्ति चेत् तदिन्द्रवज्रा प्रथमाक्षरं लघुरस्ति चेत् तदुपेन्द्रवज्रा इति तयोर्वृत्तयोः मिथोः भेदः।

तल्लक्षणन्तु -

इन्द्रवज्रा - स्यादिन्द्रवज्रा यदि तौ जगौ गः।
उपेन्द्रवज्रा - उपेन्द्रवज्रा जतजास्ततो गौ।
उपजातिः - अनन्तरोदीरितलक्ष्मभाजौ
पादौ यदीयावुपजातयस्ताः।।

– – | – – | | – | – –
अल्पस्य / हेतौ ब / हुहातु / मिच्छन् /
(इन्द्रवज्रा)

| – | – – | | – | – –
विचार / मूढः प्र / तिभासि / मेत्वम्।
(उपेन्द्रवज्रा)

समानतालयुक्तं श्लोकांशं चित्वा लिखतु।

1 एकातपत्रं जगतः प्रभुत्वं
नवं वयः कान्तमिदं वपुश्च।

2 गतं तिरश्चीनमनूरुसारथेः
प्रसिद्धमर्ध्वज्वलनं हविर्भुजः।

3 निष्कम्पवृक्षं निभृतद्विरेफं
मूकाण्डजं शान्तमृगप्रचारम्।

4 द्वयं गतं सम्प्रति शोचनीयतां
समागमप्रार्थनया पिनाकिनः।

6 अथात्मनः शब्दगुणं गुणज्ञः
पदं विमानेन विगाह्यमानः।

7 अथ प्रजानामधिपः प्रभाते
VÉÉªÉÉ|ÉÉÊ¡ÉOÉÉÉÊ½|¡ÉMÉxvÉ¨ÉÉ±ªÉÉ¨É*

एककम् -3

न्यायवृत्तम्

अष्टमः पाठः

लौकिकन्यायावलिः।

आमुखम्

यथा शास्त्रसम्प्रदाये सूत्राणि अल्पाक्षराणि अपि अर्थबोधकानि भवन्ति तथा न्यायाः च अल्पाक्षराः सन्तः अपि विपुलार्थबोधकाः भवन्ति। 'न्याय' इति शब्दः संस्कृते भारतीये भाषान्तरे वा विविधेषु अर्थेषु प्रयुज्यते। यथा- पद्धतिः नियमः औचित्यं तर्कशास्त्रम् गौतमस्य न्यायशास्त्रम् चेति। लौकिकं व्यवहारम् अथवा अनुभवम् आधारीकृत्य प्रवर्तिताः वाचकाः कथायाः कस्याश्चित् घटनायाः अवतारणे आगतानि वाक्यानि एव अत्र न्यायशब्देन व्यवह्रियन्ते। लोकोक्तीनां व्यवहारः न्यायरूपेण कृतः चेत् अतीव हृद्यः भवति। तादृशाः केचन न्याायाः अत्र पाठभागे समायोजिताः।

पाठस्य नाम - **न्यायवृत्तम्।**

आशयः -उचितेषु सन्दर्भेषु लौकिकन्यायानां प्रयोगः।
कथानां घटनानां च साहाय्येन न्यायसमर्थनम्।

उद्देश्यानि - लौकिकन्यायान् उचितेषु सन्दर्भेषु प्रयुङ्क्ते।
कथानां साहाय्येन न्यायान् समर्थयति।
लौकिकन्यायान् समाहरति।

सहायकग्रन्थाः - लौकिकन्यायकोशः,संस्कृतमलयालनिघण्टुः, शब्दतारावलिः, शब्दकल्पद्रुमः।

आशयः/ धारणाः/ व्यवहाररुपाणि	पठनप्रवर्तनानि/ पठनतन्त्राणि	पठनाधिगमाः
1.उचितेषु सन्दर्भेषु लौकिकन्यायानां प्रयोगपाटवम्। 2.कथानां साहाय्येन न्यायसमर्थनम्। 3.लौकिकन्यायानां समाहरणम्।	1.सूचितान् आशयान् अवगम्य न्यायसमर्थनम्। 2.पठितान् न्यायान् उचितेषु सन्दर्भेषु प्रयुङ्क्ते। 3.लौकिकन्यायानां समाहरणम् अवतारणञ्च।	1. उचितेषु सन्दर्भेषु लौकिकन्यायान् प्रयुङ्क्ते। 2. न्यायसम्बन्धिन्यः कथाः सञ्चिनोति। 3. न्यायसम्बन्धिन्यः कथाः लिखति।

प्रवर्तनम् -1 पाठभागस्य वाचनम्।

उद्देश्यम् - पाठभागस्य सम्यक् वाचनेन आशयावगमनम्।

प्रक्रिया :-

छात्रान् सङ्घान् करोति। सङ्घे स्थित्वा छात्राः पाठभागं सम्यक् वाचयन्तु। अनन्तरं सङ्घे चर्चां कृत्वा पाठभागस्थानि संश्लिष्टपदानि सञ्चित्य पदच्छेदं कृत्वा लिखन्तु। ततः एकः सङ्घः एकः न्यायः इति क्रमेण वाचयन्तु। संश्लिष्टपदान्यपि वाचयन्तु। अध्यापकेन अवश्यं साहाय्यं दातव्यम्।

उदा :	मण्डूकोऽवसत्	-	मण्डूकः + अवसत्
	तटाकादागच्छामि	-	तटाकात् + आगच्छामि
	सोऽचिन्तयत्	-	सः + अचिन्तयत्
	- - - - - - - - -		– - - - - - - - - - - -
	- - - - - - - - -		– - - - - - - - - - - -
	- - - - - - - - -		– - - - - - - - - - - -

प्रवर्तनम् - 2 प्रश्नोत्तरकेली

उद्देश्यम् - आशयावगमनं लेखनञ्च।

प्रक्रिया -

छात्राः सङ्घेषु स्थित्वा पाठभागं सम्यक् पठन्तु। अनन्तरं पाठभागस्थान् न्यायान् प्रतिसङ्घं ददातु। लब्धपाठभागात् यावच्छक्यं प्रश्ननिर्माणं कुर्वन्तु। ततः एकः सङ्घः अपरं सङ्घं प्रश्नान् पृच्छतु। प्रथमप्रश्नस्य उत्तरं यः सङ्घः वदति तेषां न्यायभागान् पृच्छतु एवं क्रमेण चोद्योत्तरक्रीडा चालनीया। सर्वान् प्रश्नान् उत्तराणि च चार्ट्पत्रे विलिख्य प्रदर्शयतु।

उदाः -

1. मण्डूकः किमचिन्तयत्?
2. अन्यः मण्डूकः कुतः आयाति?
3. अन्धः पङ्गुश्च कथं गतवन्तौ?
4. अन्धपङ्गुन्यायस्य आशयः कः?
5. पुलाकस्य पाकं कथं निर्णीते?
6. कर्मणः निष्फलत्वसूचकः न्यायः कः?

- - - - - - - - - - - - - - - - - -

- - - - - - - - - - - - - - - - -

प्रवर्तनम् - 3 न्यायस्य सन्दर्भानाञ्च योजनम्

उद्देश्यम् - आशयान् अवगम्य न्यायसमर्थनम्।

प्रक्रिया :-

अध्यापकः चार्ट्पत्रे न्यायसूचकानि वाक्यानि क्रमशः लिखति। ततः न्यायान् अपि क्रमं विना लिखति। अनन्तरं छात्राः सङ्घे स्थित्वा पाठभागान् सम्यक् वाचयन्तु। चार्ट्पत्रे लिखितानां वाक्यानां न्यायानां च यथोचितं योजनाय निर्दिशति। अवश्यम् साहाय्यमपि कार्यम्।

यथा -

1. अल्पज्ञः सर्वज्ञभावं प्रकटयति। - स्थालीपुलाकन्यायः
2. अस्थाने कृतं कर्म फलं न जनयति। - अन्धपङ्गुन्यायः।
3. परस्पराश्रयत्वेन लक्ष्यप्राप्तिः। - कूपमण्डूकन्यायः।
4. द्राक्षाफलगुच्छात् एकम् खादित्वा सर्वं पक्वमिति निश्चिनोति। - अरण्यरोदनन्यायः।

प्रवर्तनम् - 4 न्यायासम्बन्धिनीनां कथानां रचना, सम्पुटीकरणञ्च।

उद्देश्यम् - न्यायसम्बद्धानां सन्दर्भानां लेखनम्।

प्रक्रिया :-

छात्राः चतुर्षु सङ्घेषु एव स्थित्वा पाठभागस्थानां न्यायानाम् आशयानधिकृत्य चर्चां कुर्वन्तु। तादृश्यः अन्याः घटनाः लिखन्तु। कक्ष्यायाम् अवतारयन्तु। परिष्करणानन्तरं सम्पुटे योजयन्तु । मध्ये मध्ये अध्यापकेन साहाय्यं करणीयम्।

सम्पुटरचना-

1. कूपमण्डूकन्यायः

अल्पज्ञः सर्वज्ञभावं प्रकटयति।

आधुनिके काले अन्तर्जालद्वारा सर्वाण्यपि कार्याणि सुलभतया कर्तुं शक्यन्ते इति विशदयति। तदानीम् एतत् सर्वम् अनुचितम् इत्युक्त्वा अपरः वितर्केण तिष्ठति। सः कूपमण्डूकवत् विशालज्ञानं न प्राप्तवान्।

2. स्थालीपुलाकन्यायः

एकस्मात् समूहात् अन्यतमं परीक्ष्य समूहस्य मूल्यनिर्णयं करोति।

कक्षासन्दर्शनार्थमागतः विद्याभ्यासाधिकारी द्वित्रान् छात्रान् आहूय प्रश्नान् पृच्छति। एवं कक्ष्यायाः सामान्यावलोकनं करोति।एवं नालिकेरगुच्छाद् एकं परीक्ष्य सर्वं पक्वं वा इति निश्चयं करोति।

3. +®hªÉ®ÉnxÉxªÉÉªÉ: (´ÉxÉ®ÉnxÉxªÉÉªÉ:)

+ºlÉÉxÉ EòiÉ Eò¨É ¡ò±É xÉ VÉxÉªÉÊiÉ*

കാട്ടിൽ കൂട്ടുവിളിപ്പതാം, ശവമതിൻ മെയ്യിൽ തലോടുന്നതാം,
നട്ടീടുന്നതുമാം ബിസം, തറയതിൽ പാഴൂഴി കർഷിപ്പതാം,
പൊട്ടൻ കാതിലുരപ്പതാം, കുരുടനേ കണ്ണാടി കാണിപ്പതാം,
പട്ടിക്കുള്ളൊരു വാൽ നിവർത്തിടുവതാം സേവിപ്പതിങ്ങജ്ഞരെ.

4. अन्धपङ्गुन्यायः

परस्पराश्रयत्वेन लक्ष्यप्राप्तिः।

कार्यानेनागच्छन् कश्चन लक्ष्यस्थानं प्राप्तुं मार्गम् अज्ञात्वा पथिकम् अपृच्छत्। तदा पथिकोऽवदत् अहमपि तत्रैव गमनाय वाहनं प्रतीक्ष्य तिष्ठन्नस्मि। कार्यात्रिकः पथिकं तेन सह आगन्तुं प्रार्थयति। एवम् उभावपि लक्ष्यस्थानं प्राप्तवन्तौ च। परस्पराश्रयत्वेन यतमानः चेत् सुलभतया फलप्राप्तिः भविष्यति।

प्रवर्तनम् - 5 लौकिकन्यायान् सञ्चिनोति।

उद्देश्यम् - **लौकिकन्यायानां सञ्चयनम्।**

प्रक्रिया :-

अध्यापकः यावच्छक्यं लौकिकन्यायान् समाहर्तुं छात्रान् प्रेरयति। मातृभाषायाः अपि न्यायानां सञ्चयनाय निर्दिशति। सञ्चितान् कक्ष्यायाम् अवतारयन्तु। अध्यापकः चार्ट्पत्रे विलिख्य प्रदर्शयतु।

1. अन्धदर्पणन्यायः।

यस्य वस्तुनः उपयोगं यः कर्तुं न शक्नोति तस्मै तद् वस्तु दत्वा किं प्रयोजनं सम्पद्यते? उपयोगः नास्ति चेत् दानस्य पुण्यमपि नास्ति एव। "अन्धस्य दर्पणेन किं प्रयोजनम्?"

2. अरण्यचन्द्रिकान्यायः।

अरण्ये कियती शुभ्रा ज्योत्स्ना प्रसृता चेदपि तस्याः आस्वादकः तत्र न भवति इति कारणेन सा व्यर्थां भवति। "भोक्तुः अभावे भोग्यस्य वस्तुनः किं प्रयोजनम्?"

3. आशामोदकतृप्तन्यायः।

आशारूपिणः मोदकान् खादित्वा अतीव आनन्दः प्राप्तः इति काल्पनिकेन आनन्देन मानवः आशया जीवति। अग्रे मधुरं लभ्येत, अनुकूलाः दिवसाः भविष्यन्ति, संकटस्य दिनानि शाश्वतानि न भवन्ति इति आशया सः जीवति। सः मधुरे स्वप्नमये भाविकाले विहरति। एतादृशस्य मनुष्यस्य वर्णनम् अनेन न्यायेन क्रियते।

4. एकपुत्रन्यायः।

दुर्गुणवतां शतपुत्राणाम् अपेक्षया सुगुणः एकः एव पुत्रः वरम्। संख्यामात्रेण कस्यापि स्वीकार्यता निश्चिता न भवति। गुणानामेव महत्वं भवति। तथा गुणवन्त; अल्पसंख्यया भवन्ति चेदपि न हानिः। एतस्मिन् अर्थे अस्य न्यायस्य प्रयोगः भवति।

उदा :

एकेनापि सुपुत्रेण सिंही स्वपिति निर्भयम्।
सहैव दशभिः पुत्रैर्भारं वहति रासभी।।

5. कदलीकण्टकन्यायः।

कश्चन कण्टकः कदलीपत्रे लगति किंवा कदलीपत्रम् एव कण्टकाग्रे पतति चेत्- परिणामस्तु एक एव। हानिस्तु कदलीपत्रस्य एव न तु कण्टकस्य। तथैव सज्जनस्य सङ्गः दुष्टेन भवति चेत् हानिः सज्जनस्य एव दुष्टस्य न - इत्यर्थे न्यायः अयं प्रयुज्यते।

6. काकदन्तगवेषणन्यायः।

काकस्य दन्ताः कति इति गणना व्यर्था एव खलु। तादृशस्य व्यर्थकार्यस्य विषये अस्य प्रयोगः भवति। अयमेव वायसदन्तन्यायः इत्यपि कथ्यते।।

xÉ´É¨É& {ÉÉ`öÉ&
ºÉMÉ´ÉÊSÉjªÉ¨É*

+É¨ÉJÉ¨É

|ÉEÞòÊiÉ& ºÉÎ¹]õ´É¦É´É¨É +iªÉxiÉ Ê´ÉÊSÉjÉ¨ÉÎºiÉ* iÉÉºÉ ºÉÎ¹]õÉ ºÉ¨É¹ÉÉ º´É¦ÉÉ´É¨ÉÊ{É Ê´ÉÊ¦ÉzÉ¨ÉÎºiÉ* +Ê{É SÉ ºÉÎ¹]õÉ ºÉ´ÉjÉ {ÉhÉiÉÉÊ{É p¹]õ xÉ ¶ÉCªÉiÉ ÊEò±É*

|ÉÉªÉhÉ ºÉÉ¨ÉÉäªÉÊ´ÉVÉÉ MÉhÉÉxÉÉ

{É®ÉRò¨ÉJÉÒ Ê´É-ÉºÉVÉ|É´ÉÊkÉ&*

-<ÊiÉ EòÉÊ±ÉnÉºÉ´ÉSÉxÉ ºÉ|ÉÊºÉr¨ÉÎºiÉ* |ÉÊiÉVÉxÉÊ¦ÉzÉÊ´ÉÊ¦ÉzÉ¨ÉÉMÉ +Îº¨ÉxÉ ºÉºÉÉ®Ò +{É®ÒºªÉ ÊEò¨ÉÊ{É MÉhÉ´ÉÊ¶É¹]õ¬ o¹]õ´ÉÉ iÉÊ¨É´É +Éi¨ÉÉxÉ {ÉÊ®¹EòiÉ |ÉÉªÉhÉ º´É ªÉiÉxiÉ* ÊEòxiÉ |ÉEòÊiÉnkÉÉÊxÉ º´ÉºüÊ{É¦ÉÉ´É´ÉÊ¶É¹]õ¬ÉÊxÉ +xªÉlÉÉEòiÉ xÉ EòÊ{É SÉ®ÉSÉ®É& ÊºÉr É& ¦É´ÉÎxiÉ* JÉMÉÉxÉÉ bªÉxÉÉªÉ, xÉhÉÉ ¦ÉÉ¹ÉhÉÉªÉ SÉ Ê´ÉÊ¶É¹]õ´É¦É´É¨ÉÎºiÉ* ´ÉlÉÉhÉÉ¨ÉxªÉjÉ MÉxiÉ ºÉÉ¨ÉlªÉ xÉÉÎºiÉ* B´É¨É +hbVÉÉxÉÉ¨É, =Îni¦ÉVÉÉxÉÉ¨É, ºÉ®Òºº{ÉÉxÉÉ¨É , º´ÉnVÉÉxÉÉ¨É, VÉ®ÉªÉVÉÉxÉÉ SÉ |ÉEòÊiÉVÉ º´É¦ÉÉ´É ªÉlÉÉ Ê´ÉÊ¦ÉzÉ¨ÉÎºiÉ iÉlÉÉ iÉ¹´ÉEòEòºªÉ ´ªÉÊHò´ÉÊSÉjªÉ SÉ o¶ªÉxiÉ* ºÉ´ÉÉÊ{É Ê´ÉÊ¦ÉzÉiÉÉ |ÉEòiÉ& Eò±ªÉÉhÉEò®Ò ¦É´ÉÊiÉ*+iÉ& "{É®ºÉ{É®º{ÉVÉÉ xÉ ¦ÉÉ´ÉiÉ´ªÉÉ" <ÊiÉ EòlÉªÉ¨ÉºÉ¨ÉÉxÉ {ÉÉ`öªÉÊiÉ**

{ÉÉ`öxÉÉ¨É -ºÉMÉ´ÉÊSÉjªÉ¨É*

=q¶ªÉ¨É - |ÉEòÊiÉVÉ º´É¦ÉÉ´É ºÉ´ÉjÉ Ê´ÉÊ¦ÉzÉ¨ÉÎºiÉ <ÊiÉ VÉÉxÉÎxiÉ*

EòÉ±ÉÉ¶É& - 12

आशयः/ धारणाः/ व्यवहाररुपाणि	पठनप्रवर्तनानि/ पठनतन्त्राणि	पठनाधिगमाः
भावनानुसारं कथारचना। विषयानुसारं कथानां सञ्चयनम्। क्रियापदानां लकाराणां परिचायनम्।	क्रियापदानां चयनम्। प्रश्नोत्तरलेखनम्। कथायाः साभिनयमवतारणम्। सूचनानुसारं तथा विषयानुसारं कथालेखनम्।	सूचनानुसारं कथां रचयति। विषयामुसारं कथाः सञ्चिनोति। भूतकालक्रियापदानि विविच्य लिखति। प्रश्नोत्तराणि रचयति।

{É`ÌxÉ|É´ÉkÉxÉ¨É 1 - ¦ÉiÉEòÉ±ÉÊGòªÉÉ{ÉnÉxÉÉ SÉªÉxÉ¨É*

=q¶ªÉ¨É - ÊGòªÉÉ{ÉnÉxÉÉ ±ÉEòÉ®{ÉÊ®SÉªÉ ±É¦ÉiÉ*

|ÉÊGòªÉÉ :-

+VªÉÉ{ÉEò& ªÉÉ´ÉSUÊCªÉ¨É ´ÉiÉ¨ÉÉxÉEòÉ±ÉÊGòªÉÉ°ü{ÉÉhÉ Ê]{{ÉhÉÒ{É°iÉEò ±ÉJÉxÉÉªÉ UÉjÉÉxÉ ÊxÉÌn¶ÉÊiÉ* UÉjÉÉ& {É`ÊiÉ, Ê±ÉJÉÊiÉ, MÉÉªÉÊiÉ, vÉÉ´ÉÊiÉ, {ÉiÉÊiÉ, ´ÉnÊiÉ, {É¶ªÉÊiÉ <iªÉ´É ±É]õ°ü{ÉÉÊhÉ Ê±ÉJÉÎxiÉ =SSÉ& {É`ÎxiÉ SÉ* iÉ¹É ÊGòªÉÉ{Én¹É ªÉiÉ ºÉÉ¨ÉÉxªÉ°ü{ÉhÉ ´ÉiÉiÉ iÉiÉ ÊEò¨ÉÊiÉ {ÉSUÊiªÉVªÉÉ{ÉEò&* +VªÉÉ{ÉEò& iÉÉÊxÉ {ÉÊ®¶ÉÉVªÉ iÉjÉº|ÉÉxÉ Ê´É¶É¹ÉÉxÉ Eò|ÉªÉÊiÉ ¨É±ªÉÉÊxÉhÉªÉ Eò®ÉÊiÉ*

¨É±ªÉÉÊxÉhÉªÉºÉÊSÉEòÉ&

=ÊSÉiÉºªÉ ÊGòªÉÉ{ÉnºªÉ SÉªÉxÉ¨É*

±ÉEòÉ®YÉÉxÉ¨É*

{É`ÌxÉ|É´ÉkÉxÉ¨É 2 - Eò|ÉÉ {ÉÊ`iÉ´ÉÉ |É¶xÉÉkÉ®±ÉJÉxÉ¨É*

=q¶ªÉ¨É - |É¶xÉ´ÉÉSÉEò¶É¤nÉxÉÉ {ÉÊ®SÉÉªÉxÉ¨É*

|ÉÊGòªÉÉ - ´ÉªÉÊHòEò¨É

{ÉÉ`ºÉ¨ªÉEò {ÉÊ`iÉ´ÉÉ {ÉÉ`iÉ{É´ÉÉxÉ |É¶xÉ´ÉÉSÉEò¶É¤nÉxÉ{ÉªÉÉVªÉ ªÉÉ´ÉSUÊCªÉ SÉÉ tÉkÉ®ÉhÉÉ ±ÉJÉxÉÉªÉ UÉjÉÉxÉ |É®ªÉÊiÉ* UÉjÉÉ& -

1) +±ÉÉ¤É±ÉiÉÉ EòjÉ +ÉºÉÒiÉ ?

2) iÉºªÉ ºÉ¨ÉÒ{É Eò +ÉºÉxÉ?

3) n¦ÉÊJÉiÉÉ +±ÉÉ¤É±ÉiÉÉ ÊEò¨ÉEò®úÉiÉ?

-<iªÉÉnùÒxÉ |É¶xÉÉxÉ iÉ¹ÉÉ¨ÉkÉ®úÉÊhÉ SÉ Ê±ÉÊJÉi´ÉÉ {É`öÎxiÉ* |É¶xÉÉkÉ®úGòÒbÉ SÉ Eò´ÉÎxiÉ*

+vªÉÉ{ÉEò& ¨É±ªÉÉxÉhÉªÉ SÉ Eò®úÉÊiÉ*

¨É±ªÉÉxÉhÉªÉºÉÊSÉEò&

|É¶xÉÉxÉÉ ´ªÉHòiÉÉ*

=kÉ®úÉhÉÉ {ÉhÉiÉÉ*

+É¶ÉªÉÉ´É¤ÉÉvÉ&*

**{É`öxÉ|É´ÉkÉxÉ¨É 3 - EòlÉÉ {ÉÊ`öi´ÉÉ ºÉÉÊ¦ÉxÉªÉ¨É´ÉiÉÉ®úhÉ¨É*

=q¶ªÉ¨É - ºÉ¨¦ÉÉ¹ÉhÉ{ÉÊ®úSÉÉªÉxÉ¨É*

|ÉÊGòªÉÉ- ºÉRÂóPÉ|É´ÉiÉxÉ¨É***

EòlÉÉªÉÉ& ºÉÉÊ¦ÉxÉªÉÉ´ÉiÉÉ®úhÉÉªÉ EòlÉÉªÉÉ: ºÉ¨¦ÉÉ¹ÉhÉºÉü{ÉhÉ ±ÉJÉxÉÉªÉ +vªÉÉ{ÉEò& UÉjÉºÉPÉÉxÉ ÊxÉÌn¶ÉÊiÉ* iÉ {É]õEòlÉÉ ®úSÉªÉÎxiÉ* ªÉlÉÉ-

(EòºªÉÊSÉiÉ MÉ½ºªÉ {ÉÊ®úºÉ®& EòÊSÉiÉ +±ÉÉ¤É±ÉiÉÉ iÉjÉ ¶ÉiÉ*)

+±ÉÉ¤É±ÉiÉÉ - (ºÉÊ´É¹ÉÉn¨É) ½É Eò¹]¨É* +jÉºÉlÉÉxÉÉ VÉxÉÉxÉÉ {ÉÉnÉPÉÉiÉxÉ ¨É½ÉxÉiÉ C±É¶É¨É½¨ÉxÉ¦É´ÉÉÊ¨É* ÊEò¨É Eò®ú´ÉÉÊhÉ <ªÉ ¨Éxn¦ÉÉMÉÉ?

xÉÉÊ±ÉEòÉ®ú´ÉlÉÉ&- ½ +±ÉÉ¤É±ÉiÉ, +±É¨ÉÉ{É Ê´É¹ÉÉnxÉ* ¦É´ÉiÉÒ +vÉ&EòiÉÉ <´É ¦É¨ÉÉ´É´É ¶ÉiÉ* VÉxÉÉxÉÉ {ÉÉnÉPÉÉiÉ|ÉÉ{iªÉ iÉn´É ½iÉÉ®úÊiÉ ¨ÉxªÉ%½¨É*

+±ÉÉ¤É±ÉiÉÉ - iÉn½ VÉÉxÉÉÉ¨É* ÊEòxiÉ iÉi{ÉÉÊ®ú½É®úÉlÉ ÊEò EòÊ®ú¹ªÉÉ¨ÉÒiÉ xÉ VÉÉxÉÉ*

xÉÉÊ±ÉEòÉ®ú´ÉlÉÉ&- {É¶ªÉiÉ ¦É´ÉiªÉºÉ¨ÉÉxÉ* ºÉ¨¨ÉzÉiÉ¶ÉÒ¹ÉÉ& ´ÉªÉ¨É +ÉEòÉ¶É ½Ê®úiÉ{ÉhÉÉÉxÉ Ê´ÉºiÉÒªÉ ÊiÉ¹`ö¨É&* +iÉ& ºÉ¨ÉV´É±É¨ÉEò|ÉEòÉ¶É ¶ÉrÉªÉ SÉÉxÉ¦É´ÉÉ¨ÉÉ ´ÉªÉ ºÉnÉ ºÉxiÉ¹]É& º¨É&*

+±ÉÉ¤É±ÉiÉÉ - +ºiÉ Ê¨ÉjÉ, Ê´ÉxÉÉ Ê´É±É¨¤É Eò¨É{ªÉ{ÉÉªÉ ´ÉniÉ ¦É´ÉÉxÉ ¨ÉÉ ¦ÉÉMªÉ½ÒxÉÉ¨É*

xÉÉÊ±ÉEòÉ®ú´ÉlÉÉ&- |ÉÉlÉªÉ |ÉEòÊiÉ¨ÉÉiÉ®¨ÉÉn®úhÉ* ºÉÉ B´É ¦É´ÉÉiÉ ºÉ´É¦ÉiÉÉxÉÉ Ê½iÉEòÊ®úhÉÒ* ºÉÉ

+ÊSÉ®Én¦É0¹]ä nnÉÊiÉ*

+±ÉÉ¤É±ÉiÉÉ - iÉkÉ|ÉªÉ¨É´É* EòÊ®ú1ªÉÉ¨ªÉ½þ |ÉÉ|ÉxÉÉ ¨ÉÉiÉ®ú¨É*

(<iªÉCi´ÉÉ |ÉÉ|ÉxÉÉ Eò®úÊiÉ* iÉSUïi´ÉÉ |ÉEòÊiÉ¨ÉÉiÉÉ |ÉiªÉ|É0¦ÉªÉ-)

+±ÉÉ¤É±ÉiÉÉ - ¨ÉÉiÉ& vÉxªÉÉ%Î¤¨É*

(+±ÉÉ¤É±ÉiÉÉ =zÉÉiÉ |ÉÉ{xÉÉÊiÉ* ÊEòxiÉ ¡ò±É¦ÉÉ®ú ºÉÉ¡Ê¨É¶ÉHòÉ ºÉÉ ¦É¨ÉÉ´É´É |ÉhÉxÉ {ÉiÉÊiÉ* ºÉÉ {ÉxÉ®ú{É |ÉÉ|ÉªÉÊiÉ*)

+±ÉÉ¤É±ÉiÉÉ - ¨ÉÉiÉ&, ¨Én0ªÉ¨É{É®úÉvÉ |É¨ªÉiÉÉ¨É* ªÉiÉ |ÉÉ|ÉiÉ ¨ÉªÉÉ iÉnxÉÊSÉiÉÉ¨ÉÊiÉ º¨ªÉEò VÉÉxÉÉÊ¨É*

|ÉEòÊiÉ¨ÉÉiÉÉ - {ÉjÉ0* +±É¨ÉxÉxÉ n&JÉxÉ* ¨Én0ªÉºÉ¹]ïÉ MÉhÉÉ& º´É¦ÉÉ´ÉÉ¶SÉ Ê´ÉÊ¦ÉzÉÉ& º´ÉjÉ* iÉnxÉºÉiªÉ ´ÉºÉiÉ* +ÊiÉ±ÉÉ¦É: +xÉ|ÉÉªÉ ¦É´ÉÊiÉ* +iÉºi´É ªÉ|ÉÉ{É´É ¦É´É*

+±ÉÉ¤É±ÉiÉÉ - VÉÉxÉÉ¨ªÉ½þ ¨ÉÉiÉ& VÉÉxÉÉÊ¨É* <iÉ&{É®ú +{É®ú¹ÉÉ MÉhÉ|ÉÉ{iÉªÉ +½þ xÉ ªÉÊiÉ¹ªÉ* (<ÊiÉ ÊxÉ¹GòÉ¨ÉÊiÉ)

¨É±ªÉÊxÉhÉªÉºÉÊSÉEòÉ&

+É¶ÉªÉ{ÉhÉiÉÉ*

¦ÉÉ´É|ÉEòÉ¶ÉxÉ¨É*

ºÉ¦ÉÉ¹ÉhÉSÉÉiÉ®ú0*

{É`ïxÉ|É´ÉkÉxÉ¨É 4 - सर्गवैचित्र्यम् अधिकृत्य टिप्पणीलेखनम्।

उद्देश्यम् - उपन्यासरचनासामर्थ्यम्।

प्रक्रिया - सङ्घप्रवर्तनम्।

अध्यापकः सर्गवैचित्र्यमधिकृत्य काश्चित् सूचनाः लिखित्वा प्रदर्शयति। ताः सूचनाः अनुसृत्य लघुटिप्पणीलेखनाय छात्रसंघान् निर्दिशति। ते टिप्पणीपुस्तके सूचनानुसारं लिखन्तु। यत्र क्लिष्टतामनुभवन्ति तत्र अध्यापकेन साहाय्यं च दातव्यम्।

मातृका

सूचनाः - प्रकृतिसृष्टिः- ºÉMÉ´ÉÊSÉjªÉ¨É -MÉhÉÉ& º´É¦ÉÉ´ÉÉ¶SÉ Ê´ÉÊ¦ÉzÉÉ& - +ÊiÉ±ÉÉ¦ÉÉ +xÉ|ÉÉªÉ।

Ê]{{ÉhÉÒ-

|ÉEÒiÉ& ºÉÎ¹]´É¦É´É¨É +iªÉxiÉ Ê´ÉÊSÉjÉ¨ÉÎºiÉ* BEÒEÒÉºÉ ºÉÎ¹]¹É SÉ Ê´ÉÊ¦ÉzÉiÉÉ p¹] ¶ÉCªÉxiÉ* EÒÊSÉiÉ SÉÊ±ÉiÉ ºÉ¨ÉlÉÉ& ¦É´ÉÎxiÉ* +xªÉ¹ÉÉ SÉ±ÉxÉºÉÉ¨ÉlªÉ xÉÉÎºiÉ* EÒÊSÉiÉ bªÉxiÉ* +{É®¹ÉÉ ºÉ¨¦ÉÉ¹ÉhÉ EÒiÉ ´É¦É´É¨ÉÎºiÉ* B´É ºÉ´ÉjÉ VÉÒ´ÉVÉÉ±É¹É MÉhÉÉ& º´É¦ÉÉ´ÉÉ¶SÉ ´ÉÊ´ÉvªÉxÉ o¶ªÉxiÉ* +{É®ºªÉ VÉÒÊ´ÉxÉ& <´É +Éi¨ÉÉxÉ EÒiÉ º´É <SUÎxiÉ* |ÉªÉixÉ EÒ´ÉÎxiÉ SÉ* iÉnxÉlÉÉªÉ ¦É´ÉÊiÉ*

मूल्यनिर्णयसूचिकाः- **संक्षिप्तता।**
विषयावबोधः।

पठनप्रवर्तनम् - 5 इष्टतमं विषयमधिकृत्य कथालेथनम्

उद्देश्यम् - कथारचनासामर्थ्यम्।

प्रक्रिया - वैयक्तिकप्रवर्तनम्।

अध्यापिका कथारचनार्थं द्वित्रान् विषयान् ददाति। तेषु इष्टतमं विषयमधिकृत्य छात्राः कथां भावनानुसारम् अथवा सम्पाद्य लिखन्ति अवतारयन्ति च। अध्यापिका परिष्करोति मूल्यनिर्णयञ्च करोति।

मूल्यनिर्णयसूचिकाः।

आशयपूर्णता।

कथाशैली।

उचितं शीर्षकम्।।

मातृका

कस्मिंन्चित् वने द्वौ पक्षिसहोदरौ आस्ताम्। तयोः ज्येष्ठः सम्पाती कनिष्ठः जटायुश्च। तौ सर्वदा मिलित्वा सर्वत्र डयेते स्म। एकदा तयोर्मध्ये मत्सरः सञ्जातः। कः अत्युच्चं उड्डयितुं शक्तः इति। तौ भ्रातारौ क्षणेन कालेन पवनपदवीमारुरोहतुः। तौ ज्येष्ठस्योपरि कनिष्ठः, अनुजस्योपरि ज्येष्ठः इति क्रमेण अहमहमिकया उपर्युपरि डयनं कृत्वा आदित्यमण्डलं प्राप्तवन्तौ। सहसा अनुजो जटायुः भ्रातारं सम्पातिमतिक्रम्य अत्युच्चं प्राप्तवान्। तदा प्रचण्डेन सूर्यातपेन जटायुः अत्यन्तं क्षीणितोऽभवत्। परिक्लान्तं

क्षीणपक्षं च अनुजं दृष्ट्वा ज्येष्ठः सम्पाती अनुजस्य उपरि गत्वा स्वकीयौ विशालौ पक्षौ विस्तार्य सूर्यातपात् अनुजस्य रक्षणं कृतवान्। किं बहुना सूर्यस्य तीष्णाभिः ज्वालाभिः सम्पातिनः पक्षौ दग्धौ। विनष्टपक्षः सः तत्क्षणं भूम्यां यत्र कुत्रचित् पपात। कनिष्ठस्तु ज्येष्ठस्य दयनीयामवस्थां विलोक्य दीनदीनं विललाप।।

****

एककम् - 4

शीलवृत्तम्

दशमः पाठः
प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम्
(सुभाषितानि)

आमुखम्

सुभाषितानि संस्कृतेः पोषकाणि तथा जीवने मार्गदर्शकानि च भवन्ति। ततः मानवजीवितविजयाय प्रेरकाणि भवन्ति। दानं क्षमा विद्या सत्यं धैर्यम् इत्यादीनां महत्वप्रतिपादकानि सुभाषितानि, तथा कविसार्वभौमस्य केरलवर्म वलियकोयितम्पुरान्महाशयस्य जीवनचरितं च अस्मिन् एकके समायोजिते।

भाषासु मधुरा मुख्या
दिव्या गीर्वाणभारती।
तस्यां हि काव्यं मधुरं
तत्रापि च सुभाषितम्।।

सार्वकालिकप्रसक्तं शोभनं भाषितमेव सुभाषितम्। तानि सर्वसद्गुणनां महत्वप्रतिपादकानि भवन्ति। तथा विद्या दानं क्षमा धैर्यम् इत्यादीनां परामर्शः सुभाषितेषु नितरां दृश्यते। पृथिव्यां त्रीणि रत्नानि सन्ति-जलम् अन्नम् सुभाषितानि च। अर्थात् जीवसन्धारणाय जीवनपूर्तये च जलम् अत्यन्तम् अपेक्षितम्। तथैव पाथेयरूपेण स्वीकर्तुं सुभाषितानि अत्यन्तम् उपकुर्वन्ति।

पाठस्य नाम - प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम्।

उद्देश्यम् - सुभाषितानां आशयग्रहणं, प्रकटनं च।

कालांशः - 10

आधारग्रन्थसूचि - भगवद्गीता, सुभाषितरत्नाकरः, भर्तृहरिशतकत्रयम्।

आशयः/ धारणाः/ व्यवहाररुपाणि	पठनप्रवर्तनानि/ पठनतन्त्राणि	पठनाधिगमाः
सुभाषितालपनम्। आशयलेखनम् । सुभाषितचयनम्।	सुभाषितानि सतालम् आलपति। सुभाषितानाम् आशयं लिखति। विषयानुसारं सुभाषितानि सञ्चिनोति।	सुभाषितानि सतालं शुद्धोच्चारणपूर्वकम् आलपति।

सुभाषितानाम् आशयं वदति लिखति च।

निर्दिष्टविषयानुसारं सुभाषितानि सञ्चिनोति।

प्रवर्तनं -1 - **सुभाषितानामालपनम्**

उद्देश्यम् - **अक्षरस्फुटतया उचिततालेन च आलपनसामर्थ्यसम्पादनम्।**

प्रक्रिया :-

छात्रान् सङ्घान् कृत्वा एकैकस्य सङ्घस्य एकैकं सुभाषितम् इति क्रमेण अध्यापिका वाचनाय निर्दिशतु। छात्राः सङ्घशः सुभाषितम् आलपन्तु। आलपनसमये अध्यापिका प्रोत्साहयतु। प्रदत्तसूचनानुसारं मूल्यनिर्णयं करोतु। अनया रीत्या सर्वे सङ्घाः अवतारयन्ति, मूल्यनिर्णयम् च कुर्वन्ति।

मूल्यनिर्णयसूचिका :

अक्षरस्फुटता

उचिततालः

आशयव्यक्तता।

प्रवर्तनं -2 - सुभाषितानाम् आशयलेखनम्।

उद्देश्यम् - सुभाषितानाम् आशयग्रहणं प्रकटनं च।

प्रक्रिया :-

छात्रान् क्षमा, विद्या, दानं, सत्यं, धैर्यं इत्यादिरूपेण पञ्चसङ्घान् कृत्वा पाठपुस्तके लिखितस्य अन्वयस्य, आशयस्य च पठनाय निर्दिशतु। एकस्य श्लोकस्य आशयं एकः सङ्घः इति क्रमेण कक्ष्यायाम् अवतारयतु। अनन्तरं श्लोकस्य आशयं स्ववाक्यैः परिवर्त्य सम्पुटमेकं निर्मातुं निर्दिशतु। लिखितान् आशयान् कक्ष्यायाम् अवतारयतु। अध्यापकेन स्खालित्यनिवारणाय अवश्यं साहाय्यं दातव्यम्।

श्रद्धेयाः अंशाः - उचितया रीत्या आशयलेखनम्।
पौर्वापर्यक्रमः।

सुभाषितानि संस्कृतेः पोषकाणि भवन्ति। दानस्य महत्वप्रतिपादकं भवति प्रथमं सुभाषितम्। दानकर्मणा भूतानि वशीभवन्ति। दानं शत्रुतां दूरीकरोति। शत्रुन् अपि बान्धवान् करोति। दानं सर्वदुःखनाशकं भवति। क्षमावन्तं नशीकर्तुं न कोऽपि प्रभवति इति द्वितीयं सुभाषितम् उद्घोषयति। अपहर्तुम् अयोग्यत्वात्, अमूल्यत्वात्, अक्षयत्वात् च द्रव्याणां मध्ये विद्या अत्युन्नतं स्थानम् अलङ्करोति इति विद्यामहत्वप्रतिपादकं भवति तृतीयं सुभाषितम्।

महाजनः विपत्कालेषु धीराः, ऐश्वर्ये क्षमावन्तः, सभायां वाक्चतुराः, युद्धे पराक्रमशालिनः, कीर्तौ तत्पराः, वेदादिषु विद्यासु अभिलषणीयश्च भवन्ति इति चतुर्थं सुभाषितमुच्यते। सत्यं सज्जनानां श्रेष्ठः आचारः भवति, सत्यं ईश्वरः भवति, इदं प्रपञ्चं सत्ये अधिष्ठितं भवति इति उद्घोषयति पञ्चमं सुभाषितम्।

प्रवर्तनं -3 - सुभाषितानाम् चयनम्।

उद्देश्यम् - विषयानुसारं सुभाषितानां चयनम्।

प्रक्रिया :-

छात्रान् विविधसंघान् करोतु । विषयानुसारं सुभाषितानि सञ्चिन्वन्तु। सञ्चितानि सुभाषितानि छात्राः अवतारयन्तु। अध्यापिका स्खाालित्यं निवारयति, मूल्यनिर्णयं करोति। सञ्चितानि सर्वाणि सुभाषितानि उपयुज्य सम्पुटं रचयन्तु छात्राः।

श्रद्धेयाः अंशाः - आशयपूर्णता।
विषयावबोधः।
उचितं क्रमीकरणम्।

कानिचन सुभाषितानि अत्र दीयन्ते।

1. उत्तमं कुशलं विद्या
मध्यमं कृषिवाणिभम्।
अधमं सेवया वृत्तिः
विषमं भारजीवनम्।

2. जलबिन्दुनिपातेन
क्रमशः पूर्यते घटः।
तथाहि सर्वविद्यानां
धर्मस्य च धनस्य च।।

3 क्षमा धनुः करे यस्य
दुर्जनः किं करिष्यति।
अतृणे पतितो वह्निः
स्वयमेवोपशाम्यति।।

4 उद्यमं साहसं धैर्यं
बुद्धिः शक्तिः पराक्रमः।
षडेते यत्र वर्तन्ते
तत्र दैवं प्रसीदति।।

5. न भमिूदानं न सुवर्णदानं
न गोप्रदानं न तथान्नदानम्।
तथा वदन्तीह महाप्रदानं
सर्वेषु दानेष्वभयप्रदानम्।।

6. सत्यान्नास्ति परो धर्मः
सत्यान्नास्ति परं तपः।
सत्यान्नास्ति परो देवः
सत्यान्नास्ति परं धनम्।।

प्रवर्तनं - 4 - आप्तवाक्यानां चयनम्।

उद्देश्यम् - सुभाषितात् आप्तवाक्यानां चयनम्।

प्रक्रिया :-

अध्यापकः छात्रान् सङ्घान् करोतु। अनन्तरं सञ्चितात् सुभाषितात् आप्तवाक्यानि चिन्वन्तु छात्राः। छात्राः सङ्घे चर्चां कृत्वा सुभाषितात् आप्तवाक्यानि विविच्य लिखति। अध्यापकः उचितं साहाय्यं करोतु। लिखितानि आप्तवाक्यानि प्रतिसङ्घं कक्ष्यायाम् अवतारयन्तु। अध्यापकः चार्ट्पत्रे लिखित्वा प्रदर्शयतु, लेखनाय निर्दिशतु च।

1. लोकाः समस्ताः सुखिनो भवन्तु।
2. विद्यया अमृतमश्नुते।
3. वसुधैव कुटुम्बकम्।
4. विद्याधनं सर्वधनात्प्रधानम्।
5. सत्यान्नास्ति परं धनम्।
6. सत्यमेव जयते।
7. तत्त्वमसि।
8. अहं ब्रह्मास्मि।
9. विद्याविहीनः पशुः।
10. अहिंसा परमो धर्मः।
11. उत्तमं कुशलं विद्या।

एकादशः पाठः
केरलकालिदासः

आमुखम्

महाकविना कालिदासेन विरचितस्य अभिज्ञानशाकुन्तलस्य कैरलीविवर्तकः भवति केरलवर्मवलियकोयितम्पुरान्महाशयः। कवितारचनायाम् अतीव समर्थः सः षोडशे वयसि 'जन्मनक्षत्रमहोत्सवप्रबन्धं' नाम संस्कृतकाव्यम् अलिखत्। 'कविसार्वभौमः' सः कलाकायिकबौद्धिकप्रवर्तनेषु अतीव तत्परः आसन्। तस्य जीवनचरितपरिचायनमेव पाठभागस्यास्य उद्देश्यम् ।

पाठस्य नाम - केरलकालिदासः।

उद्देश्यम् - महात्मनः जीवनचरितं पठित्वा तस्य योगदानं प्रत्यभिजानाति, आदरं प्रकटयति।

कालांशः - 14

आशयः/ धारणाः/ व्यवहाररुपाणि	पठनप्रवर्तनानि/ पठनतन्त्राणि	पठनाधिगमाः
पाठभागस्य अपग्रथनम्। जीवनचरितलेखनम् संख्यानाम् अक्षरैः लेखनम्। योगदानमधिकृत्य लघूपन्यासलेखनम्। कृतीनां पट्टिकाकरणम्। उदाहरणानुसारं वाक्यनिर्माणम्।	प्रश्नोत्तरकेलिं चालयति सूचनानुसारं जीवनचरितं लिखति। संख्यावाचकशब्दानां परिचायनम्। केरलकालिदासस्य योगदानमधिकृत्य लघूपन्यासलेखनम्। कृतीनां पट्टिकाकरणम्। अव्ययपदम् उपयुज्य वाक्यनिर्माणम्।	पाठभागं पठित्वा प्रश्नावलीं निर्माय प्रश्नोत्तरकेलिं चालयति। श्रीनारायणगुरदेवस्य जीवनचरितं वदति, लिखति च। संख्याम् अक्षररूपेण वदति, लिखति च। लघूपन्यासं लिखति। कृतीनां पट्टिकां करोति। न केवलं... किन्तु उपयुज्य वाक्यानि रचयति।

प्रवर्तनम् 1 - प्रश्नोत्तरकेलिः

उद्देश्यम् - पाठभागस्य अपग्रथनम्।

प्रक्रिया :–

केरलकालिदासः इति पाठभागं सम्यग्रीत्या वाचयन्तु छात्राः। ततः सङ्घशः नूतनपदानि तेषाम् अर्थं च अवगच्छन्तु। लिखितानि पदानि कक्ष्यायाम् अवतारयन्तु। अनन्तरम् अध्यापिका द्वित्रान् प्रश्नान् पृच्छतु। छात्राः पाठभागं निरीक्ष्य प्रश्नानाम् उत्तराणि वदन्ति। अध्यापिका क्लेशनिवारणं करोतु। ततः प्रश्ननिर्माणाय प्रेरयतु। तत् टिप्पणीपुस्तके लिखतु। तैः लिखितान् प्रश्नान् उपयुज्य प्रश्नोत्तरकेलिं चालयतु। अध्यापिका मूल्यनिर्णयं करोतु।

1. केरलकालिदासः कः?
2. केरलकालिदासेन विरचितं महाकाव्यं किं?
3. क्षमापणसहस्रस्य कर्ता कः?
4. मणिप्रवालरीतिम् अवलम्ब्य केरलकालिदासेन विरचितं सन्देशकाव्यं किं?
5. शाकुन्तलस्य प्रथमं कैरलीविवर्तनं केन कृतम्?
6. कविसार्वभौमः इति प्रसिद्धः कः?
7. कस्मिन् काव्ये केरलकालिदासस्य जीवनस्य परमप्रधानांशः प्रतिपादितः?

श्रद्धेयाःअंशाः -

प्रश्नस्य औचित्यम्।
उचिता वाक्यघटना
आशयपूर्णता।

प्रवर्तनम् 2 - जीवनचरितलेखनम्

उद्देश्यम् - महात्मनां जीविनचरितानि ज्ञातुं तात्पर्यम्।

प्रक्रिया :-

छात्रान् विविधान् सङ्घान् कृत्वा सूचनानुसारं श्रीनारायणगुरुदेवस्य जीवितचरितलेखनाय निर्दिशतु। तर्दथम् आवश्यकं साहाय्यम् अध्यापकेन दातव्यम्।

छात्राः सूचनां वाचयति। तदनुसृत्य जीवनचरितं लिखन्ति। कक्ष्यायाम् अवतारयति। अध्यापकः मूल्यनिर्णयं करोतु।

श्रीनारायणगुरुदेवः 1856 तमे क्रिस्त्वब्दे तिरुवनन्तपुरं जिल्लायां चेम्पषन्ति ग्रामे वयल्वारत्त् भवने जनिमलभत। माटनाशान् तथा कुट्टियम्मा च तस्य पितरौ। सः संस्कृत- द्राविड़-मलयाल-तमिल्भाषासु च निष्णातः आसीत्। सः भारते सर्वत्र पर्यटन् 'एका जातिः, एको धर्मः, एको देवः मनुष्याणां' इति सन्देशं - उद्बोधयामास। 1928 तमे वर्षे शिवगिरौ श्रीनारायणगुरुदेवः समाधिं प्राप।

श्रद्धेयाःअंशाः -

उचितभाषाप्रयोगः।

आशयपूर्णता।

प्रवर्तनम् 3 - योगदानमधिकृत्य टिप्पणीलेखनम्।

उद्देश्यम् - भाषाप्रयोगसामर्थ्यसम्पादनम्।

प्रक्रिया :-

छात्रान् विविधान् संघान् करोतु। पाठभागं सम्यग्रीत्या वाचयन्तु छात्राः। अनन्तरं संस्कृतसाहित्ये केरलकालिदासस्य योगदानमधिकृत्य चर्चां कृत्वा टिप्पणीलेखनाय निर्दिशतु। छात्राः टिप्पणीं लिखन्ति। प्रतिसंघं कक्ष्यायाम् अवतारयन्ति। अध्यापकः यथासमयं साहाय्यं करोतु।

श्रद्धेयाःअंशाः -

छात्राणां भागभागित्वम्।

उचितभाषाप्रयोगः।

आशयावबोधः।

प्रवर्तनम् -4 - केरलकालिदासस्य कृतीनां पट्टिकाकरणम्।

उद्देश्यम् - केरलकालिदासस्य प्रधानकृतीनां परिचायनम्।

प्रक्रिया :-

केरलकालिदासस्य रचनासु प्रसिद्धानां ग्रन्थानां नामानि छात्राः सञ्चिन्वन्तु। तदर्थम् अध्यापिका केषाञ्चित् ग्रन्थानां नामानि चार्ट्पत्रे विलिख्य प्रदर्शयतु। तानि अधिकृत्य लघुविवरणं च करोतु। अनन्तरं छात्राः पट्टिकारूपेण क्रमीकुर्वन्तु। छात्राः सङ्घेषु स्थित्वा पट्टिकां करोति। अध्यापिका यथासमयं साहाय्यं करोति।

केरलकालिदासस्य प्रधानकृतयः

तुलाभारशतकम्, नक्षत्रमाला, मणिप्रवालशाकुन्तलम्, विशाखविजयम्, मयूरसन्देशम्, अक्बर्, अमरुकशतकं मणिप्रवालम्, क्षमापणसहस्रम्, श्रृङ्गारमञ्जरी, यमप्रणामशतकम्, चित्रश्लोकावलिः, हनुमदुद्भवम् आट्टक्कथा, ध्रुवचरितम्, विक्टोरियाचरितसङ्ग्रहम्, परशुरामविजयम् आट्टक्कथा।

संस्कृतकृतयः	विवर्तितकृतयः	मलयालं/मणिप्रवालं/ आट्टक्कथा
तुलाभारशतकम्	मणिप्रवालशाकुन्तलम्	अक्बर्
नक्षत्रमाला	अमरुकशतकम्	घ्रुवचरितम्
श्रृङ्गारमञ्जरी		परशुरामचरितम्
चित्रश्लोकावलिः		हनुमदुद्भवम्
विशखविजयम्		दैवयोगम्।
		मयूरसन्देशम्

श्रद्धेयाःअंशाः -

1. उचितरीत्य विविच्य लेखनम्।
2. अर्थग्रहणम्।

प्रवर्तनम् 5 - वाक्यरचना

उद्देश्यम् - न केवलं किन्तु उपयुज्यवाक्यलेखनम्।

प्रक्रिया :-

छात्रान् संघान् करोतु। ततः पाठपुस्तकस्थं पठनप्रवर्तनं निरीक्ष्य **न केवलं.... किन्तु** उपयुज्य-वाक्यपरिवर्तनं कर्तुं निर्दिशति। छात्राः तदनुसृत्य वाक्यपरिवर्तनं करोति। अध्यापिका तत् संशोध्य मूल्यनिर्णयं करोतु।

1. कालिदासः न केवलं नाटककर्ता किन्तु महाकविः चासीत्।
2. मासिक्यां न केवलं कविताः किन्तु कथादयश्च सन्ति।
3. भेकः न केवलं स्थले किन्तु जले च वसति।
4. कानने न केवलं मृगाः किन्तु पक्षिणः च सन्ति।
5. आकाशे न केवलं ग्रहाः किन्तु नक्षत्राणि च सन्ति।

श्रद्धेयाःअंशाः -

न केवलं किन्तु उचितस्थाने प्रयोगः।

वाक्यद्वयस्य एकीकरणम्।

प्रवर्तनम् 6 - संख्यानाम् अक्षरैः लेखनम्

उद्देश्यः - अक्षरैः संख्यानाम् लेखने सामर्थ्यसम्पादनम्।

प्रक्रिया :-

अध्यापकः पाठान्तर्गतानां वर्षाणां संख्याम् अक्षरैः परिवर्त्य लेखनाय छात्रान् निर्दिशति। आवश्यं साहाय्यमपि ददाति। लेखनानन्तरम् अध्यापकः क्रोडीकृत्य मूल्यनिर्णयं करोति। अनन्तरं 1843, 2002, 2008, 2014 इत्यादयः संख्याः अक्षरैः लेखनाय निर्दिशति।

श्रद्धेयाःअंशाः - उचितज्ञतया लेखनम्। संख्यानां कृत्यता।

यथा- 1843 - त्रिचत्वारिशदुत्तराष्टादशसहस्रम्।

2002 - द्वाधिकद्विसहस्रम्।

2008 - अष्टाधिकद्विसहस्रम्।

2014 - चतुर्दशोत्तरद्विसहस्रम्।

Eò®±ÉEòÉÊ±ÉnÉºÉ:

केरलकालिदास इति पश्चात्प्रसिद्धः केरलवर्मा वलियकोयित्तम्पुरान् १०२० तमे कुम्भमासे दशमदिने (१८४५ फिब्रवरि १९) चङ्ङनाशेरि लक्ष्मीपुरं राजभवने अजायत। रामवर्मा इत्यासीत्तस्य यथार्थनाम। पञ्चमे वयसि विद्यारम्भं कृत्वा स्वमातुलात् काव्यनाटकादिषु तथा व्याकरणादिषु शास्त्रेष्वपि सः व्युत्पत्तिं सम्पादयामास। न केवलं संस्कृतभाषायां किन्तु आङ्गलेयम्, मलयालम्, हिन्दुस्थानी, कन्नडा, तमिल्, तेलुङ्कु, मराठी इत्याद्यासु भाषास्वपि सः निष्णातोऽभूत्। ऊनषोडशवर्षीयेण अनेन बालकविना विरचितं तिरुनाळ् प्रबन्धमस्ति तस्य प्रथमा कृतिः। *श्रृङ्गारमञ्जरीभाणम्, नक्षत्रमाला, पादारविन्दशतकम्, चित्रश्लोकावलिः, ललिताम्बादण्डकम्, स्कन्दशतकम्* इत्यादयः केरलवर्मणः बाल्यकालरचनासु प्रसिद्धाः भवन्ति। अपि च विविधासु काव्यपरीक्षासु स विजयी बभूव। मित्रवराणां कृते *हनुमदुद्भवम्, मत्स्यवल्लभविजयम्, प्रलम्बवधम्, ध्रुवचरितम्, परशुरामविजयम्* इति आट्टक्कथाश्च तस्मिन्नेव काले तेन विरचिताः। केरलभाषायाः परिपोषणार्थम् आयिल्यम् तिरुनाल् महाराजेन स्थापितायाः पाठपुस्तकरचनासंस्थायाः अध्यक्षपदवीमलंकुर्वाणेन केरलवर्मणा अनेके गद्यप्रबन्धाः कैरल्यां प्रणीताः। *सन्मार्गप्रदीपम्, महच्चरितसंग्रहम्, अक्बर्, लोकत्तिन्टे शैशवावस्था, इन्त्याचरित्रकथकल्* इत्यादयः तेषु प्रसिद्धाः। कालविपर्ययाद् महाराजस्य अप्रियाय पात्रीभूतोऽयं महात्मा स्यानन्दूरपुरात् निष्कासितोऽभूत्। हरिप्पाट्देशे गृहागारे बन्धितः केरलवर्मा यावत् अस्वतन्त्रस्सन् कालं यापयामास तावत् साहित्यरचनाविषयेष्वपि निमग्नोऽभूत्। *क्षमापणसहस्रम्, यमप्रणामशतकम्, दण्डनाथस्तोत्रम्, शत्रुसंहारप्रार्थनाष्टकम्, प्रक्रियासर्वस्वव्याख्या, त्रिशत्यन्तरम्* इत्यादयः एतत्कालसंस्कृतरचनासु प्रमुखाः भवन्ति।

आयिल्यंतिरुनाल्महाराजस्य देहवियोगानन्तरं विशाखंतिरुनाल् महाराजेन बन्धनान्मुक्तः केरलवर्मा ततः परं राज्यकार्येषु विमुखस्तथा साहितीसेवनैकनिरतस्सन् कालक्षेपमकरोत्। तदनु तस्य पुरस्कर्तुः विशाखं तिरुनाल् महाराजस्यापदानं संकीर्तयन्

केरलवर्मा विशाखविजयं नाम चरित्रमहाकाव्यं लिलेख, यत्तस्य संस्कृत रचनास्वग्रिमस्थानमावहति। *केरलीयभाषाशाकुन्तलम्* नाम *अभिज्ञानशाकुन्तलस्य* विवर्तनेन केरलकालिदास इति बहुमतिपदं प्राप्तवानयं तस्यैव विवर्तनस्य समूलपरिष्करणं कृत्वा षट्त्रिंशत्वर्षानन्तरं मणिप्रवाल -शाकुन्तलमित्यपरनाम्ना प्रकाशनं कृतवान्। अमरुककवेः *अमरुकशतक*मपि तेन मणिप्रवालरीत्या विवर्तितमासीत्। *मयूरसन्देशं मणिप्रवालम्, दैवयोगं* भाषाकाव्यञ्च मौलिककृतिषु प्रमुखे स्तः। एवं मलयालसंस्कृतभाषयोरुभयोः परिपोषणविषये परिकरबन्धेन तेन १०५८ तमे कोलम्बवर्षे एफ्.एम्.यु (फेल्लो ओफ् दि मद्रास् यूणिवेष्सिटि) पदमपि सम्प्राप्तम्। तथा एफ्.आर्.एच्.एस् (फेल्लो ओफ् दि रोयल् हिस्टोरिक्कल् सोसैटि), सि.एस्.ऐ (कम्पानियन् ओफ् दि स्टार् ओफ् इन्त्या) इति बिरुदाभ्यामपि स समलंकृतोभूत्। अनपत्यतादुःखेन तथा पत्नीवियोगेन च नितरां संन्तप्तहृदयोऽपि साहीतिसेवने निमग्नमानसो भूत्वा स साहित्यचक्रवर्ती १०९० तमे कन्यामासे षष्ठदिने यशःशरीरोऽभूत्।।

मातृकाचोद्यावलिः

1 EòÉ¹`ÉEòÉiÉ ºÉ¨ÉÊSÉiÉ¨ÉkÉ®ú ÊSÉi´ÉÉ Ê±ÉJÉiÉ*

¦ÉÉ®ÉxÉ Ê´É®ÊSÉiÉ °ü{ÉEò ÊEò¨É?

(¨ÉÉ±ÉÊ´ÉEòÉÎMxÉÊ¨ÉjÉ¨É, >ð¯û¦ÉRóMÉ¨É, +É¶SÉªÉSÉbÉ¨ÉÊhÉ&)

+¹]í´Ét¹É +xªÉiÉ¨É& +Î°iÉ ....*

(ºÉ¸ÉiÉ& ,+É±ÉÊkÉªÉ®ú xÉ¨{ÉÒ, EòÉ]]ií®ÊkÉ±É ¶ÉRóEòÎhhÉ)

ºÉªÉ´É¶ÉºªÉ Eò±ÉMÉ¯û& Eò&?

(Ê´É-ÉÉÊ¨ÉjÉ&, ´ÉÊºÉ¹`ò&, +MÉºiªÉ&)

xÉ¦É&º{É¶É nÒ{iÉ¨É - <ÊiÉ vªÉªÉ´ÉÉCªÉ EòÎº¨ÉxÉ OÉxlÉ +xiÉ¦É´ÉÊiÉ?

(EòÉn¨¤ÉªÉÉ¨É, ¦ÉMÉ´ÉnMÉÒiÉÉªÉÉ¨É, ±ÉÒ±ÉÉ´ÉiªÉÉ¨É)

2 =ÊSÉiÉ °ü{É¨É ={ÉªÉVªÉ {É®ú&ªÉiÉ*

+Ê-ÉxÉÒEò¨ÉÉ®É n´É´Ét É .... (+Î°iÉ, ºiÉ&, ºÉÎxiÉ)

vÉxÉ®ºÉxÉxÉ .... oßiÉÉ ´ÉvÉiÉ* (Eò¶É¯ûEòÉ, Eò¶É¯ûEòÉªÉÉ&, Eò¶É¯ûEòºªÉ)

.... {ÉÊiÉiÉ& ´ÉÎ¼xÉ& º´ÉªÉ xÉ¶ªÉÉiÉ* (+iÉhÉ¨É, +iÉhÉ¦ªÉ&, +iÉhÉ)

3 ºÉ¨¦ÉÉ¹ÉhÉÉ¶ÉÉxÉ {É®ú&ªÉiÉ*

¤ÉÉ±ÉEòÉ- ¨É½É´Ét, ´ÉxÉ´É½*

xÉ¨{ÉÒ - ´Éxn* ¦É´ÉxiÉÉ EòÉ? .... +ÉMÉiÉ´ÉxiÉÉ?

¤ÉÉ±ÉEòÉ - +É´ÉÉ¨É +ªÉ´Én¨É +¦ªÉÊºÉiÉ +ÉMÉSUÉ´É&*

xÉ¨{ÉÒ - +ªÉ´Én¨É +ÊvÉEòiªÉ {É´É ÊEò¨ÉÊ{É VÉÉxÉÒiÉÉ ´ÉÉ?

¤ÉÉ±ÉEòÉ - xÉÊ½* ....*

xÉ¨{ÉÒ - +ºiÉ* +½ {ÉÉ`ªÉÉÊ¨É* ªÉÉ´ÉiÉEòÉ±É {É`ÊiÉ iÉÉ´ÉiÉ ¨É¨É MÉ½ B´É ´ÉÎiÉiÉ´ªÉ¨É*

¤ÉÉ±ÉEòÉ - ....*
xÉ¨{ÉÖ - ·É& |É¦ÉÉiÉ {É`öxÉ¨ÉÉ®ú¦ÉiÉÉ¨É*
¤ÉÉ±ÉEòÉ - ....**

4 ºÉSÉxÉÉxÉºÉÉ®ú ±ÉPÉ{ÉxªÉÉºÉ Ê±ÉJÉiÉ*

सूचनाः - प्रकृतिसृष्टिः- ºÉMÉ´ÉÊSÉjªÉ¨É -MÉhÉÉ& º´É¦ÉÉ´ÉÉ¶SÉ Ê´ÉÊ¦ÉzÉÉ& - +ÊiÉ±ÉÉ¦É +xÉ|ÉÉªÉ *

5 ªÉ|ÉÉÊSÉiÉ ªÉÉVÉªÉiÉ*

अरण्यरोदनम्	- अनुत्तमा ।
दुर्जयः	- रागविशेषः ।
विद्या	- दुर्योधनपुत्रः ।
कलाविकः	- लौकिकन्यायः ।
भूपालम्	- ताम्रचूडः ।

6 ®úJÉÉÎRóEòiÉÉÊxÉ {ÉnÊxÉ =kÉ®úi´ÉxÉ ±É¤vÉ ªÉÉMªÉÉxÉ |É¶xÉÉxÉ Ê±ÉJÉiÉ*

+±ÉRóEòÉ®ú¶ÉÉºjÉÒxÉ|ÉÉxÉÉ ¨ÉvªÉ v´ÉxªÉÉ±ÉÉEòºªÉ ´ÉÊ¶É¹]õ¬¨É +ÊiÉ|ÉÊºÉr¨ÉÎºiÉ* +ÉxÉxn´ÉvÉxÉÉSÉÉªÉÉ%ÎºiÉ ÒxÉ|ÉºªÉÉºªÉ |ÉhÉiÉÉ* v´ÉxÉ& ºÉ¨ÉºiÉ¨ÉÉ{É ´ÉÊ¶É¹]õ¬ iÉjÉ |ÉÊiÉ{ÉÉÊniÉ¨É* +Ê¦ÉxÉ´ÉMÉ{iÉxÉ Ê´É®úÊSÉiÉ ±ÉÉSÉxÉ xÉÉ¨É ´ªÉÉJªÉÉ v´ÉxªÉÉ±ÉÉEòºªÉ ºÉ¨ÉºiÉÉxÉÊ{É Ê´É¶É¹ÉÉxÉ º¡òÉ]õEòº¡ò]õ Ê´É´ÉhÉÉÊiÉ*

7 JÉÎhbÉEòÉiÉ& ºÉ¨¤ÉÉvÉxÉÉºÉü{ÉÉÊhÉ ÊSÉi´ÉÉ Ê±ÉJÉiÉ*

"®ú¨É¶É..."* Ê{ÉiÉ& n®ú´ÉÉhÉÒ ¸Éi´ÉÉ ¨ÉÉiÉÉ {ÉjÉ¨É´ÉniÉ- "´ÉiºÉ, i´É EòjÉÊºÉ? i´ÉÉ Ê{ÉiÉÉ +É¼´ÉªÉÊiÉ"* "¨ÉÉiÉ& Ê{ÉiÉÉ ÊEò¨ÉlÉ¨É +É½´ÉªÉÊiÉ"? - {ÉjÉ& +{ÉSUôiÉ* " iÉ Ê{ÉiÉÉ +É{ÉhÉ MÉiÉ´ÉÉxÉ* ºÉ& ={ÉxÉjÉ xÉiÉ Ê´ÉºÉ¨ÉiÉ´ÉÉxÉ* i´É iÉiÉ ¶ÉÒQÉ Ê{ÉiÉ®úÎxiÉEò xÉªÉ"* " +ºiÉ* +¨¤É, nnÉiÉ Ê{ÉiÉ¯û{ÉxÉjÉ¨É"*

8 +vÉÉnlkÉÉ& PÉ]lxÉÉ& {ÉÉÊ`ÉiÉ´ÉÉ EÒ& xÉªÉÉªÉ& +jÉ ªÉHÒ& <ÊiÉ Ê±ÉJÉiÉ*

+±{ÉYÉ& ºÉ& ºÉ´ÉYÉ¦ÉÉ´É |ÉEÒ]ªÉÊiÉ*

+ºlÉÉxÉ EÒiÉ EÒ¨É ¡Ò±É xÉ VÉxÉªÉÊiÉ*

{É®ºÉ®¸ÉªÉi´ÉxÉ ±ÉlªÉ|ÉÉÎ{iÉ&*

9 BEÒ{Énl Ê±ÉJÉiÉ*

¨ÉÉiÉÉ SÉ Ê{ÉiÉÉ SÉ = ...।

º´ÉºªÉ +Ê¦É|ÉÉªÉ& = ...।

iÉÉ®ÉMÉhÉ& ºÉÉ½iÉÉ = ...।

10 =nÉ¾iÉÉxÉºÉÉ® ºÉÎxvÉSUÉnl Ê±ÉJÉiÉ*

=nÉ- {ÉjÉºiÉ = पुत्रः +तु । एवं चेत् बालस्तु =.......+.............

अवलम्ब्यैव= अवलम्ब्य +एव। एवं चेत् अनुसृत्यैव =......+.......

11 ºÉJªÉÉ +IÉ®& Ê±ÉJÉiÉ*

(EÒ) 1876

(JÉ) 2013

12 ¶±ÉÉEÒ {ÉÊ`ÉiÉ´ÉÉ MÉtGÒ¨É {É®ªÉiÉ*

ÊxÉ¶É¨ªÉ n´ÉÉxÉSÉ®ºªÉ ´ÉÉSÉ

¨ÉxÉ¹ªÉn´É& {ÉxÉ®{ªÉ´ÉÉSÉ*

vÉx´ÉÉ iÉnlªÉÉÊºÉiÉÉEÒiÉ®ÉIªÉÉ

ÊxÉ®ÒIªÉ¨ÉÉhÉ& ºÉiÉ®É nªÉÉ±É&**

n´ÉÉxÉSÉ®ºªÉ.......... .... iÉnlªÉÉÊºÉiÉÉEÒiÉ®ÉIªÉÉ .... ºÉiÉ®É nªÉÉ±É&...................{ÉxÉ®{ªÉ´ÉÉSÉ*

13 **ºÉSÉxÉÉxÉºÉÉ® VÉÒ´ÉxÉSÉÊ®jÉ Ê±ÉJÉiÉ***
ºÉSÉxÉÉ nÉiÉ´ªÉÉ....*

14 **nÉxÉ¨É ºÉ¨ÉºiÉÊ´ÉvÉnÉ&JÉÉÊxÉ Ê´ÉxÉÉ¶ÉªÉÎxiÉ* -<iªÉÉ¶ÉªÉ|ÉÊiÉ{ÉÉnEò ¶±ÉÉEò ÊSÉi´ÉÉ Ê±ÉJÉiÉ***

(Eò) nÉxÉxÉ ¦ÉiÉÉÊxÉ ´É¶ÉÒ¦É´ÉÎxiÉ
nÉxÉxÉ ´É®ÉhªÉÉÊ{É ªÉÉÎxiÉ xÉÉ¶É¨É*
{É®É%Ê{É ¤ÉxvÉi´É¨É{ÉÊiÉ nÉxÉ-
nÉxÉ Ê½ ºÉ´É´ªÉºÉxÉÉÊxÉ ½ÎxiÉ**

(JÉ) ºÉ´ÉpªÉ¹É Ê´Ét´É
p´ªÉ¨ÉÉ½®xÉkÉ¨É¨É*
+½ÉªÉiÉ´ÉÉnxÉPªÉiÉ´ÉÉn-
|ÉªÉiÉ´ÉÉSSÉ ºÉ´ÉnÉ**

15 BEòÉiÉ{ÉjÉ VÉMÉiÉ& |É¦ÉiÉ´É xÉ´É ´ÉªÉ& EòÉxiÉÉ¨Én ¶É®Ò®¨É*
+±{ÉºªÉ ½iÉÉ¤É½ ½ÉiÉ¨ÉSUÎxÉ Ê´ÉSÉÉ®¨ÉƒÉ& |ÉÊiÉ¦ÉÉºÉ ¨É iÉ´É¨É**
- <iªÉºªÉ ºÉ¨ÉÉxÉÉiÉÉ±ÉªÉHò ¶±ÉÉEò ÊSÉi´ÉÉ Ê±ÉJÉiÉ*

(Eò) +ºiªÉkÉ®ºªÉÉ ÊnÊ¶É n´ÉiÉÉi¨ÉÉ Ê½¨ÉÉ±ÉªÉÉ xÉÉ¨É xÉMÉÉÊvÉ®ÉVÉ&*
{ÉÚ´ÉÉ{É®É iÉÉªÉÊxÉvÉÒ ´ÉMÉÉÁ Îº|ÉiÉ& {ÉÞ|É´ªÉÉ <´É ¨ÉÉxÉnhb&**
(JÉ) ¤ÉÊrªºªÉ ¤É±É iÉºªÉ ÊxÉ¤ÉrºiÉ EòiÉÉ ¤É±É¨É?
´ÉxÉ ËºÉ½É ¨ÉnÉx¨ÉkÉ& ¶É¶ÉEòxÉ ÊxÉ{ÉÉÊiÉiÉ&**

16 Ci´ÉÉxiÉ-±ªÉ¤ÉxiÉ-iÉ¨ÉzÉxiÉÉxÉÉ¨É +´ªÉªÉÉxÉÉ {ÉÎ]]EòÉ Eò®ÉiÉ*

{ÉÊ`öi´ÉÉ |ÉhÉ¨ªÉ Ê´ÉÊ±ÉJªÉ xÉi´ÉÉ ºxÉÉiÉ¨É

Eòi´ÉÉ EòiÉ ºÉÉf¨É ÊxÉ¹Gò¨ªÉ p¹]¨É

17 VÉ´ÉEò¹É& ¨É½i´ÉºÉÊSÉEòÉ Ê¦ÉÊkÉ{ÉÊjÉEÉ ®SÉªÉiÉ*

18 EòlÉÉºiÉ¨¦É Gò¨ÉÒEò®ÉiÉ*

* +É±ÉÊkÉªÉ®ú xÉ¨{ÉÒ |ÉÊiÉÊnxÉ Eò±Én´ÉiÉ¨ÉÎxn®ú MÉSUÊiÉ º¨É*

* iÉÉ Ê¶É¹ªÉi´ÉxÉ º´ÉÒEòiªÉ ´Ét& {ÉÉ`öxÉ¨ÉÉ®¦ÉiÉ*

* ¨ÉºiÉEò +É¹ÉvÉ±É{ÉxÉ¨É +Eò¯ûiÉÉ¨É*

* +É±ÉÊkÉªÉ®úxÉ¨{ÉÒ +¹]´Ét ÉxÉÉ ¨ÉvªÉ |É¨ÉJÉ ºlÉÉxÉ¨É +´ÉÉ{É*

* ´Ét &EòÉ%¯ûEò <ÊiÉ ®]ÅxiÉÉ JÉMÉÉ +{É¶ªÉiÉ*

* {ÉjÉ& º´É¨ÉÉ{É ´ÉiKÉÉxiÉ Ê{ÉjÉ xªÉ´ÉnªÉiÉ*

* Eò¶SÉxÉ OÉÉ¨ÉÒhÉ& Ê¶É®É´ÉnxÉªÉÉ ´Étºª MÉ½ |ÉÉ{i´ÉÉxÉ*

19 JÉÎh]EòÉ {ÉÊ`öi´ÉÉ +vÉÉnlkÉÉxÉÉ |É¶xÉÉxÉÉ¨É =kÉ®ÉÊhÉ Ê±ÉJÉiÉ*

iÉ±±É±É |ÉºlÉÉxÉºªÉ ={ÉYÉÉiÉÉ +ÎºiÉ Eò\SÉzÉ¤ªÉÉ®ú ¨É½É¶ÉªÉ&* ®ÊºÉEòSÉGò´ÉÌiÉxÉÉ iÉxÉ ®ÊSÉiÉ¹É OÉxlÉ¹É +xªÉiÉ¨É¨ÉÎºiÉ ¸ÉÒEò¹hÉSÉÉ®iÉ ¨ÉÊhÉ|É´ÉÉ±É¨É* Eò±ªÉÉhÉºÉÉMÉÎxvÉEò¨É, PÉÉ¹ªÉÉjÉÉ, MÉ¯ûbMÉ´É¦ÉRÒMÉ¨É, ºª¨ÉxiÉEò¨É, ¯ûÎM¨ÉhÉÒº´ÉªÉ´É®¨É <iªÉÉnªÉ& iÉ±±É±ÉEò±ÉÉ°ü{ÉºªÉ ºÉÉÊ½iªÉ¨ÉÉiÉ |ÉÊºÉr& ¦É´ÉÎxiÉ* +É]]xÉ, {É®ªÉxÉ, ¶ÉÒiÉRÒEòxÉ <ÊiÉ iÉ±±É±ÉEò±ÉÉ°ü{ÉºªÉ jÉÉ´ÉvªÉ¨ÉÎºiÉ*

(Eò) iÉ±±É±É |ÉºlÉÉxÉºªÉ ={ÉYÉÉiÉÉ Eò&?

(JÉ) +vÉÉ®JÉÉÎRÒMÉiÉºªÉ ºÉÎxvÉSUÉn Eò¯ûiÉ*

(MÉ) Ê´ÉÉ´ÉvÉÉ iÉ±±É±É Eò±ÉÉ°ü{ÉÉ& Eò?

(PÉ) +xÉEò¹É BEò¨É -<iªÉlÉEò {Én JÉÎhbEòÉiÉ& ÊSÉi´ÉÉ Ê±ÉJÉiÉ*

20 ±É]Ìi- ±ÉRó ºü{ÉÉÊhÉ Ê´ÉÊ´ÉSªÉ {ÉÎ]]ÌEòÉºü{ÉhÉ Ê±ÉJÉiÉ*

+ÉºÉÒiÉ {É`ÌiÉiÉ |ÉIÉÉ±ÉªÉÊiÉ +ÉºÉxÉ MÉSUÎxiÉ

+ÊSÉxiÉªÉiÉ VÉÉ´ÉÊiÉ +{ÉiÉiÉ EòÊ®ÉÊiÉ +¦É´ÉxÉ

21 ºÉSÉxÉÉ {ÉÊ`Ìi´ÉÉ nªÉÉvÉxÉºªÉ º´É¦ÉÉ´É¨ÉÉ½¨ÉÉxÉ ´ÉhÉªÉiÉ*

ºÉSÉxÉÉ- >ð¯û Ê´ÉnÉªÉ {ÉiÉxÉ¨É - nVÉªÉ¨É ÊxÉ´ÉÉ®ÉªÉÊiÉ- ¨ÉÉiÉ¦ÉÊHò&- ¨ÉxÉºÉ& +SÉ\SÉ±ÉiÉ´É¨É*

22 |ÉÉnÊ¶ÉEò¦ÉÉ¹ÉªÉÉ +xÉ´ÉnÌiÉ*

+iªÉxiÉEò±ÉÉÊ¹ÉiÉ ±ÉÉEòÎº¨ÉxÉ ËEò EòiÉ´ªÉ¨É? ÊEò¨ÉEòiÉ´ªÉ¨É ? <ÊiÉ ÊxÉhÉiÉ VÉxÉÉ& |ÉÉªÉhÉ +ºÉ¨ÉIÉÉ& ¦É´ÉÎxiÉ* +Î¸¨ÉxÉ Ê´É¹ÉªÉ ¨ÉÉMÉnÌ¶ÉEòÉxÉ ¦É´ÉÎxiÉ ºÉ¦ÉÉÊ¹ÉiÉÉÊxÉ* ¨ÉÉ½Éi¨ÉxÉÉ ¨ÉÉ½ÉEò´ÉÒxÉÉ SÉ ´ÉSÉxÉ¹É ªÉiÉ ºÉÉ®¦ÉiÉ ¦É´ÉÊiÉ iÉn ºÉ¦ÉÉÊ¹ÉiÉ¨É <ÊiÉ EòIªÉiÉ* iÉÉo¶ÉÉÊxÉ ºÉ¦ÉÉÊ¹ÉiÉÉÊxÉ ºÉºÉEòiÉºÉÉÊ½iªÉ ºÉ±É¦ÉÉÊxÉ ºÉÎxiÉ* ¦ÉiÉ½Ê®hÉÉ Ê´É®ÊSÉiÉÉ ºÉ¦ÉÉÊ¹ÉiÉÉjÉ¶ÉiÉÒ BiÉÉo¶É¹É OÉxlÉ¹É +xªÉiÉ¨ÉÉ ¦É´ÉÊiÉ*

23 IÉ¨ÉÉªÉÉ&/ ºÉiªÉºªÉ ´ÉÉ ¨É½i´É|ÉÊiÉ{ÉÉnEò ºÉ¦ÉÉÊ¹ÉiÉ Ê±ÉJÉiÉ*